

M. J. EISEN

Karskuseliikumise ajalugu

Karskuseliikumise ajalugu

Suuremalt osalt

Dr. J. Bergmani ja Dr. V. Hytöse

ainetel

M. J. Eisen

Tartus, 1914

:: :: Eesti Karskuseseltside Keskoimekonna kirjastus № 53 :: ::

Katshuslikumise ajalugu

Dr. J. Bergmann ja Dr. V. Hylsøe

M. J. Eisen

Eesti Kirjastuse Ühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus.

Sisu:

	Lehek
I. Wana aeg	3
1. Buddha	3
2. Egiptusemaa ja Eesaasia	4
3. Wanem klassikaline aeg	6
4. Hilisem klassikaline aeg	9
5. Wana Testament	10
6. Jeesus	14
7. Esimesed ristiinimesed	17
II. Keskaeg	21
8. Keskaja algupool	21
9. Islam	23
10. Keskaja lõpp	27
III. Uns aeg	31
11. Usupuhastuse aeg	31
12. 1600 aastad	38
13. Walgustuse aeg	40
14. Uueaegse karskuseliikumise teewalmistajaid	44
IV. Uueaegne Karskuseliikumine	49
15. Põhja-Aamerika Ühisriigid	49
16. Inglisemaa	55
17. Saksamaa	60
18. Rootsi	62
19. Norra	66
20. Daanimaa	66
21. Helwetsia	68
22. Hollandi ja Belgia	71
23. Iberia, Apennini ja Balkani poolsaar	72
24. Prantsusemaa	74
25. Austria-Ungarimaa	76

	Lehek
26. Wenemaa	78
27. Eestimaa	100
28. Soomemaa	
29. Kanada	137
30. Kesk- ja Lõuna-Ameerika	138
31. Aasia	139
32. Afrika	141
33. Australia	142
34. Götebori korraldus	143
35. Sinilindi-liikumine	146
36. Sininerist	147
37. Rahvastewaheline alkoholiwastaste liit	150
38. Rekabitlaste wennastus	151
39. Rahvastewahelised Karskusekongressid	152
40. Rahvastewaheline Karskusetoimekind Lausannes	154
41. Naeste karskusetöö	155
42. Rahvastewahelised Karskusekorraldused	159
43. Nooresoo Karskusetöö	162
44. Tegelikud ettevõtted	167
45. Joomine ja seaduseandmine	168
46. Lõpusõna	178

Juhatuseks.

„Wesi on kõige parem!“ laulab muistne laulik Pindar. Maailmas aga on lugu nii, et paremast weel paremat otsitakse. Weel parema asemel saadakse aga pahemat. Weest paremat jooki otsides sattus inimesesugu alkoholi küüsi, kes surma ja hukatust rahwaste ridadesse külwas. Esiotsa esines alkohol süüta lapse näol: wiinamarjade mahl hakkas astjasse jäädes käärima. Maitsti käärinud mahla ja mürgati wirgutust ja elustust. Marjawiin oli leitud. Aega ei määra lähimalt ükski ajaraamat. Igapidi ulatab marjawiina leidmine hämarasse aega. Pärastpoole astus mürgilisem palmiwiin seltsiks juure.

Wana jutu järele tahtnud Juudas Iskariot Jeesuse wiina imetegu järele teha. Ei saanud siiski wiina, waid õlut. Wististe on õlut aga Egiptuses üles leitud. Seal tunti teda wäga wanal ajal. Alguses hüüti teda odrawiinaks. Humalaid hakati alles umbes 1000 aasta eest tarwitama. — Usupuhastuse päwil ilmus marjawiinale abiks põletatud wiin. See peab wiimastel aastasadadel rohket lõikust. Esinegu alkohol mitmel kujul, ikka loob ta rahwastele risti ja surma ning seaduseandjatele tööd. Ükski muu kaup ei ole nii palju seadusi elusse kutsunud kui alkohol.

Wana on alkoholiküsimus, wana on karskuseküsimus. Aastatuhanded ei ole seda küsimust mõistnud selgelt ära wastata. Küsimuse harutamine sünnitab iseäralise ajaloo. Alkohol astub meile igauhele risti teele wasta. Waenlase kombeid ja tegusid, ajalugu, tundes wõime alles õigeid abinõuusiid wõitlemiseks kätte wõtta.

Ränk oli pärisorjus, sada korda rängem — alkoholi-
orjus. Aga meie võime alkoholiorjusest pääseda, nagu
meie pärisorjusest pääsnud. Jõuupingutust ja võitlemist
nõuab wabakssaamine, aga kui mehise meelega hariduse
ja ewangeliumi lipu all võitleme, võime waenlast oma
kodadest kaugele tõrjuda. Seda tunnistab karskuseliiku-
mise ajalugu, mis siin suuremalt osalt Johan Bergmani ja
V. Hytöse tööde järele mitme kirjutuse juurelisamisega
ilmub.

I. Wana aeg.

1. Buddha.

Kõige wanemad karskusepüüded seisawad usulisel alusel. Iseäranis selgele, joowastawaid jookisid põlgawale seisukohale astus indlaste kõigi himude ja maitsmiste wastu sõdiw usk, brahmanismus. Ennenimetatud usu algust walitsenud Indias teine lugu. Brahmanismus katsub kõigele joomisele lõppu teha. Juba 1500 a. e. Kr. oli seadus olemas, et joobnud papp oma süüd ainult surmaga wõis lepitada. Papp pidi tulist hõbedat, waske ehk tina jooma. Suureks süüks arwati sedagi, kui papp wiinapudelist wett jõi. Muu rahwa kohta ei awaldanud seadus nii suurt waljust, nõudis siiski kõikidelt auusat elu.

Need seadused ja ülepea India usulised kombad, said umbes 500 a. e. Kr. Buddha kaudu rahwa ja maa looduse kohase uue sisu. Buddha sündis kuninglikus perekonnas. Oma nooruse elas ta külluses ja toreduses, ilma et maailma hädast ja wiltsusest midagi teadis. Ühel päewal juhtus ta näljast kerjajat nägema. Buddha wõttis sedamaid nõuuks minna maailma tundma õppima. Tagasi tulles arwas ta päästmise abinõusid. Üksi inimestest lahus elades jõudis tema otsusele, et ainult liha wasta wõitlemine abi wõib tuua. Warsti astus ta oma õpetusega rahwa ette. Maailm ja elu on paha, wangipõli, kuhu inimene mõistetud, aga ta peab wabaks saama. Kõiki himusid tuleb maha rõhuda, ennast rõõmu ja meelepaha tundest puhastades. Suurem õndsus on kustunud olla. Tee, mis kustumisele, olemisest ja kannatamisest wabanemisele wiib, on kahesugune. Kõige pealt awaldatagu sisemist puhtust. Kes iganes rojaseid asju mõtleb ehk kõneleb, selle kannul kõnnib kannatamine nagu ratas hobuse kannul. 5 käsku peab igaüks täitma: 1) ära tapa; 2) ära wõta teise omandust; 3) pea häid kombeid; 4) ära waleta; 5) ära maitse joowastawaid jooki-

sid. Alles siis, kui õige mõistmise kaudu kõik lootus, kartus, himu, soov on ära põlenud ja kustunud, saadakse õige õndsus kätte.

Karskus on Buddha õpetuses üks viiest peakäsust. See õpetus on suure osa Aasia rahwaid karsklaseks teinud ja igale rahwale selle petsati otsa ette surunud. Hiina ja Jaapani rahwas olnud enne seda joomise küüsis, kuid Buddha usk päästis nad joomisest, tegi tugewaks, kaineks. Meie päiwil weel peetakse Indias jooanud olemist ristirahwa, nimelt inglaste, tundemärgiks. Tahetakse teatrites maawalitsejaid inglasi kujutada, siis astuwad jooanud mehed näitelawale, pudel teises, klaas teises käes.

Kuidas karskus Aasia rahwaid kestwaks muutnud, tunnistas wiimne Jaapani sõda. Hiinlaste sitkust ja jõudu külgehakkawate haiguste wasta panna arwatakse suurelt osalt rahwa karskusest tulewat.

2. Egiptusemaa ja Eesaasia.

Joosepi loost teame, et waaraol jookide jaoks iseäralik keldriülem ametis oli. Tema teenrite ülewaataja seletab oma unenägu: „Ma wõtsin wiinamarju ja pigistasin neid waarao karikasse ja andsin karika waarao kätte.“ Lugu tunnistab, et waarao Joosepi ajal küll jõi, aga ainult wiinamarjadest pigistatud mahla. Egiptuses walitses wanaste ju määrus, et waarao wiina ei tohtinud juua. Maawalitseja pidi rahwale karskuse poolest eeskujuks olema. Ommeti unustas mõnigi waarao wana määrust ja astus rahwa jälgisse. Egiptuse rahwast räägitakse, et see alkoholi armastuses agarust awaldas. Mitme teate järele ei joonud egiptlased mitte üksi marjawiina, waid õlutki. Egiptlased on õlle ülesleidjad, mida Pelusiumi joomaks nimetati, Pelusiumi linna järele. Herodot († umbes 429) jutustab, egiptlased toonud pidudel poisid palsameritud surnukeha wõõraste hulka õeldes: „Waadake seda, jooge ja rõõmustage, siisuguseks saate kõik peale surma!“ Egiptuse ennemuistsed jutud tunnewad weeputustki, kuid see olnud wee ja õlle jõgi. Ommeti ei tohi tunnistada, nagu oleks kõik Egiptuse rahwas joomise küüsis kidunud. Mõne suguharu seas maksis täielik marjawiina joomise keeld, jälle teised keelsid mittepuhataid toiduaineid tarwitamast.

Assiria ja Paabiloni rahwa seas käib priiskamine ja prassimine paastumisega ja iseenesewaewamisega käsikäes. Kord hullab rahwas, himudele antakse waba

woli, wiina woolab nagu wett; kord jälle esineb rahwas tuhas ja põrmus pattu kahetsedes. Prohweti Joona meeleparanduse-jutlust kuuldes kuulutab Niiniwe kuningas waljult: Inimesed, weised ja pudulojused ei pea ühtegi suurust suhu saama, nad ei pea karja minema, ega wett jooma, waid endid kotiriidega katma, inimesed ja lojused, ja Jumala poole hüüdma raskest, ja nad pöörgu ümber igaüks oma kurja tee pealt ja oma käte wäekaubatööst! Häda möödaminekul unub meeleparandus; wanad wiisid wõtawad uueste wõimust, priiskamine, prassimine algab jälle. Teisal esinewad iseenesepiinajad, riideid katki käristades, juuksid peast kiskudes ja tuhas, põrmus ennast pekstes. Sägawamaid jälgi ei suutnud kõik paastumine ja iseenesekidutamine järele jätta. Lihahimud wõitsid kõik parandusepüüded.

Ilusama pilti elukommete lihtsusest pakuwad meile muistse Persia ajalookirjutaja Xenofoni († pärast 355) kirjeldused. Perslased esinewad hakkaja, julge rahwana, puhastest elukommetest ja usinusest lugu pidades. Nende usk toetab neid ja kinnitab neis püüetes. Zend-Avesta raamatus awaldab usu alustaja Zoroaster ehk Zarathustra (600 aastasajal e. Kr.) ilmawaateid. Kaks jumalat, walguse- ja pimedusejumal, wõitlewad alati teineteise wasta. Wõidab pimedusejumal, langeb inimesesugu tema ohwriks. Tabab inimene walgusejumala õnnist põlwe, aidaku walgusejumalat waenlase wasta wõidelda. Aidata wõib, kui inimene ennast kõigest roojusest puhta hoiab ja pimedusejumala wasta paneb, maad sundides wilja kandma ja roojust kõigest wäest häwitades. Sest „orase tärkamisel kokkuwad kuradid.“ Teele ja turule ei tohi midagi jäänust jätta.

Perslased said hästi joowastawate jookide mürgist aru. Tuttaw on, kuidas noor Kүүrus joowastawate jookide pärast hirmu tundis. Lihtrahwa juures üleskaswanud kokkus tema, priiskamist, prassimist kuningakojas nähes, ühtlasi arwates, et kuningal palju waewa on hulga toitudega kõhtu täites. Pärast kuninga loaga roogasid teenritele jagades jättis Kүүrus wiinawalaja Sakase koguni ilma. Kuningas küsis: „Miks sa talle midagi ei anna. Tema on ju wäga osaw wiina walama.“ Kүүrus kostis: „Seda wõin minagi teha ega joo enne poolt karikat tühjaks.“ Tema täitis karika ja andis kuningale. „Maitse ise enne!“ — Kүүrus wastas: „Ega ma loll ole. Wiin on kihwtine. Tean seda teie hiljuti peetud joomapidust. Kuidas teie seal kisendasite ja karjusite. Laulikud laulsid, et hää! ära, aga keegi ei kuulnud. Istudes hooplesite oma tugewusega, aga püsti tõustes ei jäksanud keegi käia. Teie ei teadnud enam, kes teie olite. Sina, kuningas,

ei teadnud, et kuningas oled, teised ei teadnud, et nad alamad on.“ — Kuningas imestas: „Kas sinu isa juues ei jää joobnuks.“ — „Ei iialgi!“ — „Mis temaga sünnib?“ — „Jänu kaob ära, muud midagi. Wesi kustutab kõige paremine jänu.“

Hiljemine unustas Kүүrus waenu wiina wasta. Walitsejaks saada ihaldades kutsus ta rahwa kokku, andis neile häid toitusid ja wiina ja lubas sedawiisi walitsejana rahwa eest hoolt kanda. Meelitus mõjus. Kүүrus saigi walitsejaks. Wanad kirjad ei teata, kas tema lubamist täitnud. Waewalt oleks ta joodikutega wägewaid wõidukäikusi wõinud ette wõtta. Oli ju Kүүrus, kes Kaldea riigile otsa tei.

Rikkuse ja wägewuse kaswamisega wõttis Paabilonis eluwiiside langemine maad. Joomine ja pidudepidamine astusid päewakorrale. Prohwet Taaniel jutustab, kuidas kuningas Pelsatsar tuhandetele suurt joomapidu walmistab. Ei joo seal ainult habemikud mehed, waid ka naesed ja edewad tütarlapsed. Waenlased waritsewad wärawate taga, aga kellelgi ei ole juues, lauldes, tantsides aega waenlaste peale mõtelda. Pidulised maitsewad lühikest lõbu. Enne weel kui pidulised alkoholi aurus märkawad, tungib waenlaste wägi Paabelisse hirmust kohut mõistma. Joobnud peaga langeb ohwriks kuningas Pelsatsar. Joomapidu lõpetab kuulsa riigi, kainem rahwas wõtab walitsuseohjad oma kätte.

3. Wanem klassikaline aeg.

Kreeklaste ja roomlaste wanem aeg awaldab suuremat lihtsust elus ja ülepea enam eluwiiside puhtust, kui hiljem aeg. Rahwa jõukuse kaswamisega hakkawad eluwiisid langema ja hukatus wõidukäiku pidama.

Kreeka ennemuistsed jutud lasewad arwata, nagu oleks rahwas wanemal ajal joomise wasta wõidelnud. Wähemalt tahawad mõned ajaloolased seda Dionysiususe juttude järele otsustada. Dionysius tahab wõitjana Kreekasse tungida, kuid kreeklased ei taha uuest kuningast midagi teada. Tema püüab kreeklastele wiinapuude kaswatamist õpetada, aga nad panewad wastu. Dionysius karistab wastapanijaid, iseäranis Traakia kuningat Lykurgust, kes joodikutejumala riigist wälja kihutab ja istutatud wiinapuud juurtega üles kisub. Dionysius wihastab ja lööb teda sõgedusega. Hullus meeles peab Lykurgus oma poega wiinapuuks, kargab poja kallale ja tapab tema ära. Siis laseb Dionysius wilja ikaldada. Orakel seletab, et

ikaldus enne Lykurguse surma ei lõpe. Rahwas wiib Lykurguse Dionysiuse kätte. Pahane jumal laseb wastupanewa kuninga hobuseid lõhki kiskuda. Muinasjutt annab vähem rahwa kui kuninga Lykurguse poolt joomise wasta panekust tunnistust. Lykurgus ei paenuta kaela hullukski jäädes joodikute jumala ette, küll aga awab rahwas sellele wärawad, awamisest enesele rohkemat kasu lootes. Niipalju selgub igapidi, et wanemal ajal Kreeka ja Rooma rahwas wiina ei tunnud ega armastanud. Wiina tuttawamaks saamisel hakati sellele kohe tõkkeid tegema. Kirjanik Älianus jutustab, et Massilias (hilisemas Marseilles) seadus kõwaste keelas naisi wiina joomast. Kahjuks ei takistanud seadus meeste joomist. Niisamasugune seadus kui Massilias walitses Miletuses.

Italias arwati naestel wiinajoomist häbiks. Paar kirjanikku teawad, et weel hiljemal ajal alkoholi tarwitamise poolest osalt keeld maksis: naesterahwad ega noored mehed ei tohtinud juua enne 35 eluaastat. Kirjanik Athenaius (umbes 200) ütleb: „Naene ei wõinud kuidagi salaja juua. Kui naesterahwas wähegi oleks maitsnud, ei oleks ta kurjade keelte küüsisist pääsnud“.

Wanem Plinius (23—79 p. Kr.) jutustab sedasama, ühtlasi paari näitust waljuse kohta tuues, millega keelu wasta eksijaid karistati. Romuluse ajal joonud üks naene. Mees märganud ja tapnud naese ära. Romulus aga ei mõistnud mehele mingisugust nuhtlust. Weel jutustab kirjanik, üks naene awanud kapi, kus wiinakeldri wõtmeid peetud. Omaksed näinud ja mõistnud naese näljasurma. Cato (234—149) öelnud kord nalja pärast: „Kasulik on naesterahwale suud anda: saab teada, kas nad wiina on maitsnud.“ Vergiliuse seletaja Servius kirjutab Didost Aeneiase pidul: „Ta puutus ainult huultega karikat“. Laulik näitab siin naiskuninga karskust ja roomlaste wiisi, sest esiisade ajal ei saanud naesed muul ajal wiina kui pühade ajal usukommete pidamisel.

Klassikalised kirjanikud tähendawad weel mõne korra, et mitmed rahwad wiina sugugi ei sallinud. Phylarchus († umbes 220) kirjutab, et iberlased ainult wett jõid, ehk nad küll rikas rahwas olid. Caesar (100—44) kõneleb suewlastest, need keelnud oma maale wiina toomist, kartes, et wiin nende rahwust häwitab. Wististe põhjendati wiinakeeldu wanade usukommetega. Traakia rahwast laidetakse wanus kirjus kange joomise pärast; selle rahwa joomine sai hiljemine teistele kõnekäanuks.

Mõni sõna veel tähtsamate meeste seisukohast.

Demosthenesest (384—321) teatakse, et ta täielikku karskust pidas. Üks kirjanik ütleb: „Waadake, mis-sugused rahwajuhatajad on. Teine (Demosthenes) joob ainult wett ja uurib ööd otsa, teine (Demades) wiibib tüdrukute juures ja joob enast igapäew joobnuks.“

Plato (427—347) arwab joomaküsimuses: „Kui igalühel oleks luba juua, millal ja kus iganes tahab, tahaksin mina niisuguse seaduse poolt häält anda, mis joomise koguni ära keelab. Kellelgi ärgu olgu luba kanget jooki sõjas maitsta, senni kui sõda kestab; linnadeski ärgu joogu ükski ori wiina. Arhontid, lootsid ja kohtunikud ärgu joogu ametitalituse ajal milligi tingimisel wiina ega needki, kes üleüldisel koosokekul tähtsate asjade pärast lähewad nõuu pidama. Üleüldse ärgu joogu keegi wiina päewaajal, olgu siis arsti ehk sõjapealiku käsu peale, ega niisugusel korral, mill mõistus ja seadus peaks wiina joomist keelma.“

Tähelepanemist teenib mõttetark Pythagoras (umbes 500 e. Kr.) oma õplastega. Räägitakse, et nad ainult leiba, kuiwatatud puuwilja ja juustu sõid ja wett peale jõid. Kangeid jookisid ja lihatoitu ei maitanud nad sugugi.

Tähtis on wana aja kõige kuulsama arsti Hippokratese (460—377) arwamine joowastawate jookide kohta. Tema awaldab tihti mõtteid, et terwise hoidja ja haiguste parem parandaja on „looduse parandaw jõud“. See arwamine leiab meie päiwilgi palju poolehoidjaid. Hippokrates ütles karskuse kohta: „Kes wiina ei joo ja raswast lihatoitu ei söö, sell on kõige suurem võimalikkus kaua elada.“

Kõik need ütlused tunnistawad: klassikalise aja algusel ilmus joomine kollina. Üks wana kirjanik sõnab: „Apollodorus, kes enam wiina jõi kui muud inimesed, ega salanud seda maha, jõudis wiina kihutusel werejänulisemaks sellepärast, et teda peale loodud oleku weel joomine taga kihutas.“ Oleksid sarnased alkoholi tagajärjed sell ajal igapäewased nähtused olnud, ei oleks kirjanik neist pike-malt kirjutanud. Apollodorus oli wist joodikuna haruldane nähtus. Kaks kirjanikku loewad nimepidi selleaegsed suured joodikud mitmel maal üles ja saawad joodikute nimesid ligi 30 kokku.

Kõik nähtused tunnistawad, et wanemal klasikalisel ajal karskusest lugu peeti, kui ka iseäralikku karskuseliikumist ei tekkinud. Ei olnud põhjustki iseäralikul wiisil hakata karskust nõudma, sest et joomisehäwitus liig suureks ei olnud sirgunud.

4. Hilisem klassikaline aeg.

Aegamööda hāwinesid Kreeka ja Rooma lihtsad, kained eluwiisid. Walitsuse wõttis joomine, toreduse nõudmine ja ülepea kommets kõlwatus oma kätte. Heade elukommets auustaja Cato (234—149) ütles: „Hāda linnale, kus haruldane kala enam maksab kui hārg!“ Toreduse ajamisel oli lugu tõeste nii. Kristuse sündimiseaegsil aastasadadel armastasid roomlased toredust enam toreduse enese kui maitsmishimu pärast. Haruldaste ja kalliste söökidega ja jookidega tahtsid rikkad oma wāge üles tunnistada. Teatakse, et kord rikas roomlane tuhattingelisele wõõrastehulgale söömaaja laskis walmistada, kus tähtsamaks roaks ööpikute keeltest tehtud küpsis oli. Söömaaja andja tahtis midagi pakkuda, mida teised ei jaksanud. Rikkad sulatasid kallid kiwa wiina sees āra ja andsid siis wõõrastele juua. Wiina magu ei tõusnud sulatamisega paremaks, küll aga tõusis hind kallimaks.

Pillamisega käisid käsikäes nurjatamad elukombed ja muud pahad. Need saatsid wiimaks wana hariduse hukatuse āärele. Rooma naesterahwa ennekiidetud kainus kadus. Seneca (4 e. Kr. — 65 p. Kr.) kaebab naesterahwa kohta: „Nad walwawad niisama hilja öösel kui mehed ja kihutawad mehi wõidu wiina jooma. Nad oksendawad seedimata rooga ja wiina“. Üks wana tohter kirjutab: „Õhtuti tullakse kokku jooma — — juuakse üheteise terwiseks ja katsutakse wõidu suuremaid lonksusid wõtta. Neil pidudel peeti kõige tublimaks seda, kes kõige enam ja kõige suuremaid karikatāisi jaksas tühjendada“.

Sagedaste anti joomapidudel auupalk kõige rohkem joojale. Ühel Aleksander Suure walmistatud joomapidul mõisteti esimene auuhind Promachusele, kes neli kannu segamata wiina lühikese ajaga āra jõi. Enam auuhindasid ei wõidud jagada, sest et teised suured joojad joomise kätte surid. 30 said juues surma ja 6 wõidujoomise jārele. Aleksander Suur isegi saanud surmatõbe otsata suure Heraklese karika tühjendamisest. Xenokrates sai kuldauu- raha selle eest, et ta ühe joonega kannu wiina tühjaks jõi. Anacharsis nõudis ühel joomapidul esimest auuhinda, et ta kõige esmalt joobnuks jāānud: „Joobnuksjāāmine on peaasi!“ Wõidu kõikidelt wiis üks Neero aegne zirkuse- näitleja. Tema jõi 3 kannu wiina āra joogiriista suu āārest wõtmata. Wāgimehe tükk meeldis keisrile nii, et Neero ta rüütliks nimega Trikongarius (kolme kannu rüütel) nimetas.

Niisugusel ajal ei wõinud karskus edeneda. Kui teda wahel sõnadega kiideti, ei tunnistanud teod kiitust tõeks.

Ainult mõned üksikud ja mõne iseäraliku õpetuse poolehoidjad kandsid karskusemõtet. Stoalased ja künlased pidasid ihana hästi vähega läbi saada. Ei teata aga, kas nad joomise täieste maha jätsid. Kristuse ajal esinevad idamaal esenlased ja terapeutid. Esimesed elasid kloostriarnastes asutustes ega võinud muud süüa kui wennastuse seaduste järele walmistatud toitu. Lihatoitud ja wist wiin oli neil keeldud. Wähemalt nende kristlikud järelkäijad ebionlased keelsid wiina kõwaste ära.

Therapeutid Egiptuses asusid igaüks oma ette üksildases paigas. Igal seitsmendal päewal kogusid nad ühisele söömaajale. Nad kandsid walgeid riided, sõid leiba ja puuwilja ja jõid wett. Liha ja wiin seisid keeldud ainete kirjas. Naesterahwastki wõeti nende seltsi, kuid ei antud luba mehele minna.

Uus-pythagoraismus uskus sala-traditsioni, hinge-rändamise jne. sisse. Tingimiseks kõrgema tarkuse kättesaamiseks pidasid nad asketlikku elu. Selle peatundemärgid olid: wiina mitte juua ega liha süüa, abielusse mitte heita ja mõne aasta waikida. Uus-pythagorlane Apollonius nimetab liha roojaseks, wiina küll puhtaks, kuid tähendab, et wiin hinge selgusele kahju teeb.

Karskuse edendajate riigiwalitsejate seas seisab esimeses reas Rooma keiser Markus Aurelius († 180 p. Kr.); kas ta täielikku karskust pidas, ei tea, aga igapidi näib, et ta täielikust karskusest ei võinud kaugel seista. „Enesewõitmine on elu kõige kõrgem käsk,“ ütleb ta.

Muudest tähtsaist mehist nimetame weel suurt mõtlejat Senecat. Nägelikult kiitis ta karskust, tegelikult ei jäksanud tema sõnade järele käia. Aleksander Suurest kõneldes ütles ta: „Seal hingab wägimees, keda ei wõitnud waewalised teed, wõitlusewäljade hädaohud, kõige kangem kuumus ega pakane, seal hingab ta, joomine on tema wõitnud, Heraklese häwitaw karikas on ta maha löönud.“

Niisamasugusel seisukohal seisis ka wanem Plinius. Plinius (23—79 p. Kr.) öelnud: „Halpus on nii palju raha raisata, aega wiita, tööd teha joogi walmistamiseks ja joomiseks, mis inimestelt nende mõtlemise jõuu rõõwib ja neid meeletumaid töid ja kurjategusid ajab tegema.“

5. Wana Testament.

Pühakiri kõneleb tihti joomisest. Põllumeheks hakates istutab Noa wiinamäe, harib wiinapuid ja walmistab wiinagi. Sellest jääb tema joobnuks.

Hiljemal ajal kõneldakse, kuidas T a a w e t Uuria enese juure joomapidule kutsub ja joobnuks joodab. Pärast saadab tema Uuria sõtta, kus see langeb. Muidu kuuleme veel, et J o o s e p wendi wiinaga jootis, ja et wennad sell puhul enam maitseid kui tarwis.

N a a b a l walmistas oma kojas suured joodud ja oli ise väga joobnud. Kuningas E e l a jõi ennast Aatsa kojas joobnuks ja Simri tuli ja tappis tema joowastuseajal ära. Siiria kuningas Penhadad 32 teise „kuninga“ seltsis jõi ennast joobnuks. Korraga ilmus Aahabi wägi ja joobnud kuningad wõideti ära.

Sagedaste kirjeldatakse wiina häwitawat mõju ja hoiatatakse wiina eest. „Wiin teeb pilkama, kange joomaaeg möllama; seepärast ükski mees, kes seal sees eksib, ei saa targaks“ (Õp. s. 20, 1). „Kes wiina ja õli armastab, see ei saa rikkaks“ (Õp. s. 21, 17). „Kellel on oi, oi? Kellel woi, woi? Kellel palju riidu? Kellel kaebtust? Kellel haawad ilmaasjata? Kellel sinised silmad? Neil, kes aega wiidawad wiina juures, kes tulewad põhjani ära jooma segatud wiina. Ära waata wiina peale, et ta nii punane on, et ta karika sees näitab oma karwa. Ta läheb otsekohe sisse, wiimaks hammustab tema kui madu ja nõõlab kui pasiliskimadu“ (Õp. s. 23, 29–32).

Nagu S a a l o m o n wiina eest käsib hoida, teeb seda prohwet J e e s a j a ja veel mõni muu prohwet. „Häda neile, kes väga wara üles tõusewad ja ajawad kanget joomaaega taga, kes wiidawad aega pimedada ööni, kunni wiin neid palawaks teeb. Neil on kandlid ja naablimängud, trummid ja wiled ja wiina nende jootudel“ (Jees. 5, 11, 12). „Häda neile, kes wägewad mehed on wiina jooma ja wahwad mehed kanget joomaaega hästi segama.“ (Jees. 5, 22). Kange joomine wõtab isegi rahwajuhatajate keskel wõimust, nagu Jeesaia sõnad (28, 7) näitawad: „Aga ka need eksiwad wiinast ja tuiguwad kangest joomaajast, nemad on ära neeldud wiinast, waaruwad kangest joomaajast, eksiwad prohwetinägemises, waaruwad arwamises.“ Seesama prohwet ähwardab joodikutele nuhtlust kuulutades: „Nemad ei pea lauldes wiina jooma; kange joomaaeg peab wiha olema neile, kes seda joowad. Karjumine on uulitsate peal wiina pärast, kõik rõõm on segatud, maa lust on ära lainud“ (24, 9, 11).

H a b a k u k seletab, et wiin saadab hooplikku petma, ja S i i r a k kuulutab, et wiin ja naesed targa juhmiks teewad. Ommeti soowitab seesama Siirak wiina, tähendades, et wiin inimeseelu lõbusaks teeb. Selgituseks lisab Siirak juure,

et elu lõbusaks ainult parajal wiina tarwitusel muutub. Taaweti Lauluraamat tähendab küll, et wiin waese inimese südant rõõmsaks teeb, aga ei soowita tema joomist. Veel mitmes kohas kõneldakse joomisest, aga ikka hoiatab suurem jagu kohte joomise eest. Iisraelis oli joomine paiguti võimust võtnud. Isegi naesterahwa külge oli joomine hakanud. Ega muidu Eeli Hannast poleks arwanud, et ta joobnud, kui ta joobnud naise Iisraelis poleks näinud. Ja Siirak tähendab, et joobnud naene suur häda on.

Saalomon keelab kuningaid ja ülemaid wiina joomast (Õp. s. 31, 4, 7). „Ei see sünni kuningatele wiina juua, ega würstidele kanget joomaaega ihaldada, et nad ei joo ega unusta ära, mis seatud on, ja kõigi wiletsate inimeste kohtuasja teist wiisi ei pööra.“ Ommeti käsib Saalomon iseäralikuil kordel muile inimestele wiina anda: kanget joomaaega sellele, kes hukka minemas ja wiina neile, kell südame kurbtus on.

Täielikku karskust nõudis Moosese seadus preestritelt teenistuse ajal: „Sa ei pea wiina ega kanget joomaaega jooma, ei sina ega su pojad sinuga, kui teie koguduseltki lähete, et teie ära ei sure; see olgu igaweseks seadmiseks teie tulewa põlwe rahwale“ (3. Moos. 10, 9). Kui ka Mooses täielikku karskust rahwale ette ei kirjuta, määrab ta suurile joodikuile rasket nuhtlust. Sõnakuulmata, joodik poeg wiidagu linnawanemate ette ja öeldagu: „See meie poeg on kangekaelne ja paneb wasta, ei ta kuule meie sõna, prassib ja lakub.“ Siis peawad kõik tema linna mehed teda kiwidega wiskama, et ta ära sureb“ (5. Moos. 21, 20, 21).

Suurt hulka Iisraeli hoiatati joomise eest, aga hoopis ära ei keeldud joomist. Enne Moosest märkasid ju mitmed, et joomise wastu sõdimiseks kõige parem abinõu on täielikku karskust pidada. Selged teated puuduwad, aga wist leidis enne Moosest juba kes töötust andsid ennast joomisest ja kõigist lihalikkudest himudest eemale hoida, et seda paremine Issandale elada. Niisuguseid inimesi kutsuti nasirideks. Mooses leidis nasirid juba eest ja kinnitas nende kombeid. Seda wiisi mõistame, miks Mooses nasiri-seisust ette ei kirjuta, waid selle korraldamiseks ainult uusi eeskirju annab. Mooses ütleb: „Kui üks meeste- ehk naesterahwas wõtab iseäranis nasiritöötust anda ja tahab Jehowale ära lahutatud olla, siis peab ta wiinast ja kangest joomaajast ilma olema, ei pea wiinaäädikat ega kange joomaaja äädikat jooma, ei pea ka jooma ühtegi

joomaaega, mis wiinamarjust wälja pigistatud, ei pea ka tooreid wiinamarju ega kuiwe sööma. Kõigil oma nasiripõlwe päiwil ei pea ta mingisugust sööma, mis wiinapuust tehakse, ei kiwikesigi ega koori“ (4. Moos. 6, 2—4). Muidu nõutakse nasiridelt weel, et nad juuksid laseksid kaswada.

Simsoni sündimist kuulutades ei nõudnud ingel mitte ainult Simsonilt karskust ja juukste kaswamist, waid ka emalt: „Hoia, et sa ei joo wiina ega kanget joomaaega, ega söö ühtegi, mis roojane on“ (Kohtum. 13, 4). Ingel määras esmalt emale ja pärast kohe Simsonile nasiripõlwe. Simson pidi nasirina suuri asju toimetama, aga naesed pöörsid ta pea; ta unustas suure eluülesande ja wiitis naeste killas aega. Paremine oskas Wana ja Uue Testamendi rajawaht Ristija Johannes oma nasirikohut täita. Uue Testamedi teewalmistajana peab Johannes kõiges elus karskust awaldama. Ingel kuulutab ta kohta: „Wiina ja wägewat joomaaega ei pea ta jooma ja teda peab ju ema ihus Pühawaimuga täidetama“ (Luuk. 1, 15). Johannese pärastpoolse elu kohta kuulutatakse: „Johannesel oli kuub kaamelikarwust ja nahkwöö wööl, aga ta roog oli rohutirtsud ja metsmesi“ (Matt. 3, 4). Pühen-dasid nasirid oma elu ka Jamalale, ei põgenenud nad rahwa keskelt ommeti kõrbe ega mägestikku, waid tegid just rahwa seas tööd, nagu Ristijast Johannesest kuuleme. Küll pidas Johannes wahel kõrbes jutlust, aga ikka nii, et rahwas hõlpsalt ta ligi pääsis. Jah, ta soowis rahwa tulekut enese juure, sest just rahwast püüdis ta uuele elule äratada.

Peale nasiride tunneb Wana Testament weel teist tõugu, kes täieliku karskuse oma lipukirjaks tegi. Neid kutsutakse Rekabi seltsiks. Temast jutustab prohwet Jeeremias 35. peatükis. Prohwet kutsub Rekabi soo liikmed enese juure ja paneb neile wiinakarikad ette öeldes: „Jooge!“ Rekabi sugu aga wastab: „Ei meie joo wiina, sest Rekabi poeg Jonadab, meie isa, on meid käskinud ja öelnud: „Ärge jooge wiina, ei teie ega teie lapsed elades.“ Need Rekabi seltsi põhjusemõtted annawad prohwet Jeeremiale Jumala käsu peale põhjust Jerusalemma rahwale Rekabi seltsi eeskujuks seada. Rekabi seltsile enesele kuulub prohwet aga Jumala õnnistust.

Nasirisid wististe liig palju Iisraelist ei leidunud, rohkem Rekabi seltsi ja selle seltsi liikumise poolehoidjaid. Rekabi seltsi wõime esimeseks karskuseseltsiks Iisraelis nimetada, kui sellega korraldatud wiina wihkamist tähendame.

6. Jeesus.

Moosese õpetuse põhjale rajas Jeesus ewangeliumi. Mooses oma waljude seadustega tegi rahwaelule tihti tõkkeid, Jeesus selle wasta ilmus kuulutusega: armastus on käsu täitmine. Jeesus näitas, et Moosese seadusel ainult möödaminew, ajalooline tähendus oli endiste põlwede kaswatamiseks.

Meieaegsed karsklased ei tahaks ühe ehk teise inimese arwamist karskuseasjus möödupuuks wõtta, waid Kristuse najale toetada. Tuleb aga kohe nimetada, et meieaegne elu hoopis teisel kujul ilmub, kui elu 1900 aasta eest Tootatud maal. Peale selle on karskuseküsimus sotsial-hügieneline küsimus ja oleneb ainult osalt usust. Ühiskonnalisi küsimusi otsustades ei möödeta esimese ristikoguduse arwamise järele, niisama wähe kui meie ajal tarwiliuks peetakse Kristuse aegseid eluwiisisid alal hoida, näit. riiete, toidu jne. poolest. Paulus annab nõuu naeste peakatmise kohta, kuid selle nõuu täitmist ei peeta meie ajal enam kohaseks. Ei arwata siduwaks Pauluse tuntud lauset, et naene waikigu koguduses.

Tähtis on meile teada, missuguse seisukoha Jeesus karskuseküsimuses wõtab, nii palju kui meile seda Uuest Testamendist ilmub.

Tähele panna tuleb Jeesuse elust seda, et teda Ristija Johannese wastukohaks seatakse. „Johannes on tulnud, ei söönud ega joonud, ja nemad ütlewad: tall on kuriwaim. Inimesepoeg on tulnud, sööb ja joob, ja nemad ütlewad: Waata, see inimene on söödik ja wiinajoodik, tõlnerite ja patuste sõber“ (Matt, 11, 18, 19). Mis neisse ja muisse lausetesse puutub, tuleb tähendada, et neid harwa sõnasõnalt wõib mõista, sest Piibel tarwitab tihti piltlikku keelt. Wõõriti oleks arwata, et kus söömisest ja joomisest üheskoos kõneldakse, seal jutt alati wiinast oleks. Näituseks jutustatakse 1. Saam. 1, 9. Hannast, et ta Siilos Issanda ees söönud ja joonud, aga Hanna tõendab Eelile, et wiina ja joowastawaid jookisid ta ei ole joonud (1, 15). Idamail joodi sagedaste wett, joodi ja juuakse nüüd weel suurel määral keedetud piima, enam weel kui wiina. Keedetud piima müümakohte leidub Wäike-Aasiast rohkesti.

Alkoholi armastajad peidawad endid Kaana pulmade taha. Igapidi arwawad joomasõbrad, et pidudel tahtmist mööda wõib juua, sest et Jeesus ju Kaanas wiinapuudusel wiina juure muretsenud.

Wõõriti on arwamine, nagu oleks juudid pulmas endid joobnuks joonud. Kristuse ajal ei tarwitanud nemad üldiselt muid joowastawaid jookisid kui marjawiina. Nende selleaegist wiina ja praegust wiina ei wõi teineteisega wõrrelda. Heaks wiinaks pidasid juudid toorest, käimata wiinamarja mahla (1. Moos. 14, 18; 1. Saam. 16, 20; Matt. 9, 17 j. m.). Niisugust wiina joodi pidudel. Joobnuks niisugune wiin muidugi ei teinud. Käinud (käärinud) wiina tarwitasid juudid küll ka, aga suur wahe esineb selleaegse loomulikult käärinud ja meieaegse kunstliku wiina wahel. Loomulise käimise kaudu tekkinud alkoholi määr wahetab 6—13 protsendi wahel, harukorral 16 protsendini ulatades, kuna meie wiinad osalt käimise ajal suhkrust, osalt piirituse juurelisamisel umbes 30 protsenti alkoholi sisaldawad. Peale selle segasid juudid wiina weel weega, s. o. walasid wett wiina sekka. Segamata wiina joomist peeti kombewastaseks.

Kui nüüd Kaana pulma talitaja ütleb: „Igamees annab esiti head wiina ja kui nad ju küll on saanud, siis lahjemat,“ siis ei tähenda see mitte, et lahjemat antakse pulmarahwa joobnuksjäämise korral. Wõimalik, et mõnes pulmas pulmalised joobnuks jäid, ommeti mitte igas pulmas. Asjatundjad seletawad lugu järgmist wiisi: Pidudel andis igaüks esmalt, kui wõõrad weel kõige rohkem arwustasid, kõige paremat, mida majas saadawal. Kui wõõrad juba oma jao joonud ja kui hea wiin lõpule jõudis, tarbe aga lisa nõudis, nimelt pulmade lõpupäiwil, anti wõõrastele halwemat. Harilikult olid lõpupoolle weel ligemad sugulased järel. Talitaja sõnad: „Kui ju küll saanud,“ ei tähenda siis joobnuksjäämist, waid lihtsalt küllaltsaamist. Kreeka sõna „methyos“ tähendab küll joobnuksjäämistki, aga ta esialgne tähendus on jänunemise wastakoht, seega täis, mitte „täis“ meie joodiku mõttes.

Ei wõi Kaana pulma lugu tunnistada, nagu salliks Jeesus pulmas joobnuksjoomist ja oleks ise „lakkumise“ tarwis wiina juure muretsenud. Selleaegiste juutide elukommete seisukohalt waadates on wiina juuremuretsemisel Kaana pulmas ainult toitwa karastusejooma muretsemise tähendus.

On öeldud, et ükski nende 6 kiwiriista sisu keemialikult läbi ei katsunud. Talitaja maitse ja tunnistas heaks wiinaks, palju paremaks kui endine wiin olnud. Puudub wähem kui põhjus oletada, et see wiin joobnukstegew olnud. Joowastawast wiinast ei leidu muud edu kui uimastaw kangus, kuid seda idamail eduks ei peetud. Palju enam sei-

sis toores, magus mahl suuremas lugupidamises, sest et see enam toitis ja kosutas kui käinud wiin, kus suurem osa toiduaineid häwinenud ehk mürgiks moondunud oli. Et Kaana pulmad joomapidu ei olnud, ei tarwitatud seal 500 toopi joowastawat jooki, waid toidust, mis waesele, wast algawale paarile mõneks ajaks kestis. Kõik Jeesuse imed tunnistawad abi, õnnistuse andmist ja nii see esimenegi ime ilmutas tema auu. Wõimata, et Jeesus, kes pahandawat paremat kätt käsib otsast raiuda, oleks joobnuks-saamist edendanud, kust mõnesugust paha tekib.

Olude tundmatuses ainult on wõinud niisuguseid nähtusi mõnes kohas karsklaste keskel tekkida, et nad alkoholile sõda kuulutades isegi pühaõhtusöömaajale sõda kuulutawad. Antakse ju altarisakramendis wiina; wiina aga mitte juua on nad oma põhjusemõtteks teinud. See põhjusemõte ei lase neid siis altarisakramendile minna. Sarnased karsklased unustawad, mida eelpool Kaana pulmast seletati. Wiinamarja mahla ei keelda iial joomast ja sarnast wiinamarja käimata mahla andis wist Kristuski altarisakramendis. Seega puudub iga põhjus tema seadmist halwaks pidada. Alkoholi altarisakramendist otsides tähendab sääskede kurnamist. Pandagu parem uitawaid hunta tähele, jäetagu aga sääsed rahule, kes pealegi kedagi ei hammusta ega kellelegi wiga ei tee.

Jeesus elas igale ajale, mitte ainult oma ajale. Aga ta elas omas ajas ja oli oma aja laps. Välispidises elus nõudis ta taga aja kombeid, kandis niisamasuguseid riideid kui muud inimesed, sõi sedasamasugust toitu kui teised. Miks? Sellepärast, et kõik see wäline oli talle kõrwaline asi ta pea ülesandega wõrreldes. Tema aeg tarwitas kõige pealt ta ewangeliumi, mida ta wariseride pealiskaudse õpetuse asemel awaldas. Ta püüdis ei olnud nõuu anda, misuguseid wäliseid kombeid inimesel elus tuleb täita, waid ta tahtis inimesi Jumala juure juhatada. Teised ajad, teised ülesanded. Meie aeg nõuab karskusemõtet, mis ühiskonna elu lahti kisub alkoholi jõe ähwardawast woolust. Seega ei taha meie tunnistada, nagu ei tarwitseks meie aeg Jeesuse ewangeliumi tähele panna. Ewangelium jääb meiega aja ewangeliumiks, aga ewangeliumi kõrwal esineb meile teisi ülesandeid. Kristus on paremine ja wägewamine kui keegi enne ligimesearmastuse suurust ja tähtsust näidanud. Tahame sest armastusest osa saada, ei wõi meiega muud kui armastust üles näidata kaasinimeste wasta, neid alkoholi hukatusest päästes. Kes meie päiwil Kristuse õpetust hoolsalt taga nõuab ja alkoholi mõju tunneb, ei wõi puhta süda-

metunnistusega muud kui ise alkoholist ennast wabastada ja ligimesi sellesamale teele juhatada. Terwele inimese kehale ei ole joowastawad joogid tarbeks, waid palju enam juba wähe tuntawal määral kahjuks. Maitseainetena ei ole neist kasu, küll aga palju paha. Eks ole siis Kristuse järelkäija kohus niisuguse halwa kombe wasta panna? Eks ole ta kohus niisugusest kombest lahkuda, mis nõrkadele hingedele kiusatuseks saab? Heidelberi usuteaduse professoril F. Niebergallil oli õigus esimesel Saksa alkoholita nooresookaswatuse kongressil hüüda: „Teie ei wõi mitte Jumalat teenida ja alkoholi.“

7. Esimesed ristiinimesed.

Nagu wägew laene tungis ristiusk paganuse kallale, kõike eestleiduwat maha murdes. Esimesel ajal ei katsunud ristiusk paganusega mingisugust lepingut teha. Paganus pidi kas ristiusku wasta wõtma wõi ennast laskma purustada. Alles hilisemal ajal hakkas Rooma kirik paganusele üht ja teist järele andma, et paganus rutemine ristiusku pööraks. Paganus wana haridusega langes, seda enam et klassikaline paganus elujõuu piirita prassimises ja joomises häwitanud; uued, toored jõuud astusid asemele, kelle kallal ristiusk kaua pidi tööd tegema, enne kui neile oma kombeid jõudis kätte õpetada.

Ristiusu esimene väljalaotaja kaugematesse maadesse oli Paulus. Palestina, Wäike-Aasia, Balkani neeme lõunapool ja Rooma saawad tema tööalaks. Hästi õpetatud mehena tunneb ta paganate tarkust, wõib osawa kõnelejana paganatega waielda ja oma usku kaitsta. Paulus tunneb selgeste alkoholi häwitawat mõju. Ühtelugu hoiatab ta selle eest. Ta loeb lihategusid üles ja nimetab nende seas peale muude: „Kadedus, tapmised, liigjoomine, prassimine ja mis nende sarnased on, kellest ma teile ette ütlen, nõnda kui mina ka enne öelnud, et need, kes niisugust teewad, ei pea Jumala riiki pärima.“ (Ka. 5, 21) Paulus tähendab, et joodikud taewariiki ei pääse. Selgelt manitseb ta joomise eest, öeldes: „Ärge jooge endid täis wiina, kust õnnetu elu tuleb, waid saage täis waimu.“ (Ew. 5, 18.). Ja teine kord kutsub ta auusale elule: „Elagem auusaste kui päewaajal, ei prassimises ega liigjoomises“ (Room. 13, 13.).

Paulus ei pea wiinajoomist iseenesest patuks, aga ta tähendab selle peale, et joomise eest ennast tarwis hoida,

kui sest teistele pahandust võib tulla. „Kõik on mull luba teha, aga kõigest ei ole kasu; kõik on mull luba teha, aga kõik ei paranda mitte.“ (1. Kor. 10, 23). Ja teises kohas jälle: „Kõik on mull luba teha, aga ühtegi ei pea mind oma meelwalla alla sundima“ (1. Kor. 6, 12). Need sõnad awaldawad selgelt Pauluse mõtteid. Ristiinimesel on wabadus kõigeks. See wabadus käib selle kohta, mis otsekohe ei ole keeldud ega kästud. Kus inimesel wabadus midagi teha, peab tegija waatama, kas wabaduse tarwitamine talle kasulik ja kas ta selle läbi ehk kellegi orjaks ei saa. Aga ligimesegi kasu tuleb silmas pidada. „Ärgu otsigu ükski, mis tema enese kasu on, waid igaüks otsigu, mis teise kasu on. Seepärast ehk teie sööte ehk joote ehk mis teie teete, seda tehke kõik Jumala auuks. Ärge olge pahanduseks ei Juuda rahwale, ei Kreeka rahwale ega Jumala kogudusele.“ (1. Kor. 10, 31, 32). Jälle teises kohas ütleb Paulus: „See on hea, et sa liha ei söö ega wiina ei joo, ega seda, kuhu wasta sinu wend ennast tõukab ehk pahandab ehk nõdraks saab.“ (Room. 14, 21).

Kui siiski Paulus Timoteusele nõuu annab wee asemel wiina juua: „Ära joo enam wett, waid wõta pisut wiina oma sisikonna pärast ja oma sageda põdemise pärast“ (1. Tim. 5, 23), siis esineb tema siin arstina. Juba Pauluse ajal oli tähele pandud, et iseäralikul korral marjawiin arstirohu aset täidab. Timoteus põeb kõhuhaigust. Nagu näha, ei tahtnud ta kange karsklasena wiina juua. Paulus kirjutab, et Timoteus haiguse arstimiseks küll natuke võib wiina tarwitada. Igapidi selgub neist sõnust, et ristikoguduse esimesel ajal ju agaraid karskusemehi leidis.

Nagu Paulus, hoiatawad muudki apostlid joomise eest. Peetrus ütleb sagedaste: „Walwake ja olge kasinad.“ Ülepea esineb apostlite kirjades see mõte, et ristiinimene ei tohi pagana joomakommetega tegemist teha. Küll ei anta otsekohest täielikku karskusekäsku, aga karskust peetakse üksi õigeks ja nõuutakse kaudselt sagedaste.

Niisamasugune mõte esineb apostlike üsade ja nende õppijate kirjades, ehk neis küll asja ennast õige harwa riiwatakse. „Õppige kõik karsket elu!“ ütleb Polykarpus († 167). Joomisehimu peab Hermas umbes 140. kirjutatud raamatus „Karjane“ (käsk 6, 5) kurjawaimu ligiolemise märgiks. Seesama kirjanik seab joomist ja mõnesugust toidusöömist wale, keelepeksmise ja wiha kõrwale, neid wigu inimeselu kõige pahemiks tööks pidades (8, 3—4).

Ennenimetatud essealased ja terapeutid elasid weel ristiusu esimestel aastasadel. Ühtlus nende puhta elu

ja ristiinimeste kõlbulise elu täielikkusele püüdmise vahel awaldas niisugust mõju, et mõnigi wiimsest weduwõimu esimeste poole tundis. Sedawiisi tekkis neist ja kristlastest mõnda ühtesulamiselahku, nagu ebionlased ja elkesaitid.

See liikumine wõttis juutide usust mõne Moosese seaduse määruse ja ristiusust Kristuse üleloomulise olemise, aga ei tunnistanud suurt osa Uue Testamendi raamatuid omaks, näituseks Pauluse kirju. Liha ja wiin olid neil keelatud ained. Persias elab weel wanu, wististe sell ajal tekkinud usulahkude riismeid, kes liha ei söö, wiina ei joo ega abielusse heida.

Montanismus ja gnostizismus panewad niisama wiinajoomisele piiri. Need lahkusud nõuawad, et inimene walju enesekidutamisega ja lihahimude suretamisega ennast peab walmistama kõigest aine roojusest „pleromasse“ (igaweste waimude maailma).

Kõige tähtsamad gnostiklaste hulgas on Saturnianus Antiohkiast (umbes 130 a. p. Kr.) ja Tatianus († 174). Wiimne esineb täieliku karskusemehena. Ta nõuab koguni, et kristlased altarisakramendist wiina peawad ära jätta ja wiina asemel wett tarwitama. Tatianus leidis mõnda poolehoidjat. Need asutasid „wesimeestelahu“, mis neljanda aastasajani kestis. Nagu gnostiklased pidasid ka manihealased täielikku karskust.

Täielik karskus ei olnud ristiusu esimestel aegadel haruldane, seda nõuti asketlikkude põhjuste pärast taga, ega nagu meie päiwil, fysioloogialiste põhjuste pärast. Suurem jagu ristiinimesi ja ristiusu lähidad lahkused pidasid karskust.

Kuidas waatas kristlik kirik karskuse peale? Ladina kirjanik Minucius Felix kirjeldas Roomas teise aastaja keskpaigas waidlust ühe wanasugu roomlase ja kristlase wahel. Esimene laidab kristlasi sellepärast, et need poolkartusega endid mõnest auusast asjast eemale hoiawad, nagu mängudest, pidudest, ohwrihiast ja ohwriwiinast. „Teie rändate läbi elu, kahwatanud ja mures. Waesed inimesed! Teie loodate uude elusse üles tõusta ega maitse seda elu, mis käes on“. — See kirjeldus kujutab, et kristlased küll askedid olid, aga ei tunnista, et nad wiina sugugi poleks maitanud. Öeldakse küll, et nad ohwriwiina ei joonud, kuid selle wiina põlgamiseks oli põhjus, et see wiin ebajumalatele oli pühendatud. Teises kohas ütleb Minucius Felixi raamatus kristlane: „Meie hulk ei ole ainult tasane, waid ka karsk, meie ei söö mõnda seltsi rooga ega wiida aega wiinajoomisega“.

Kristlaste selleaegsest elust toob Tertullianus († umbes 230) kirjelduse: „Meie sööme ühist söömaaega, mis meie armastuse-söömaajaks nimetame, waestele sedasama rooga andes kui rikastele. Meie sööme tarwiduse järele, jooime ainult nii palju kui kasinale inimesele waja. Söömaaeg algab palwega. Kui käed pestud, kutsutakse igaühte, kes midagi Pühastkirjast oskab, ehk ise midagi teab, seda meile esitama ehk Jumalale kiituselaulu laulma. Ühine söömaaeg lõpeb jälle palwega. Selle peale lahkub üks teisest, ei taplema ega riidlema, waid kõlblikku, auusat elu elama“.

Selgub, et ühisel söömaajal tarwitatud wiin selleaegne tawaline lauajook oli, nimelt niisugune, et sest oleks wõinud joobnuks jääda, muidu oleksid asjata juure lisatud sõnad: „nii palju kui kasinale inimesele tarwis.“ Et Tertullianus peaaegselt montanismuse mõtete poole hoidis, on tema tunnistusel suur tähendus.

Wanal ajal ei peetud enam vähem käinud wiina kardetawaks. Esimeste aastasade kristlased hoidsid endid joomapidudest eemale, aga maitsesid tawalist söögiwiina. Mõned üksikud jõid siiski niisama kui mõned lahkusulised söömaajal ainult wett. Täielikku karskust peeti üleüldse auuasjaks. Karskust ei arwatud mingisuguseks pahakspandawaks wäärusuks, waid loeti lahkusuliste heaks küljeks, kui ka muidu nende õpetuste kohta walju kohut mõisteti.

II. Keskaeg.

8. Keskaja algupool.

Uus usk tõi uue aja. Uut wiina ei wõi wanusse lähkrisse panna, muidu ajab ta nad lõhki. Ristiusu ilma-
waade kiskus wana maailma ta teljelt lahti. Uueks lähkriks
uuele wiinale said noored, toored, aga kained looduserah-
wad. Missuguseid paganuse joomakombeid tõi nad kaasa?

Üks Saksa teadusemees (Daniel, teoses „Thesaurus
Hymnologicus“) arwustab oma rahwast: „Germanlased on
alati olnud ja jääwad alati suuriks joodikuiks.“ Umbes
sedasama tunnistab Tacitus oma 98. a. p. Kr. kirju-
tatud raamatus, et wabadei germanlastel wiisiks oli ööd,
päewad joomapidusid pidada ja et nad karikate ääres kõige
tähtsamaist asjust nõuu pidasid, aga targaste otsusetegemise
senni edasi lükkasid, kunni „asja peale olid maganud“, siis
järgmiseni päewani. Tacitus arwab, et mehed sedawiisi
õieti targalt tegid: joobnud peaga awaldasid nad kõik mõtted
asja kohta, selge peaga otsust andes ei wõinud nad eksida.

Tacitus kiidab germanlaste enesetaltsutamise jõudu
armastuse ja toidu poolest, aga „joomise poolest ei wõi
kiita“, ütleb ta. Germania naesterahwas näikse ses tükis
hoopis teist laadi olewat ja see ongi wist üks põhjus, et
naesterahwas ju wanast ajast saadik nende seas lugupeetawal
seisukohal seisnud. Need kained ja töökad naesed talitasid
meeste joomise ja magamise ajal majas ja pidasid kõik
asjad korral. Ei imet siis, et neid auustati.

Põhjamaa ennemuistsed jutud tunnistawad omalt poolt
germanlaste suurest joomisest. Kui Fritjofi lugu kõneleb,
et kuningas Ring jõulus tagapingil istus ja mõdu jõi, et
joomasarw seltsis hoolsalt ümber rändas ja et igamees
mehise jõulumaki rüüpas, siis kujutab see kombeid, mis
tuhande aasta eest põhjamaal walitsesid.

Need kujutused awaldawad ommeti peaausjalikult suurte meeste elu. Suured mehed on alati toredamine elanud kui rahwas, keda kehwas ja töö wali seadus raudse käpa all pidanud. Kui kogu rahwas oleks elanud nagu mehed Longobardi kuninga Alboini lossis, kus nad üksteise terwist tapetud waenlaste pealuist senni jõid, kunni joobnult maha langesid, oleks germanlaste sugu maa pealt ammu häwinud. Aga rahwas wiibis enamaste metsades ja sõi wett, leiba, kui karja ei peetud. Rahwast muidugi on tulewiku seeme kaswanud. Suuredki mehed ei jäksanud iga päew teistele terwist soowides endid laua alla juua. Seda sündis piduajal.

Wahe endise ja praeguse germanlaste elu wahel on ses, et enne joodi wett ja elati lihtsalt igapäewases elus, piduajal aga priisates ja prassides, nüüdsel ajal selle wasta juuakse arukorral liialt, aga sagedaste parajal mõõdul ja elatakse igapäew toredalt. Tagajärg on, et ehk küll iialgi täiesti joobnud ei olda, juba parajas eas surrakse, tänu sugu kõdunemisele ja wastapanekujõuu nõrkemisele, mis pikast, rahwa nägemata mürgitamisest meie ajal tulnud.

Endise aja metsikud, käratsewad taplejad, kes wististe sagedamine kui meieaegsed sugulased korrapidajatega pidid tegemist tegema, olid ommeti kahtlemata kehaliselt terwemad kui parajalt mürgitud, waikselt punssi ja õlut joow sugu, kes nüüd nende unustatud haudadel rändab.

Wanade germanlaste keskel kuuldi ka hääligi joomise wasta. Nii öeldakse muistses Islandi laulus Hawamaalis: „Mida enam jood, seda vähem tead, kuhu su mõistus läheb.“

Ennemuistsed jutud kõnelewad, Taani kuningas Snö keelnud rahwale ära õlut juua.

Meie nägime, et ristiusk kohe algusest saadik põhjusmõttelikult tingimata karskust nõudmata ommeti waenujalale joomapidude ja „purjutamise“ wasta astus ja ainult söögilaua wiina sallis. Lõunamaal tarwitati ülepea wee asemel lahjemat marjawiina. Aga nagu kõik laiali lagunedes aatelist jõudu kaotab, nii ristiuskki. Mida enam endid ukсед ta ees awasid, mida suuremad hulgad korruga ristiinimesiks heitsid, seda enam kaswis nimekristlaste hulk. Juba teisel ja kolmandal aastasajal leiame „ilmalikuma“ ristiusu jälgi ja veel neljandal ja järgmistel aastasadel, kui ristiusk Rooma riigiusuks sai ja rahwaid sunniti seda wägisi wasta wõtma. Ei ole imestada, et wägisi ristitud hulgad liig kergelt uue usu peale waatasid ja endist wiisi edasi elasid, ebajumalate nimesid tihti kristlikkude pühimuste nimede wasta wahetades. Pealegi ei elanud kristlikud õpetajad ja mungad alati mitte eesmärgiks. Et endise aja kristlaste waljud

eluwiiisid ja lihakaristused unustati, selgub warsti selle aja kiriku ja õpetajate elu uurides. Mehed, kes asketilisi elukombeid kiitsid, ei pannud ise neid kombeid sugugi tähele.

Germanlaste seas töötas wali asket Adalbert († umbes 750). Ta olnud niisuguse lahkusu juhataja, kelle liikmed ainult piima ja mett sõid. Nad ei põlanud mitte üksi liha ja wiina, waid ka küpsetatud leiba ja muid toiduaineid. Jumalateenistust pidas Adalbert lausa taewa all. Rahwas pidas teda imetegijaks. Germanlaste tuntud apostel Bonifazius († 755) wõitles agaralt Adalberti õpetuse wasta, kaebas tema üle paawstile ja ajas asja nii kaugele, et Adalbert wangi pandi. Küll pääsis Adalbert põgenema, aga tapeti teel ära.

Asketilisi lahkulasi leidis keskaja piiskoppide aruannete järele otsustades igalt poolt Kesk- ja Lääne-Europa mailt. Keskaja algupoolel, mill ristiusu kiriku ja kombeõpetus weel raudist kindlust ei olnud saanud, lasti niisugused nähtused rahus elutseda, aga seda mööda kuidas õpetajate wõimus ja dogmad arenesid, kaswis wiha teisiti mõtlejate kohta. Ju 1052 wõiwad ajaraamatud haritud maailmale ennemuistse jutuna kuuluwat, aga ommeti tõeste sündinud lugu jutustada, et keisri käsu peale Goslaris ühe vegetarlase ja kainé lahkusu liikmed üles poodi.

Üleüldse wõime öelda, et kõik lõunast tulnud ristiusu laialelaotajad põhjarahwaste seas kainuse kasuks tööd tegid, aga ühtlasi tutwustasid nad neid wiinaga, nii et wiinajoomine põhjarahwaste seas maad hakkas wõtma. Nii arwatakse, et kristlikkude misjonäride õpetuse peale Reini ja Mooseli ääres wiinapuid hakati kaswatama.

9. Islam.

Aastasajad kulusid. Usuelus wõttis leigus ja lõtwus maad. Üksikud inimesed, üksikud rühmad katsusid küll Pühakirja nõuete järele elada, aga suur hulk kippus liha tahtmist täitma. Ristiusk ähwardas mitmel pool nimeusuks muutuda.

Korraga tõusis Aarabiast maruhoog, mis liiwa ja puru üles keerutas, wanu kantsa lõhkus ja uuele woolule teed tegi. Nähes, kui wähe kristlased usust lugu peawad, arwas Muhammed (571—632) nende usku selle poolest süüdlaseks. Ta hakkas mõtlema, kuidas uut usku soetada, mis rahwaid paremine kaswataks kui tema silma puutunud leigeks jäänud kristlased. Kõik mõtlemine ei wiinud teda esitsa

edasi: wõitlemine elu eest ei annud aega sügawamasse tungida. Lugu muutus, kui ta rikka lese Hadidja teenistusesse pääsis. Lesk, nimelt aga lese warandus, meeldis temale. Räägitakse, et lese isa kõwaste niisuguse ühinemise wasta seisnud. Sest Muhammed ei wõinud peale tulewiku plaanide tegemise osawuse midagi omanduseks nimetada. Kas tõsi, ei wõi selgelt tunnistada, aga wana jutu järele muretsenud Muhammed kawalusega enesele naese. Ta jootnud Hadidja isa joobnuks. Senni kui wanamees joobnud pead wälja maganud, lasknud Muhammed ennast lesega paari panna. Isa keelmine ei maksnud enam midagi.

Rikka naese meheks saades wõis Muhammed südame soowi järele elada, wõis usuelu üle sügawamalt mõtlema hakata. Omaste keskel wiibides ei jäänud talle seks palju aega. Sellepärast läks ta mägestikku, elas koopas, unistas seal, ühtlasi eluküsimusi järele mõteldes. Tema arwas ennast Jumalalt iseäralikka ilmutusi saawat, kui ka prohwetiks kutsumist kuulwat. Igapidi ilmus ta mõne aja pärast kõrwest tagasi inimeste sekka ja kuulutas uut usku.

Ühed wõtsid ta kuulutust hea meelega wasta, teised naersid, kolmandad panid wasta. Muhammed oskas wastasid pea ära wõita, esiotsa sõnadega, pärast mõõgaga. Uue usu — islami — jüngrite arw kaswis. Üks suguharu teise järele wõttis Muhammedi õpetuse wasta.

Enne laiale, omapead asuwad suguharud Aarabia kõrbedes tunnistasid Muhammedi oma walitsejaks. Aarabiast tekkis iseseisew riik.

Islam ei leppinud kodumaaga, Aarabiaga. Muhammed oli ülesandeks teinud islami ristiusu asemele panna. Õppijad pidid seda tule ja mõõgaga täitma. Aarabia rahwaste sõjarmastust hinnates katsus tema omalt poolt weel sõjatuhinat õhutada. Sellepärast määras ta islami õpetuses, et usu eest sõdijad tingimata paradisi pääsewad. Kartlikka sõtta sundides seletas ta islami kaudu: Allah on igale inimesele ammu elu ja surma ära määranud. Kellele Allah ei ole sõjas surma määranud, sellele ei wõi waenlase piik ega mõök wiga teha. Julgelt edasi! — Niisugune õpetus waimustas Aarabia sõjakaid suguharusid ikka uuele sõjateele, kihutas neid kodumaalt kaugele saaki ehk õndsust otsima. Islami waimustatud poolehoidjate wasta ei jaksanud leiged kristlased panna: üks kulturakants teise järele langes pärast Muhammedi surma tema järeltulijate, kalifide, sõjameeste kätte. Lühikese ajaga pandi poolkuu igalpool Punase ja Mustamere wahel püsti, pandi Egiptuses, jah kogu Põhja-Aafrikas. Kär-melt nagu 300 aastat warem ristiusk lagunes islam laiale.

Kahest küljest tungisid muhammedlased suure sõja-wäega wana Europa kallale. Gibraltarist tuli muhammedlaste hulk Hispaniat häwitama, Prantsusemaad laastama. Karl Martell († 741) pani nende edasitungimisele piiri, ehk nad Hispaniasse küll weel kaua jäid pesitama. Hiljemine tungisid nad Marmora mere üle, wõtsid Konstantinopoli ja häwitasid wana Büzanzi riigi. Hirmuga waatas Europa nende edasitungimist. Juba pandi Ungarisse poolkuu püsti, weri ja tuhk näitas islami rada, juba kippus hädaoht Saksamaale, kui wiimaks jõuti waenlasi Kesk-Europast tagasi tõrjuda.

Muhammed ise oli karsk mees ja tahtis oma rahwast karskusele kaswatada. Aarabia kõrbed ei annud rahwale hõlpsalt peatoidust. Ta pidi enamaste ööseti tööd tegema; päewane suur kuumus rammestas jõudu. Palehigis peatoiduse kättesaamiseks tööd tehes ei jäänud rahwale mahti järele priiskamiseks. Kartes, et tulewikus lugu karskuseasjus wõiks muutuda, tegi Muhammed karskuse just islami lipukirjaks. Wiinajoomise, kellest ta muil rahwastel palju paha nägi sündiwat, keelis ta oma usulistele täieste ära. Teades aga, et inimesel midagi joomiseks peale wee tarwis, määranud Muhammed wana jutu järele kefiri oma usulistele joogiks, sest see kosutab ja kinnitab ega tee nõrgaks ega juhmiks nagu wiin. Kefiri hüütakse praegu weel Muhammedi maiuse joogiks. Kui palju jutus ajaloolist tõtt, on iseküsimus. Igapidi seletab see jutt Muhammedi mõtteid: rahwast tugewaks teha tahtes pani ta uimastawa, mürgitawa wiina tarwitamise lukku ja awas kefiri soowitusega hallika, mis tõeste rammu maitstajatele wälja kees. Wiinajoomise keeld on islami usulistele tugewuse annud, mida nad aastasadade jooksul oma püüetes awaldanud.

Muhammedlaste usuõpetuseraamat Koraan mõistab wiinajoomise hukka. Kõige selgem keeld leidub wiiendast peatükist 92—93 salmist kus öeldakse: „Usklikud! Wiin, õnnemäng ja noolteheitmine (üks arablaste lõbumäng) on ainult saadana kawalus. Hoidke endid neist eemale, et õnnelikuks saaksite. Wiina ja mängu kaudu tabab saadan ainult wiha ja riidu teie sekka laotada ja keelda teid Allahi appi hüüdmast ja palumast“!

Teises kohas öeldakse: „Sinu arwamist küsitakse wiina ja õnnemängu kohta. Wasta: need toowad inimesele pattu ja kasu, aga neist sündiw patt on suurem kui kasu“ (II, 216).

Teises walguses paistab ütlus XVI, 69: „Teil on palmi-wilja ja wiinakobaraid, kellest teie joowastawat wiina ja

head rooga walmistate; waata, siin on mõtlewale inimesele märk (nimelt Allah jõust)“.

Wiimne lause on imelik, sest see näib Koraani üleüldise waate wasta käiwat. Tõeks jääb ommeti, et islami tunnistajad alati wiinajoomise keeldu siduwaks eneste kohta on pidanud. Islami õpetajad seletawad mõlemaid wiimseid ütlusi niisama kui esimesi, mis wiina joomist keelawad. Seletus sünnib põhjusemõtte järele: kõik on hea, aga kõik ei ole mulle kasulik. Joowastawa wiina mõju inimese kohta on küll Allah wae näitamine, aga see ei tähenda, et inimene peab ennast selle wae orjaks andma.

Mitmed ajaloolised märgid tunnistawad, et Muhammedi esimesed õppijad täielikku karskust pidasid ja et see karskus hiljemini õpitud wiis oli. Üks Muhammedi esimestest õppijatest Othman Ibn Mazun ütleb: „Kas ma peaksin seda jooma, mis mult mõistuse wõtab ja mind mu alamate pilkealuseks teeb?“

Miks on Muhammed wiinajoomist keelnud? Muhammedi ei wõi asketiks pidada. Ta lubab liha süüa ja koguni mõnda naist pidada. Tulew elu on Muhammedi maapealse rõõmsa elu täielikkus. Maapealist warandust ei põlanud ta ise ega käskinud teisi seda põlata. Kust tuli siis wiina keeld? Muhammed oli mees, kes palju rõhku pani wäliste elukommete peale. Nooremas põlwes rändas ta rohkelt ja sai mitmesuguse rahwaga ja usuga tuttawaks. Buddha, juutide ja kristlaste usust põimis ta uue usu jaoks wälja, mis tema meelest hea oli. Buddha usust leidis ta joomise keelu, kelle sisemisi, osalt müstilisi põhjusi ta ei mõistnud ega heaks kiitnud. Aga keelu kasust rahwale sai ta aru. Peale selle ei ole kahelda, et Aarabia kuuma kliima rahwad alkoholi-tarwitamise kardetawatele tagajärgedele olid õrnenud wasta panema kui Wahemere maade lahke kliimaga saarte elanikud. Ses tükis on kuumad maad ja külm põhi selsamal järjel, kui ka isesugusil põhjusil: mõlemas on alkohol hädaohtlik, esimeses nõrgendab ta wastapanemisejõudu kuumuse wasta, teises pakase wasta.

Hoolega on islami joomisekeeldu tähele pandud. Mida noorem ja usujulgem üks usuliikumine ja mida vähem selle poolehoidjate hulk, seda puhtam see on; mida wanem, wormidesse ja usutunnistustesse seotud ja mida laiemale lagunenud, seda vähem pannakse selle õpetusi tähele. Usutuhin kihutas kalifi sõjawäehulgad uut õpetust wälja laotama; see waimustus kustus küll aastasadade jooksul, aga et idamaalane harjunud on wanust kombist kinni pidama ja läänemaa kahtlemine weel ei ole ta autoritedi

usku kõigutanud, peab rahwamees suure hoolega kõiki isaisadelt päritud kombeid. Weel tänapäew langeb islami poolehoidja palwekella löömist ja minaretist palwele kutset kuuldes põlwili, nagu Meka püha linna poole, ümisesdes: „Allah on suur ja Muhammed ta prohwet!“ Koraani keelud on aastasadade jooksul nagu tarwituseks moondunud, mida inimene tingimata tahab täita. Siiski wõime muhammedlaste hulgas iseäralikku nähtust tähele panna: niipea kui muhammedlane oma rahwa seast wõõraste hulka sattunud, annab wõõras mõju ennast enam-wähem tunda. Nagu juudid üheskoos kõiki usukombeid hoolega täidawad, üksikult wõõraste seas asudes mõnda unustawad, nii muhammedlasedki. Kiitku ka mitmed karskuseraamatud muhammedlaste täielikku karskust kangeste, ei ole see karskus siiski nii kiiduwäärt. Wõõrsil elades õpiwad muhammedlased wõõrastelt joomakombeid.

Iseäranis on Muhammedi usku suuremat sugu rahwast ammu nähtud, et see nii hoolega joomakeeldu tähele ei pane kui alam rahwas. Suuremad seletawad oma tarkuses, et ainult wiin on keeldud, sest et seda nimepidi nimetatakse, muid joowastawaid jookisid wõib aga tarwitada. Ommeti on suuremate meeste seas küllalt neid, kes isade wiisisid suure hoolega täidawad.

Üleüldse wõime öelda, et harwa on joomisekeeldu nii üleüldiselt ja südametunnistuse järele taga nõutud ja täidetud kui Koraani joowastawate jookide keeldu.

10. Keskaja lõpp.

Islam tõi pööripäewa rahwaste arenemisesse, niisama kui warem ristiusk paganuse maile. Islam muutis enam olusid kui ristiusk. Kuna wiimne nagu tasane, karastaw tuuleõhk ilmus, purustas islam kõike eesolewat. Wiimaks jõudis ristiusk islami edenemisele tõket teha. Pea selle järele algasid nagu kättemaksmine islamile ristiõjad. Tuhandete kaupa jätsid mehed, naesed, lapsed kodumaa maha, et Pühamaad wihatud muhammedlaste käest ära kiskuda. Miljonite kaupa ohwerdati elu, ilma et see Pühamaale enesele oleks kasu toonud. Preestrite ja munkade õhutatud waimustus saatis inimesi surma ja waenlaste kätte pärisorjusesse, laastas kodumaal suuri kihelkonde töötegi-jaist. Teisest küljest saatsid ristiõjad palju kasu. Kauplemine kaswis, läbikäimine edenes, kirjandus ja kunst said uusi aineid, rahwa silmaring laienes, eluwiisid muutusid. Kogu elu päris tagasituli- ja ilu enesele teise kuju.

Ristisõdade ajal tekkisid mitmesugused ühisused. Templiherrade ja johannitlaste wennastus on meie aja karskuseseltside eeskujud. Iseäranis wõõramaa goodtemplari korraldus on uueste elusse ärganud templiherrade rüütelkond. See asutati 1118 püha haa kaitsmiseks ja kõige hea ja kauni edendamiseks. Kas templiherrad karsked olid, ei ole selgeste teada.

Ristisõdade puhul muutunud eluwiisid esinewad iseäranis selgelt ametkondades. Need tekkisid sedawiisi, et kärmelt kaswawates linnades eriametite ja käsitööde tegijad ühte liitusid. Sedamoodi arenenud ühiselu sünnitas mõnusa kaitse ühiskonna korraldusele, mis ikka enam hakkas metsiku ja wägiwaldse elu asemele astuma. Mõne keskajast pärit olewa seltsi ehk ametkonna põhjuskirjust saame elawa pildi keskaja lõpupoole elukommetest.

Keskaja seltsi- ja ametielu on ühelt poolt parajust edendanud, joomisele koosolekutel kanget karistust määrates, teiselt poolt aga joomakombeid korraldanud ja edendanud. Meie ajani alalhoitud joomasund joogiriista põhjani tühendada on keskaegsis ametkondades nagu kodaniku õiguse ja selle sitkuse pärinud, mis tall meie päiwini külge jäänud.

Need ametkonnad olid kas tõsised ametiühisused, kus ainult sellesama töö tegijad esinesid, ehk olid wennastused, kelle liikmed mõnesugust tööd tegid, aga kellel kõigil seesama ühiskonnaline elujärg ja ühesugused püüded olid.

Ametkondade põhjuskirjad on enamaste igal maal ühesugused. Et neist selgemat aru saada, awaldame Püha Jüri ametkonna põhjuskirjade tähtsamad punktid umbes 1450. aastast.

Ametiwanem walitakse kõigi wendade juuresolekul. Keda walitakse, aga kes ametit ei taha wasta wõtta, andku seltsile waat õlut ja $\frac{1}{2}$ leisikat waha ja olgu ommeti liige ehk wanem järgmisel aastal.

Igaüks, kes liikme ametkonda toob, peab ta sisseastumismaksu ja sissepääsu joomapidu eest wastama.

Ametkonda astuja peab sissepääsu maksuks 3 äuri 4 penningit ametkonna õpetajale ja 2 penningit ametkonna seltsimeestele andma. See maks tasutakse esimese joomapeo ajal, kui kohe wõimata maksta. Kes seda ei tee, maksku $\frac{1}{2}$ marka trahwi.

Ametkonna kokkutulekul saatku ametkonna wanem 4 wenda keldrisse õlut maitsuma. Tunnistawad need õlle sündsaks, peawad kõik seda sündsaks tunnistama. Kes sest joobnuks jääb, maksku 5 naela waha trahwi.

Kes joomamaksu wanema käsu peale ei maksa, peab ametkonnale marga raha ja waadi õlut maksma.

Ametiwend, kes teab, millal ametkonnas juuakse, aga kas kangekaelsuse ehk ahnuse pärast kodu istub ehk asju läheb talitama, maksu pool joomamaksu, just kui oleks ta ise joonud, ja peale selle ametkonnale trahwiks 2 naela waha.

Joob ametiwend linnakõrtsis sell ajal õlut, kui ametkonnas juuakse, maksu ta täie joomamaksu ja $\frac{1}{2}$ marka raha trahwiks.

Joomapeo toimetajad peawad omal kulul ametkonna ruumidesse riideid, lehti ja põhku muretsema, niisama ka joomariistad, joomasarwed ja laudlinad.

Haigele wennale wiidagu esimesel õhtul õlut koju kätte; järgmisil päiwil lasku ta ise õlut tuua.

Teisipäew juuakse hingedemälestuseks. Siis olgu kõik wennad, õed koos. Mälestusejookisid peab 9 joodama. Esiteks meie Issanda mälestuseks, neitsi Maarja mälestuseks ja Püha Jüri mälestuseks. Need on kõige tähtsamad joogid (terwisejoogid). Neid juuakse sarwest. Kõik ametiwennad seisku ja laulgu nende joomise ajal; selle peale antagu õues waestele õlut. Hiljemine joodagu Püha Risti, Püha Eeriku, Püha Olewi, Püha Gertrudi ja Püha Pendi mälestuseks.

Need põhjuskirjad annawad selget pilti selleaegiste joomakommete kohta. Terwisejoogid pärisid keskajal ülepea nagu usupitsari. Terwisejoogil joogiriista tühendamist peeti auuasjaks, pühaks kombeks. Mõned waljud jutlusemehed mõistsid karedalt terwisejooka hukka, aga et Kristuse ja neitsi Maarja terwiseks kannu ehk karikat ei peaks tühendatama, seda ei julgenud keegi laita.

Kui ristosõdade järele ülikoolisid asutati, korraldasid õppijad oma koosolekuid kodanikkude wiisi järele. Noor weri woolab kuumemalt kui wanade weri. See kihutas noori palju enam Dionysiust teenima, palju enam aega alkoholile ohwerdama. Ju esimesel ülikoolide-ajal tungis joomakomme üliõplaste ridadesse ja pesitab seal meie päiwini.

Iseäranis hammustaw pilkepilt kiriku ülemate eluwiiside kohta esineb wist Saksamaal kirjutatud „abtipilkes“, kus peale muu öeldakse:

„Juua on tall luba. Kaks suurt kannu tuuakse herrale. Kohe haarab ta esimesest kannust kinni. Sest leidub head õlut. Ta joob tubli jänu. Herra abt joob pühale kirikule, et Jumal seda päästaks. Teise korra joob ta, et Jumal annaks talupoegade wiljalist lõikuse aastat. Kolmanda korra joob ta talupoegade eksituste ja pattude pärast. Neljanda korra joob ta, et Pabiloni lauawirn ümber ei

kukuks. Wiienda korra joob ta, et Lundi suur kell rikki ei läheks. Nii joob herra abt seitse ja seitsekümmend korda. Siis tõuseb herra abt lauast püsti Jumalat kiites, et küllalt saanud sööki ja jooki. Aega lugemisega mööda saates joob ta jälle. Wiina sisse pannakse talle pipart ja ingweri. Need kolm ainet soojendawad teda nii, et higi iga juukse otsast tilgub. Wististe wiib see märg kõik abti juuksed peast. Kõik abtid on ju paljapäised.“

Mitte kõik õpetajad ja mungad ei elanud priiskamises ja prassimises. Wististe elasid nad kasinamat elu kui ilmalikud suured mehed, aga nende elu arwustati palju waljumalt. Pidid nad ju muudele eesmärki andma; kui nad küllalt auusalt ei elanud, piitsutas arwustus neid rohkem kui muude meeste elukombeid.

Rüütlite lossides ja kuningakodades priisati, prassiti ja joodi mitu korda rohkem. Wanad joomaarwed annawad sest tunnistust. Kui ju Soome mõisnikud aastas 30 waati õlut mehe kohta ära jõid, kui palju ei joodud siis rikkamail mail. Ei joodud ainult söögiajal, waid woodi heites ja woodist tõustes. Wiimast joomist nimetas rahwas naljatades „kirbu lõnksuks“.

Hilisemast keskajast ei tea ajalugu kuigi palju karskusemeeste nimesid nimetada, olgu siis mõnda asketi, keda kirik pühimusteks peab. Olgu roomlaste kuulus Franziskus († 1226) niisugusist meele tuletatud. Ise elas ta täiest karsket elu, ei teinud aga karskuse laialelaotamiseks iseäralikult tööd.

Üleüldised karskusepüüded ei puudu selgi ajal. Mõned agarad kirikuülemad panid omaaegse rahwa halba elu pahaks ja katsusid kirikukaristusega sellele elule piirisid panna. Ei antud joomiselegi niisugusel korral armu. Kui palju niisugused hoiatused mõjusid, jääb iseküsimuseks.

Mõni märk lubab arwata, et paawstikirik Soomes rahwast joomise eest püüdis hoiatada. Mõne kiriku keskajast pärit olewates pildiehetes kujutatakse peale muude pattude joomise wiltsust.

III. Uus aeg.

11. Usupuhastuse aeg.

15. aastasaja lõpupoolel juhtus mõnda, mis arenemist hoopis uuele rajale juhatas. 1453 võtsid türklased Konstantinopoli ära. Peaaegu sellisel ajal leiti trükikunst üles. 1492 pääsis Kolumbus Aamerikasse, 1498 portugallased mereteed mööda Indiasse. Kõik need juhtumised muutsid olusid märksalt. Enne oli kirik rahwaste ainus õpetaja olnud. Põgenenud kreeklased töid Itaaliasse wanu Kreeka käsikirju kaasa kui ka nende uurimisehimu. Trükikunst aitas teadust laiale laotada, mitte ainult neist käsikirjadest, waid laotas klassikaliste kirjanikkude töid ja Piiblit õpetlaste sekka. Tuntud maailm, kuhu tänini Europa ja Wahemere-maad loeti, kaswis kiirelt. Pea töid laewad teate, et maa sugugi suur saal ei olnud, nagu keskajal arwati, waid suur kera.

Trükitud raamatutest tuleb kõige tähtsamaks Piiblit, nimelt Uut Testamenti arwata. See pandi igasse Europa keelde ümber. Ta sai nüüd ühel aastal enam lugejaid kui tall enne aastatuhande jooksul olnud. Lugemisega käis hädaoht käsikäes. Lugejad hakkasid ise harutama, kas kirik Piiblit rahwale õieti seletanud. Nähti, et paawstikiriku õpetusel Piiblis alus puudus. Lutherus astus üles, hindas wanu wäärtusi ümber. Palju, palju endisest hiilgusest ja auupaistest langes pihuks ja põrmuks.

Usupuhastus awas uued waated kogu elu peale. Uus aeg tõi muutusi jookidesse ja joomakommetessegi. Maailma näitelawale tekkis uus jook, põletatud wiin, mis lühikese ajaga muid jookisid teelt kõrwale tõrjus. Enne oli marjawiin üleüldine ja peajook, nüüd sai seks põletatud wiin.

Wiina moodipääsmine tegi joomise hädaohtlikumaks. Wiin sisaldab eneses palju enam alkoholi kui wana aja ja

keskaja joogid, õlut ja marjawiin; see mürgitab jooki rutem kui muud joogid. Meie ajal arwatakse, et marjawiin ja õlut polegi kardetaw, waid ainult porujomm. Ajalugu tunnistab, et marjawiin ja õlut omal ajal ainuwalitsejatena kahju küllalt teinud. Märki osates ütleb üks õpetlane: „Wiinajooja ratsutab Aarabia täku seljas, õllejooja lahja tööhobuse seljas, aga mõlemad jõuawad sihile, kui ka igaüks omal ajal“. Joodikute parandamisemajadest leidub mitu korda rohkem õlle ja marjawiina jooki kui karjajaagu tarwitajaid.

Õlle ja marjawiina ülesleidmist katab ajaloo hämarus kinni. Teated ülesleiu kohta langewad wanade juttude kilda. Põletatud wiina on palju hilisemal ajal ülesleitud, ometi ei teata selgeste, kus ja millal see sündinud. Üleüldiselt tuttwaks on wiinapõletamise kunst uue aja algusel saanud.

Imelik on, kuidas põletatud wiin marjawiina ja õlle Europas wõis enese eest ära tõrjuda.

Esimesel ajal antakse põletatud wiinale tore nimi aqua vitae = elu wesi. Seda arwati arstirohuks. Selle moodipääsmine on selge tunnistus haiguse- ja terwisemõiste muutusest, mis uue aja algusel sündis. Keskajal usti, et terwis ja haigus kas Jumalast ehk kurjastwaimust oleneb. Patu karistuseks teeb Jumal ise inimese haigeks ehk annab ta kurjawaimu kätte nagu Hiobi. Kõige paremaks arstirohuks haiguse wasta peeti palwet, püha wett, ristimärki jne. Uue aja koidul Kreeka wana haridusega tuttwaks saades muutus ses tükis arusaamine. Suur arst Hippokrates oli seletanud, et kõige paremaks haiguse parandajaks looduse jõudu tuleb pidada. Tema seletusi ei peetud enam õigeks; arwati, et looduses mõni iseäralik aine olemas, mis haiguseid kaotab. Katsuti sarnast rohtu leida. Arwati wahel ju leitud olewat, kuid pea saadi eksitusest aru. Nende katsete ajal pääsis üks arstirohi rohkem moodi ega ununenud enam ära. See oli elu wesi „põletatud wiin.“

Wiina tarwitajad uskusid esiotsa kindlaste, et see haigust parandades kehale ennetundmata jõudu annab. Arwati, et kui wili ja puuwili loomulikul kujul juba toidab, kui palju enam siis mitte põletamise teel saadud wedelik, neste. Nagu kõigis muis ainetes hing arwati olewat, nii wiljaski. Põletamise teel arwati seda hinge kätte saadawat. Sellepärast kutsuti põletatud wiina „wilja hingeks“ (spiritus frumenti). Spiirituse (piirituse) nimi on sest ajast meie kangemale põletatud wiinale jäänud.

Selleaegsed arstid kiitsid wiina terwelikkust. Õeldi, et see imesid teeb: wanu moondab nooriks, nõrku tugewiks jne. Nii kirjutab Arnoldus de Villanova: „Inimiskond

on wananenud ja nõrgaks saanud, sellepärast on Jumal talle wiina annud, et ta uueste nooreks saaks. Wiin on inimestele uueks jõuuhallikaks". Michel Schrick kirjutas 1482: „Kes hommiku poole lusikataie kõwa wiina joob, ei jää ial haigeks“. Ühes Kopenhagenis 1625. trükitud keedukirjas öeldakse: „Jalgade- ja seljapisted ja walud lõpewad, kui neid wägewa wiinaga wõitakse. Kelle hääل kähiseb, wõidku kaela wiinaga ja joogu seda kolm hommikut enne söömist. Kes lusikataie wiina joob, see jääb harwa haigeks, sest wiin kaotab lima, mis haigust sünnitab. Kes korralikult wägawat wiina joob, sell surewad kõik ussid, olgu nad südames, kopsus ehk kus“.

Niisuguse imerohu näol sai põletatud wiin põhjamaal tuttawaks ja meiegi pool 16. ja 17. aastasajal. Ei wõi imestada, et arstirohtusid otsiti ja neilt abi oodeti, sest et katk ja muud tõbed sõjaga alati käsikäes käisid. Loomulik, et niisugune imerohi põhjamaail üleüldse moodi pääsis. Sagedaste käskisid ülemad sõjas sõjameestele wägawat wiina anda, et mehed kallaletungides rohkem julgust saaksid ja paremine katku wasta paneksid. Katkuajal 1579. ja 1580. sepißes kuningas Johann III. ise kaks raamatukest, kus ta käskis wiina abinõuuna tarwitada külgehakkawate haiguste wasta. Õpetajad wõtsid kihelkonda mööda sõites wägiwiina kaasa ja andsid haigetele. Kui taluperenaesed kirikumõisa tulid, tilgutas õpetajaproua mõne tilga wiina nende rätikute peale kaitseks haiguste wasta.

Tähele tuleb panna, et wiina arstirohuks pidajad käksid iga hommiku napsi wõtta, siis wiina korralikult tarwitada. Niisugune käsk tegi wägiwiina tarwitamise üleüldiseks. Teda anti isegi wäiksile lapsile, et need aegsaste harjuksid seda tarwitama. Arstirohu asemel hakati wiina pea himujoogina wõtma. Usk wägiwiina imejõuu sisse hakkas juba 17. aastasajal haritud ringkonnas kaduma, aga üleüldiseks saanud wiis wiina juua ei kadunud enam. Et rahwas wägiwiina imejõudu uskus ja see usk wiinahimu toetas, ei wõõrdunud tarwitajad niipea wiinast, kui nad sellega olid harjunud, waid hoiawad sest meie päiwini kinni.

Uus aeg tõi uue waate joowastawate jookide peale kaasa. Ajawaim nõudis himude täitmist. Keskaegne ilma- waade lihakidutamise õpetusega oli kõrwale heidetud. Usupu hastuse edendajad mõistawad lihakidutust hukka ja seisawad elurõõmude õiguste poolt. Suured leiud tegid maailma awaramaks ja rikkamaks. Suguelu, toredus söömisel, joomises, riides astusid peitmata nähtawale.

Missugune on usupuhastajate seisukoht karskuseasjus? Kõige pealt tuleb usupuhastajat Lutherust tähele panna.

Tuttaw on, et L u t h e r u s alguses lihakidutusest õndsust otsis. Kuid südametunnistuse rahu ta ei leidnud. Arusaades, et seda ainult usk annab, pidas ta lihakidutust asjataks, koguni suureks eksituseks. Ta hakkas sööma ja jooma, millal keha sööki ja jooki igatses. Lutherus oli loomu poolest ülepea elurõõmus seltsielu armastaja.

Lutheruse ajal oli Saksamaal õlut kõige tavalisem himujook. Hästi mõistis Lutherus õlle hädaohtu ühiskonnale hinnata. Kord ütles ta: „See mees, kes õlle üles leidis, on Saksamaa katk“. Niisama mõistis Lutherus wiinajoomist hukka. Taaweti 101. laulu seletades kirjutas ta: „Igal maal peab oma kurat olema. Meie Saksamaa kurat on tubli wiinawaat ja kannab lakkumise nime. Kardan, et igawene jänu Saksamaa piinaks jääb wiimse päewani!“

Parajat joomist Lutherus patuks ei pidanud. Ta kirjutab: „Kui Jumal andeks annab, et ma 20 aastat teda olen kiusanud ja waewanud missade lugemisega, ega ta siis pahaks pane, kui mõne korra hea rüübu wõtan ja õiglaselt rõõmustan heade inimestega Jumalale auu andes. Maailm õelgu selle kohta, mida tahab!... Kui Jumal kord on loonud haugisid ja head Reini wiina, wõin ma neid süüa ja juua!“ Nende sõnadega tahab Lutherus tähendada, et tal õigus on elurõõmust osa wõtta. Ta ei tahtnud seda wiisi öeldes sugugi joomakombeid ja wiinatähendust arwustada. Ainult mööda minnes nimetab ta elurõõmu sünnitajat. Kui tema ajal, nagu meie päwil, oleks tuntud, et marja-wiinagi sünnitatud elurõõm nagu seebipull on nende kannatuste kõrwal, mida joomine wiimaks toob, ei oleks Lutherus niisugust näitust tarwitanud. Sest Lutherus mõistab waljult hukka kõik, mis terwet elu häwitab ja rikub, mis jõudu kurnab. Meie aeg tunnistab, et joowastawad joogid just niisugust mõju awaldawad. Nende mõju ühiskonna kohta tähele pannes, ilmub, et need elu häwitawad ja rikuwad, tõugu lõdwendawad ja hukatusele saadawad.

Sarnaseid ütlusi, nagu Lutheruse sõnad Reini wiinast, leidub veel mujaltgi tema kirjadest. Aga need ei kata tema õpetuse üdi. Lutheruse kirjalikud tööd esinewad nagu wägew jõgi, kelle pinnale wahtu walgub. Puhutakse waht ära ja waadatakse põhjawoolu, siis näitab see hoopis teist nagu kui wäline, wahune pind!

Meie ajal toetawad joomawennad Lutheruse sõnade peale: „Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, der bleibt ein Narr sein Leben lang“. (Kes ei armasta wiina,

naist ega laulu, jääb narriks eluaeg.) Aga seda lauset ei leidu Lutheruse kirjadest, ka mitte tema laukõnedest. Lutherus ei ole neid sõnu tarwitanud, waid wiinawennad on need talle juure luuletanud.

Wiljast tuntakse puud. Kas Lutheruse õpetus karskuse poolt wõi wasta mõjus, seda näeme tema järelkäijatest. Neist esinesid mitmed kangete karskusemeestena. Mõned teated jutustawad, et Saksamaal 1500. aastate lõpupoolel mitmed papid selle elukommete lohakuse wasta sõdisid, mis sell ajal nähtawale tuli. Iseäranis kiita on üks 1500 aastate lõpupoolel Saksamaal ilmunud karskuseraamatuke „Joomise wasta“. Raamat on suuremalt jaolt kahekõne näol kirjutatud. See sisaldab niisuguseid wastusi, kui joodikult joomise eest hoiatades tawaliselt saadakse. Karskusemees raamatus tuletab meelde, et Piibel joomist kangeste keelab. Nende sõnade peale wastab ka joodik Piibli lausetega. Joodik oma julguses ütleb koguni, et ta joobnult wõib Jumalat paremine paluda kui karskelt. Tuleb meeles pidada, et sell ajal joobnuksjäämist sugugi häbiks ei peetud. Palju enam arwati taewakingituseks seda, et mõne korra muret wõidi joowastawate jookidega lammata. Siin ilmub just wanade germanlaste arwamine, mis Fritjofi jutus järgmises lauses esineb: „Iga kangelane jõi jõuluhumalat ilma mureta ja hooleta magama minnes“. Ehk: „Marjawiin on Jumala jook ja õlut on sulle antud, et seda tundlikult kannad“. Ristiusk ei jaksanud seda wana germanlaste arwamist häwitada. Selle mõjul tekkis ehk Eesti wanasõna: „Ega Jumala wilja wõi põlata“.

Sellsamal ajal on weel teine karskuseraamatuke kirjutatud. Selle kirjutaja ütleb: „Jumal on meile joomise annud jānu kustutuseks ja elu ja terwise ülespidamiseks. Mida üle selle maitstakse, on Jumala kingituse wõõrititarwimine“. — Raamatu päris osa on selleaegse nõiausu kirjeldus. Saksa keiser Maksimilian oli mõne seaduse joomise wasta annud. See keisri keeld pahandas saadanat nii kange, et saadan põrgust saadikud saatis kõigile joodikutele kirju wiima joomise kasuks. Raamatukirjutaja kuulutab, et mõni wõib kõike seda oma nägemise järele tõeks tunnistada. Weel trükib raamat põrguwürsti kirjadki ära. Ühes kirjas öeldakse: „Kui oled karskusetootuse annud, joo akloholi teise nime all!“ Ehk: „Kui pihtiisa sult nõuab karskusetootust, tööta niipalju joowastawate jookide eest hoida kui wõid jne.“

Wististi on põrgukirjad keegi naljahammas kirjutanud; näha on, et raamatukirjutaja need on mujalt laenanud.

Peab tunnistama, et kirjade kirjutaja joomawendi tubliste oskab pilgata. Sell ajal olid inimesed igapidi ütle mata ebausklikud. Wanapagana jutud seisis päewakorral. Taheti sarnasele raamatukesele minekit muretseda, pidi see hirmsaid wanapagana-jutte kõnelema.

Mõlemad raamatukesed lagunesid õige laiale. Nad pani esimene Ewangeliumi usu peapiiskopp Laurentius Petri Rootsi keele ümber. Tema wend Olaus Petri oli kange karskusemees. Siit näeme, missuguse agarusega Lutheruse järeltulijad karskust edendasid.

Enam weel tegi karskuse kasuks reformeritud kirik tööd. Ajalugu ei jutusta, kas asutajad Zwingli ja Calwin karskusemehed olid, kuid seda teame, et nende usu tunnistajad hoolega karskusetööd tegid.

Inglismaal ja Aamerika-Ühisriikides on karskuseliikumine kõige rohkem maad leidnud. See tuleb usu waimust, mis reformeritud kirikul algusest saadik neis mais olnud. Kogu liikumine awaldab nagu lahkusu jälgi.

Reformeritud kiriku kõige agarama wõitlejana Inglismaal esineb John Knox. Näib, et ta täieste karsk oli. Weel mõned muud Shoti-Inglise kiriku tähtsamad kirikuülemad 16. ja 17. aastasajal seisis täieste joomisewastases leeris.

Juba usupuhastuse ajal tehti Saksamaal esimest korda katset karskuse edendamiseks ühistöö abil. Selisamal ajal, kui Lutherus usupuhastust algas, asutas Sigismund Dietrichstein Graves parajuseseltsi. Weel 1600 ümber leiti selle seltsi jälgi.

Usupuhastuse ajal hakkas seadus joowastawate jookidega tegemist tegema. Esimesed seadused joomise kohta anti maksu asjus. Walitsus tarwitas raha. Ta pidas kasulikuks joowastawatele jookidele maksu peale panna. Esiti pandi maksu alla wõõralt maalt toodud alkoholi, siis selle müümine ja walmistamine. Maksu alkoholi pealt oli küll ju keskajalgi wõetud, aga enam juhtumisi ja paiguti. Näituseks maksti õlle pealt mõnes linnas maksu linnaametnikkude palgaks. Uue aja algusel muudeti maks üleüldiseks ja hakati maksu riigikassasse nõudma. Pea kõigis Europa riikides sündis see 1500. aastate paigul.

Joowastawate jookide walmistus ja müük olid enamaste wabad ametid, mida mitmed pidasid. Sest tuli, et maksu wõtmine raskusi sünnitas. Sellepärast katsusid walitsused alkoholi müüki üksikutesse kõrtsidesse paigutada ja walmis-

tust iseäralikkudesse keedukodadesse määrata. Esiti takistati linnades, pärast maal kodust alkoholi walmistust. Peale kergema maksu kättesaamise oli niisugune walmistuse kitsendamine ajawaimu märk. Tööstuse alal walitsesid nii nimetatud merkantilistlikud põhjused. Tööd, mis kuidagi oskamist nõudis, pidi ainult selle ametikonna poolt tehtama. Riik määras iseäralikud käsitöö-seadused, ette kirjutades, kus seda ehk teist tööd wõidi teha ja kui palju selle töö tegijaid seda tööd wõisid teha jne. Maksuwõtmise kergendamiseks ja kombelise hädaohu takistamiseks oli selle põhjuse ulatamine joowastawate jookide alale tarwilikum kui kuskil mujal.

Warsti, kui põletatud wiina hakati jooma, waadati joomaküsimuse pääle ikka enam kombelisest seisukohast. Wägiwiina toodud hukatus paistis hõlpsamine ja hirmsamine silma kui ölle ja marjawiina sünnitatud pahe. Siis neelis wiinapõletamine palju wilja ära; wiljaikaldusel tunti aga wiljast suurt puudust. 1526 keeldi Hollandis wiinajoomine ära. „Sa ei tohi kellelegi anda ega müüa wägiwiina; ehk muidu trahwi!“ öeldi seaduses. Mõnes Saksa riigis awaldati sarnane keeld. Rootsis keelnud Gustav Wasa 1550 näljaaja pärast wiinapõletuse ära. Need keelud mõjusid wähe, sest wägiwiina peeti arstirohuks ja terwise kosutajaks. Sell põhjusel määrati 1526 Hesseni seaduses, et wägiwiina ainult haigetele ja wigastele wõidi müüa.

Parem edu oli wanul haritud mail neil seadustel, mis kodusele wägiwiina põletusele piiri panid. Ülemate ja mõisnikkude wõimus oli wäga suur. Suuremad mehed püüdsid kõik kasulikumat ettewõtet oma kätte saada. Mõnus warandusehallik näis nende meelest wiinapõletamine olewat. Kui neile nüüd seadus appi tuli wäikseid wiinakööka ära keeldes ja suurile wabrikutele eluõigust andes, oli ülematel wõit. Sedawiisi muutus wiinapõletamine Inglise-, Saksa- ja Wenemaal mõisnikkude eesõiguseks. Teisiti läks lugu põhjamaail, kus talupojaseisus wabaduse alal hoidis. Põhjamaail sai wiinapõletamine talupoegadele tähtsaks ametiks. Soomes ja Rootsis põletasid talupojad wiimse aastasaja keskpaiguni kodu wiina.

Üleüldse peab karskuseliikumise kohta usupuhastuse ajal ütleva, et siin nagu mõnel muul alal mitmed jõud wastastikku tormasid. Meile esineb palju karskuse edendawaid ja takistawaid jõudusid. Alkoholitarmitamine kaswas kangeste, aga niisama kaswasid alkoholi wastamõjud.

12. 1600 aastad.

Usupuhastuse ja walgustuse aja wahel saadi lõikust külwist, mis eelmisel aastasajal orasele puhkes. Wiinapõletamine sirgus wõsast suureks. Eelmisel aastasajal katsuti hoolsalt wõsa kõigi juurtega kaotada. 1600 aastate jooksul püütakse ainult selle puu wilja häwitada. Wiinapõletamist keeldakse. Harwa tahetakse ka keeluga joomisele tõkkeid teha, muidu ainult wilja raiskamist takistada.

Niisamasugune oli lugu joomakommetega. Wiisid ja mõisted arenewad täielikumaks. Juuakse igalpool, awalikus kui kodusel elus.

Aega wõib iseäranis tüüpiliseks söömise ja joomise ajaks nimetada. Seda tunnistawad juba selleaegiste meeste pildid. Enamaste kujutawad nad pundunud, tursunud nägusid. Ei olnud need loomu poolest niisugused, waid joomise poolest seks saanud. Kõik selleaegsed kirjad, kirjandus, seltsikombed, pidupiletid jne. näitawad, kuidas joomine esimesel järjel seisis.

Kuningas Karl XI., muidu kokkuhoidja ja usu agar kaitsja, pühitses usupuhastuse mälestusepäewa. 1693 pidas ta Upsalas sõna täies tähenduses „mürisewa“ pidu suur-tükkide paugutamise, mängukooridega ja toreda jumala-teenistusega ja wiimaks pidusöögiga.

Kuningas tegi uutele doktoritele, kuninglikkudele nõuunikkudele ja wõõrastele pidu. Kuninga käsu peale pandi wahid uksele, et keegi saalist wälja ei pääseks. Teised wahid pidid järele waatama, et piduwõõrad korralikult klaasa tühjendasid. Üks ja teine katsus ennast koleda joomise eest kõrwa hoida. Professor Svedberg andis oma klaasi wahile, kes selle professori eest tühjendas. Wiimaks märkas kuningas pettust ja sundis Svedbergi ennast jooma. Kuningas jäi enam ja enam joobnuks. Ta hakkas ise wõõrastele wiina klaasidesse walama. Ta sai nii waimustatud, et ta piiskoppide kaela ümbert kinni wõttis ja neile suud andis. Wiimaks tõusis rõõmutuju nii suureks, et kuningas, ministrid, riiginõuunikud, piiskopid jne. hakkasid tantsima. Waimulikkude meeste mustad sammetikuued lehwisid nagu tiiwad. Kuningas tõsteti lauale, kus ta edasi tantsis. Kes niisugusel korral purustatud asjade peale waatas! Trummilöömise ja pasunapuhumise all kestis pidu üle poole ööni. Kuningas ise awaldas mõtet, et ta iial weel nii rõõmus ei ole olnud kui sell peol. Kuningaproua Ulrika Eleonora selle wasta pidas pidu kõlwatuks, laitis

südamepõhjast ja ütles, et ta enam ei taha elada, sest et kuningas ja kõrgemad waimulikud iseendid teotanud ja tähtsat pidu roojastanud.

See lugu annab selleaegsist joomakommetest tunnistust. Usklik ja muidu eluwiisi poolest lihtne kuningas etendas peaosa joomapidul piiskoppidega ja riigiülematega, kelle wallatused meie ajal igale seisusele häbiks arwatakse.

Inglisemaa kõrtsisildid kutsusid sell ajal möödamine-
jaid suurte lubamistega sisse astuma. „10 penni eest wõib
igaüks ennast kas surnuks juua. Sellesama maksu eest
saab õlgigi joobnud pea väljamagamiseks“. Meieaegsed
kõrtsid lubawad pettes: „Täna raha eest, homme rahata!“

Inglisemaa Darlingtoni linnakiriku arwed sest ajast näi-
tawad, kuidas waimulikud joowastawaid jookisid tarwitasid:

$\frac{1}{4}$ toopi wiina G. Billele, kui ta jutlust pidas	1 m. 60 p.
Niisama Durhamile	5 m. 10 p.
Wõõrale õpetajale, kes jutlust pidas.	1 m. 25 p.
$1\frac{1}{2}$ kannu wiina jutlusepidajale	11 m. 30 p.
$\frac{1}{2}$ toopi wiina Thompsonile, kes hommiku ja õhtu jutlust pidas	1 m. 40 p.
$\frac{1}{2}$ toopi wiina Jelletile, kes jutlust pidas	2 m. 80 p.

Romani rahwaste maad olid kainemad. Wägiwiina ei
tarwitatud mujal kuskil rahwajoogiks kui Slaawi- ja
Germanimail.

Igapidi leiame wähe karskusepüüet. Teateid karskuse
kohta tabame ainult õpetajate jutlustest ja äratusekirjutustest,
niisama tohtrite haiguse- ja terwisehoiuraamatutest.

Waimulikust kirjandusest leiame manitsusi kainust ja
karskust pidada. Selle ütlemisega mõeldakse söömist ja
joomist. Waewalt puutub neis kirjutustes täielik karskuse-
mõte silma. Johan Arndt († 1621) oma kuulsas palwe-
raamatus „Paradisi rohuae“ palub joomise wasta abi:
„Warja mind häbistawa pahe, joomise eest, mis inimese
mõistmata loomaks teeb ja kõlwatult ja tänamata kombel
su andeid, mida sa loonud ja tarwituseks annud, wõõriti
paneב tarwitama.“

Muidu oleks nimetada B. Schupp † 1661 ja
Abraham a Santa Clara, † 1709.

Kirjandusest, mis karskuseküsümuse peale terwise-
seisukohast waatas, on kõige laiemale lagunenud Coleruse
„Majahoidmine“. See kuulutab, et wägiwiin sügelised, kõha,
kiwihaigused, rinnatõbed parandab ja „inimesed rõõmsaks
teeb“. Niisugune õpetus langes hea maa peale. Ehk küll

raamatukirjutaja hoiatab seda kodust rohtu liialt tarvitamast, ei tähenda hoiatus palju. Arwati: ega head iial liiaks ole! Niisugust kirjutust ei võigi karskusekirjutuseks pidada. Suurema jao selleaegiste arstiraamatute õpetused on niisamasuguse sisuga. Alles walgustuse ajal hakkasid tohtrite arwamised muutuma.

Tohtrite ja waimulikkude meeste kõrwal esines ka muid üksikuid karskusemehi. Tähtsam neist on Inglise kuningas Jakob I († 1625). Ta ei olnud küll päris karsk, sõdis aga waljult joomise, weel enam suitsetamise wasta. Tubakas oli sell ajal uudis. Kuningas kirjutas tubaka wasta kirjutusegi tubakat saadana põrgusuitsuks nimetades.

Oliwer Cromwell († 1658) edendas karskust. Tema ei olnud täieste karsk, ehk ta küll mitmest tükist puhast õpetust taga nõudis. Ta katsus uute seadustega joomisele piiri panna. Muidu teatawad wanad kirjad, et aastasaja keskel puritanlaste keskel juba karskuse asi tekkis.

Nende lisaks nimetatagu paar maailmakuulust meest. Suur mõttetark John Locke († 1704) kirjutas karskuse kasust ja katsus elus ise kirjutuste järele teha. Joodikute parandamiseks tegi ta tööd. Kirjanik Shakespeare († 1616) awaldab mõnes raamatus just kui meieaegse karskusemehe mõtteid. Näituseks ütleb ta „Othellos“: „Oh sa wiina nägemata waim! Kui sull nimi on, kellega sind wõidakse tunda, siis lase iseennast nimetada — saadanaks“. „Tormis“ nimetab ta joomahimu toore ahwinimese tundemärgiks. Caliban on walmis selle orjaks heitma, kes talle klaasi wiina annab. Hästi on kirjanik aru saanud harjunud wiiside jõuust; see on saadan ja ingel, saadan patu kattessee ennast peites, ingel hea wälist nägu enesele wõttes.

13. Walgustuse aeg.

Walgustus sünnitas need eeltingimised, kelle paistel joowastawate jookide hädaohtu tõepoolest wõidi näha.

Keskajal pidi teadus kiriku õpetust igas tükis õigeaks kiitma. Jõudis teadusemees teistsugu otsusele kui kirik, suluti pea ta suu. Mõistuse ja äranaõgemise peale ei wõidud loota, need seisid kiriku õpeuste wasta. Usupuhastus alles andis teadusele rohkem wabadust. Aga palju küsimusi püüti ainult mõttekujutuste abil seletada. Usuti,

et mitmed inimesed saadanaga lepingus seisawad. Nõiausk sai wägewamaks kui enne.

Niisuguselt seisukohalt hakkas walgustuse mõtte-tarkus tugesid alt kiskuma. See õpetas, et teaduslikult midagi ei ole tõeks tunnistatud, mida mõistuse ja äranägemise nõjal ei wõi seletada. Sellepärast sõdis walgustuse aeg kõige üleloomuliku wasta, kõike loomulikul wiisil seletada püüdes. Loomulikul wiisil asju arwustama õpetades pani walgustuse aeg kindla aluse looduse-teadusele. Uue uurimise wiisi seisukohalt joowastawate jookide terwelisust ja mõju arwustades, ei kõlbanud enam niisugused sõnatunnistused, mis waremalt wägiwiina kasu pidid tõendamaks. Arstid arwasid terwist ja tõbe tawaliselt looduse-seadustest olenewat ja arwustasid ainete kasu inimese keha kohta selle järele, missugust mõju nad nägid neil ainetel keha kohta kellegi terwise ehk haiguse ajal olewat. Joowastawate jookidega katseid tehes jõuti pea otsusele, et need inimesele ei sünni tarwitada ja et nad suuremal määral koguni kahjulikud on.

Walgustuse aeg ei arwustanud waljult mitte ainult endise aja waimulist pärandust, õpetust ja mõisteid, waid ka selle järele jäetud elu ja toimetamisewiisisid. Mõnes tükis olid need walju lautust teeninud. Nagu tähendatud, walitses priiskamine, prassimine söömise, joomise, palju raisati riietega ja ehetega. Waimulikul alal walitses wali õigeusk. Kõike seda piitsutas walgustuse aeg kangeste. See püüdis looduse juure tagasi minna, nõudis lihtsaid, loomulikka elukombeid. Õpetajate jutlustest nähti muutust. Enne tuletati kuuljatele alati õigetusk meele ja mõisteti teisiti mõtlejaid hukka. Nüüd aga hakatakse õpetust andma auusa, kombelise elu jaoks. Cokerni jutluseraamatus 1715. aastast on mitu karskusejutlust. Ühes jutluses öeldakse: „Tulge, wõtke wiina, jooge endid joobnuks! Tee sinagi nii. Siis teed saadanale suurt rõõmu. Tean, et tuhandes kohas nii sünnib. . . Kui kuri Türgi sultan sakslasi Kons-tantinopoli wiis, laskis ta wangidele teise kätte wiinaklaasi, teise kaardid anda ja wangisid nõnda läbi linna wiia. Suur au kristlastele! . . . Teises jutluses ütleb ta: „Sa oled inimene. Miks elad nagu siga? Juua, süüa, kõhtu teenida — see su siht. Sa oled kõigil pidudel, pulmas, seltsides . . . Söömine ja joomine on nüüd tähtsamad asjad. Peremehed sööwad, joowad, sulased niisama. Suured sööwad, joowad, wäiksed niisama. Nii aastast aastani. . .“

Nii kõneles riigi kiriku õpetaja. See tunnistab, et kirik karskuse peale hakkab rõhku panema.

Walgustuse aja kõrwal edeneb ärkamise ehk waga-duse püüe. Ärkamise woolu esitajad on herrnhutlased. Krahw Zinzendorf († 1760) edendas ainult osalt karskust. Ehk küll herrnhutlased täielikku karskust ei pidanud, tegid nad ometi tööd karskuse kaswatamiseks. Veel kaugemale läksid „waimustatud wennad“ Hollandi ja Saksa-maal. Need nõudsid täielikku karskust. Nende sugulased on Aamerikas wärisejad. Selle lahkusu asutas Aamerikas G. Fox († 1691). Usu liikumine lagunes aga palju laie-male W. Penni juhatusel († 1718). Hiljem lahkusid selle lahu jüngrid kahte jakku; waljumate 'kommete taganõud-jaid hüüti „kuiwadeks“, teisi „märgadeks“.

Teised lahkusulised awaldawad karskuse poole hoid-mist. Kõige tähtsam niisugusist karskuse meestest on methodismuse asutaja John Wesley (1703—1791). Teatakse, et ta ise alkoholi ei maitanud ja et ta õpetuses karskusele rohkest ruumi andis. Nii öeldakse methodisti-episkopali kiriku põhjuskirjades § 30: . . . tuleb ennast hoida joobnuksjoomise, wägewate jookide ostmise ja müümise ja nende tarwitamise eest muul korral kui kõige suuremas hädas. § 34 kuuleme: Karskuse sõna laiemas tähenduses on kristlik woorus, mida Pühaskirjas iseäranis nõutakse. Selle sõnaga mõistetakse . . . niisuguste söökide ja jookide mittetarwitamist, mis kahjulikkudeks tunnis-tatud . . . Meie peame joowastawatest jookidest eemal-hoidmist isikliku karskuse aluseks, ja seaduse andja kohu-seks niisuguste jookide müümiseks keeldu määrata.

Wiimsed sõnad on wist hiljemini juure lisatud, aga need esinewad Wesley põhjusemõtete järjena.

Wäljaspool kristlikka ringkondi leiame mehi, kes tagasiminekut loomulikku elusse nõuawad. Nõnda Jean Jacques Rousseau (1712—1778). Kuulsas raamatus „Kaswatamisest“ soowitab ta hallikawett kõige paremaks joogiks. Marjawiina parajalt tarwitamise poolest oli ta oma aja laps.

Walgustuse aja looduseuurijatest nõuab Karl v. Linnè (1706—1778) kõige rohkem tähelepanemist. Rohket ja korralikku wiinajoomist mõistab ta karedate sõnadega hukka. Sõjawäljal ja merel arwab ta siiski klaasi wiina terwisele kasuliku olewat. Soojalt soowitab ta õlut, tähen-dades, et õppi w noorsugu selle walmistamise asjus rahwale peaks nõu andma. Hilisemal ajal toetatakse karskuse asjus tihti Linnè kirjutuste peale.

Seaduse andmine joowastawate jookide asjus sammus sedasama rada kui usupuhastuse ajal. Maksu jookide

walmistuse pealt tõsteti ja anti mõni kord joomise takistamiseks iseäralikka määrusi. Wiimsed saatsid vähe kasu. Maksu tõstmine vähendas enam alkoholi joomist. Iseäranis Inglismaal nähti ses tükis head tagajärge. 1746—1785 tõsteti kroonumaksu wägiwiina pealt enam kui 8 korda kõrgemaks. Joomine jäi selle mõjul enam kui poole vähemaks.

Karskust armastajatest riigipeadest tuleb iseäranis Rootsi kuningas Karl XII. nimetada. 1709 keelis ta hädaajal wiina põletamise täieste. 1718 tegi ta wiina ja õlle walmistusele tõkkeid; ei lubanud koduseks tarwituseks enam wiina ega õlut pruulida. Rahwas ei toetanud kuningat. Et tema pea suri, jäid seadused surnud kirjatäheks. Muidu peame kuninga oma karskust weel iseäranis kiitma. 1700. aastast peale kuni surmani ei joonud ta mingisuguseid joowastawaid jookisid.

Teine joomise wihkaja oli Preisi kuningas Friedrich Suur († 1785). Berlini kaupmeeste palwe kohta kangete jookide walmistamise asjus kirjutas kuningas oma käega: „Saadan seda teile lubagu! Soowin, et sarnast mürgiwõiet ei leidukski, ega keegi seda jooks!“

Prantsusemaal pandi wägiwiina walmistus ju 17. aastasajal maksu alla lootuses, et joomist vähendada. 1713 keeldi wiina muust kui wiinamarjadest walmistada. Kõik keelud ei jõudnud joomist kuigi palju kahandada. Mõtetargad hakkasid seda nähes seletama, et joomahimu inimesel külge loodud. Kuulus Montesquieu (1689—1755) esitas uue õpetuse, kelle järele joomist otsekohe kliima nõudmiseks tuleb pidada. Mida külmem, niiskem ja wähesema walgusega kliima, seda enam tarwitab inimene elustawat, soojendawat jooki. Soojemas kliimas arwas Montesquieu wõimalikuks ilma joowastawate jookideta läbi saada. Sell ajal ägasid põhjamaa rahwad enam alkoholi kütkes kui wana Europa hariduse maad. Seda wiisi sobis see õpetus oludega hästi ühte. Meie päiwl esinewad olud teises walguses. Põhjamaa rahwad armastawad enam kainust kui wanad hariduse maad. Alati tuletati nüüd Montesquieu õpetust meele. Joomine põhjamaail olewat looduse sund, kelle wasta kõik seadused ja jutlused midagi ei mõju. Ainult hariduselt oodati parandust. Hariduselt loodeti walgustuse ajal palju.

Joomist loomusunniks pidamine takistas karskuse kasuks töötegemist. Prantsusemaal arwati kõige pealt tarwlikuks joomise keeldu kaotada. 13 aastat peale mässu ei nõutud joowastawate jookide pealt mingisugust kroonumaksu. Niisama kaotati Rootsis 1809 wabaduse tuhin

kõik maksuwõtmine jookide pealt ära. Arwati, et igaüks wõib niisama wabalt juua kui wett ja päikese walgust tarwitada. Riigipäewal nimetati alkoholiseadusi niisama meetumaks, kui et keegi tahaks määrata, missugune talupoeg wõib leiba küpsetada, kui palju ja missuguses ahjus. 1700 aastate algupoolel keeldi mitu korda wiina põletamine aastaks ehk paariks, 1775 aastast peale ei kuule seda enam. Alles möödaläinud aastasaja keskpoolel kordub Aamerika eeskujul jälle wana lugu.

Walgustuse ajal ilmus üks wool karskuse kasuks, teine kahjuks. Esimene jäi kestwamaks. Kurwad äranägemised awasid inimeste silmad, et wabameelsuse õpetus karskuse alale ei sünni. Suured Napoleoni aegsed sõjad ja waba wiinapõletamine häwitasid nagu tuli rahwa waimlist ja ainelist warandust. Wastawool tekkis pea. Karskusepüüded ärkasid suurema jõuga elusse.

14. Uueaegse karskuseliikumise teewalmistajad.

18. aastasaja lõpupool oli suur ühiskonnaliste ja poliitikaliste ümbertõukamiste aeg. Prantsusemaa tõstis wana korra wasta mässu, Aamerika-Ühisriigid wabastasid endid Inglise walitsuse alt. Aeg oli täis julgeid, kõike olewat arwustawaid waimusid. Ehk küll wana maailma uuendajad kõik endised eelarwamised tahtsid maha kiskuda, kõike häwitades, mis inimeste õnnel takistuseks ees, ei märganud nad, et joomist just niisuguste endiste eelarwamiste ja õnne takistajate kilda tuli arwata. Selge silmaga esinesid ainult Aamerika-Ühisriikide asutajad. Nad oskasid joomise wasta wälja astuda. Et nad seaduses joomist täieste ära ei keelnud, tuleb sest, et joowastawate jookide tarvitamine kauges läänes weel kuigi suureks ei olnud kaswanud.

Ühisriikide karskusemeeste esimeses reas wõitlesid Benjamin Franklin ja Thomas Jefferson, kelle nimed karskuseajaloos alati hiilgawad.

Waese seebikaupleja poeg Benjamin Franklin (1706—1790) tõusis hoolsuse, usinuse ja waimuannete waral ikka kõrgemale, jah pääsis kodumaal selleaegsele kõige kõrgemale ametile. Ta sai wiimaks saadikuks ja Pennsylvania esimeheks. 1788 pani ta kõik awalikud ametid maha ja suri kaks aastat hiljem. Franklini kuulsus ei ulata ainult politikaalale, waid ka teadusemaailma. Tema leidis piksewardad üles. Õigusega pandi tema mälestusesambale

uhked sõnad : Eripuit fulmen coelo, sceptrumque tyrannis = kiskus wälgu taewast ja walitsusekepi hirmuwalitsejate käest.

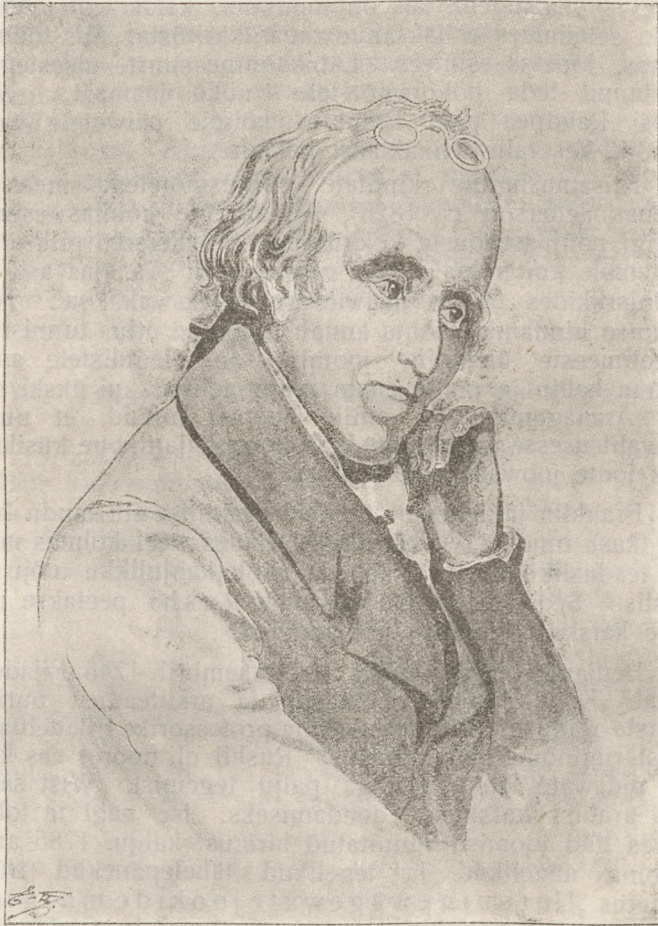
Juba noore wabrikutöölisena pidas Franklin täielist karskust. Kord pilkasid seltsimehed, et ta nendega ühes ei joo. Franklin tõmbas määratu raske rauatüki kätte, öeldes : „katsugem, kes on tugewam, karsk wõi joodik!“ Ükski seltsimees ei jäksanud rauatükki tõsta. Mis töömees alustas, lõpetas esimees. Lähikäimine suurte meestega ei takistanud teda põhjusemõtetele truuks jäämast. Nagu Rootsi Raudpea pani Franklin kõigile palwetele wasta, ükskõik, kes talle wiinaklaasi pakkus.

Niisamasugune kindlate põhjusemõtetega mees oli Thomas Jefferson († 1826), Ühisriikide kolmas esimees ja riigi põhjuseaduste kokkuseadja. Jeffersoni pilk ulatas kaugemale kui hulgal teistel riigimeestel. Ta ajas asja nii, et Ühisriikides täielik usuwabadsus makswaks sai. Tema karskuse hindamise kohta annab järgmine ütlus tunnistust : „Ametimeeste üleüldine joomine on üleüldistele asjule rohkem kahju ja mulle enam muret teinud kui ükski muu asi. Äranägemine on mulle õpetust annud, et uueste riigiwalitsusesse astudes ma igalt kohaotsijalt kohe küsiks in : „Kas joote joowastawaid jookisid?“

Franklin ja Jefferson õppisid praktilise elu kaudu karskuse kasu tundma. Ühisriikides esines weel kolmas mees, kes teadusliku uurimise teel alkoholi kahjulikkude mõju ära mõistis. Seda meest Benjamin Rushi peetakse uueaegse karskuseliikumise põhjapanijaks.

Benjamin Rush sündis 24. detsembril 1745 Filadelfia ligidal. Kooli lõpetades hakkas ta arstiteadust uurima. 24 aasta wanuses sai tema keemia professoriks Filadelfiasse, pärast riiginõukogu liikmeks. Rushil oli noores eas karskust pidawate lahkusulistega palju tegemist. Wist sai ta neilt äratust karskuse edendamiseks. Ise nägi ta tohtri põlwes tihti joomise sünnitatud hirmust kahju. 1785 andis ta oma nägelikud ja tegelikud tähelepanekud trükki raamatus „Uurimine wägewate jookide mürgist.“ Joomisest oli ennegi kirjutatud, aga selguse ja järjekindluse poolest wõitis Rushi töö kõik endised ära. Kirjutaja kuulsus teaduse ja politika mehena mõjus, et raamatut palju loeti. Hakati asja mõtlema. Raamat pandi muisse keelisse ümber. Rush kirjutas raamatus näituseks : „Kui wõiksin kõnelda nii waljult, et mu häält Missisipi kaugematele kallastele, Ühisriikide rajadesse kuuldakse, ütleks in : Neljatuhande aameriklase surm kollatõbesse ühe aasta

jooksul äratas üleüldist osawõtmist ja kohkumist ja kihutas seadust kollatõbe takistamiseks andma, miks ei astuta niisamasuguse waimustusega wälja rahwast kaitsma joomise wasta, mis palju enam inimesi häwitab?“

Benjamin Rush.

Rush nõuab joomise takistamiseks iseäralikka seadusi, peale selle, et kirikud jookide müümise ja joomise enese kiriku-karistuse alla wõtaksid, seda enam, et methodistid ja kveekerid ju warem olid otsuseks teinud joomist koguni keelda.

Wähe hiljem kui Rush Aamerikas astus Preisi kuninga Friedrich Wilhelmi ihuarst Christian Wilhelm Hufeland (1762—1836) joomise wasta wälja. 1796 awaldas ta kuulsa raamatu inimese ea pikendamise kohta: „Mikrobiotik.“ Ses raamatus ütles ta: „nende ainete hulka, mis inimese elu lühendawad, tulewad arwata kõik joowastawad joogid, ükskõik, missugust nime nad kandku. Need on wedel tuli, mida inimene joob, need kulutawad elu hirmsal wiisil ja muudawad elu sõna tõsisel tähenduses põlemiseks. Peale selle sünnitawad nad ihutõbesid, kuiwamist, liikmete kangenemist, enneaegist wananemist, kõha, hinge puudust ja kopsuhaigusi, weetõbe ja — mis kõige pahem — tundeelu koledat tuimenemist, mitte ainult kehalikus, waid ka kombelises olemisses. Kui niisugused inimesed haigeks jääwad, võib neid arukorral päästa. Nii lugu kombeliseski elus: nad ei hooli auust ega häbist, heast ega kurjast, waid ainult joomisest. Ma ei tunne midagi muud, mis inimest nii metsaliseks teeks ja alandaks kui joomine.

Ärgu arwataku, et hädaohust päästakse, kui igapäew ainult natuke juuakse ja wiina asemel magusaid ja lahje likörisid maitstakse. Need magusad likörid maitsewad ainult keelele, kõhus kaotawad nad suhkru osad, mis nende tõsist omadust warjawad, ja lasewad oma tuld seda rohkem mõjuda. Juba see natuke, mis igapäew juuakse, mõjub oma jagu, ja mis weel pahem, see ei lepi sellega, waid kihutab ikka enam jooma.“

Teises raamatus kirjutas Hufeland wägiwiina mürgimõjust. Seal ütleb ta: „Meie kardame oopiumi, belladonnat, tina j. n. e. Wägiwiinale, kelle mürgitaw mõju vähem ei ole, anname kodaniku õigused ja laseme inimesesoo kõige ilusamat õit häwitada... Kõige pahem ses haiguses on see, et ta suurel määral juba võib esineda, enne kui teda luntakse. Wõidakse koguni mõnda aega eksiarwamises elada, et terwis paraneb, mis läbi weel sügawamasse sellesse labyrinti satutakse. Paraku ei näe arstid wälimise moe pettuse pärast selle mürgilist mõju, waid soowitawad teda terwetele ja haigetele. Seda wiisi laotawad nad rahwa sekka wälja haigust, joomist“.

Wiimaks annab Hufeland kõikidele nõuu joomise wasta wõidelda. Waewalt on keegi teine arst joomist nii karedalt hukka mõistnud kui Hufeland, kelle teaduslikust tööst kogu maailmas lugu peeti. Miks ei sündinud üleüldist wõitlemist joomise wasta? Ei tuntud weel küllalt joomise sünnitatud üleüldist hädaohu suurust. Hufeland üksi nägi seda, rahwas pidi tuld oma majas silmama, enne kui hakkas kustutama.

Hufelandi kirjatööd pandi mitmesse keele ümber. Preisi kuningas Friedrich Wilhelm saatis Hufelandi raamatute mõjul ringkirja riigi-konsistoriumile, määrates: Meie nõuame, et teie õpetajaid kohustate parajal kohal tasa ja targu kuuljaid hoiatama joomise hävitawa tagajärje eest. Katsugunad seletada, missugune terwist rikkuw mõju joomisel on.

Sellsamal ajal kui Hufeland hoiatawalt wälja astus, awaldas Dresdeni terwise-kollegium „õpetuse rahwale suurest kahjust, mis wägiwiina rohkest joomisest ihule ja hinge jõule tuleb“. Kollegium hoiatab igaüht wiina arstirohuna tarwitamast ilma arsti määramiseta. Niisama wähe kui muid rohte ilma arsti kirjutamiseta tarwitatakse, niisama wähe wõib wägiwiina oma arwamise järele juua, sest sellest saab harwa arstirohtu, küll aga palju sagedamine kahju.

Kuulus mõttetark Immanuel Kant (1724—1804) tuli mõtlemise ja äranägemise teel otsusele, et joowastawad joogid mõtlemisewõimu wähendawad ja südametunnistuse häält lümmatawad. Sellepärast ei pruukinud ta neid.

Kui päike tõuseb, wõib weel üksikuid kiiri tähele panna; kui ta ju tõusnud ja walgus igalepoole woolab, ei saa üht kiirt teisest lahutada. Nii on lugu joomise teadusliku uurimisega Rushi ja Hufelandi tööde järele. Sarnaseid uurimisi ilmub 19. aastasaja algusest hakates kümne aasta jooksul ehk enam kui enne aastasajal. Niisugusel korral ei wõi enam iga üksikut tähele panna ega üksikute isikute karskuse-taganõudmist seletada. Karskuseliikumine muutub rahwa liikumiseks, kus üksikud agarad juhid ainult nii palju tähendawad, kui üksikud ülepea ajaloos.

IV. Uueaegne karskuseliikumine.

15. Põhja-Ameerika Ühisriigid.

Uueaegse karskuseliikumise kodumaa on Põhja-Ameerika. Seal ilmus esimene teaduslik karskuseuurimine, seal asutati esimesed karskuseseltsid, seal saadi kõige pealt aru, et joomise wasta kõige paremine wõib seltsliku mõjuga wõidelda.

Esimene karskuseselts asutati Ameerikas Connecticuti riigis 1789. Selle liikmeks astus 200 lugupeetud põllumeest. Asutamine sai Rushi kirjadest aluse. Enam tuttawaks sai teine, Moreau linnas New-Yorki riigis 1808 asutatud karskuseselts. Selle rajas noor arst Clark, kes Rushi kirju lugedes joomise hädaohtu õieti hakkas hindama. Abinõuusid joomise wasta otsides selgis talle karskuseaade ikka enam. Enne kui ta midagi ette wõttis, pidas ta koguduse õpetajaga L. Armstrongiga nõuu. Õpetaja hoidis tohtri nõuu poole. Asutati selts. See kogus 43 liiget. Kõik töötasid ise alkoholi mitte juua ja teistele ka mitte pakkuda. Alguses edenes asi hästi. Pea aga ilmus leigus ja wiimaks läks selts hingusele. Suurem edu oli B. Rushilt wälja läinud ettewõttel. 1811 peeti Ühisriikides kiriklik koosolek. Rush saatis sinna 1000 oma raamatut rahwale hinnata wäljajagamiseks.

Ühtlasi palus tema kirjateel koosolekul karskuse edendamiseks teha, mis wõimalik. Koosolek käskis kohalikka õpetajate koosolekuid asja läbikaalumisele wõtta. Connecticuti ja Massachuseti riigis leidis ettepanek elawat wastakõla. Connecticuti asjajharutajad teatasid 1812 õpetajate koosolekule, et nad midagi nõuu ei tea joomise takistamiseks ette panna. Sest koosolekust wõttis osa kuulus jutlusepidaja Dr. L. Beecher, kes, Rushi raamatust waimustatud, mõnda aega karskusejutlusi pidanud. Beecher

jutustas hiljem, et tall Connecticuti asjajarahutajate otsust kuuldes weri hakanud keema. Sedamaid tõusis tema püsti ja nõudis joomise wasta wõitlemiseks uue toimekonna nimetamist. Toimekond määrati, Beecher sai selle esimeheks. Järgmisel päewal pandi walmis eelnõu ette.

Ses soowiti, et iga õpetaja jutluse-aineks joomisegi wõtaks; et wägewaid jookisid õpetajate koosolekutel ei tarwitata; et koguduseliikmed wiinamüümist keelaksid, et peremehed alkoholi majasse ei laseks ja wanemad lapsed hoiataksid; et karskusekirjandust laiale laotataks ja karskuseseltsid joomise takistamiseks asutataks.

Ettepanek kiideti täielikult heaks. Tagajärjena asutati iseäraline selts 1813. Aga selts eksis ja see eksitus tegi asjale kahju. Selts lootis liig palju keeluseaduse peale. Tema mõjul saadigi keeluseadus. Kuid pea pääsis Connecticuti riigis teine wool wõidule, uued seadused lükati ümber ja igaüks wõis wana wiisi juua.

Wähe teisiti käis lugu Massachusettsis. Seal pandi ette joomise takistamiseks karskuseseltsa asutada. 1813 rajati „Massachusettsi selts joomise tõrjumiseks“. See selts on uue nime ja uute põhjusemõtetega praegu olemas.

1820 aastal näis karskuseliikumine hingusele minemas olewat. Esiti hõisati liikumisele waimustusega wasta, aga aegamööda astus wäsimus asemele. Joomine kaswis. Ameerikasse woolas muist riikidest wõõrast rahvast, auusad elukombed kadusid wabrikute warjus ikka enam.

Karskusemehed olid lootust heitmas. Kuid äkiste tõusid platsi mehed nõudmisega, karskusetöö seatagu uuele alusele. Tänapäevali oli parajusega lepitud, nüüd näidati, et ainus abinõu joomise wasta wõitlemiseks täielik karskus on. Sell alusel alustati 1826 Ameerika karskuseselts. Liikmed kohustasid endid:

- 1) mingisugusid joowastawaid jookisid mitte juua,
- 2) nende tarwitust majas mitte sallida,
- 3) kellelegi neid pakkuda,
- 4) hoolt kanda joomise kaotamise eest.

See selts edenes, seda enam, et eestseisusesse kaks agarat tohtrit waliti, kes sõnaga ja kirjaga karskuse kasuks tööd tegid. Nimelt määrati seltsi asjaajajaks tohter, 1828 pidi peale asjaajaja kaks abilist ametisse pandama, kelle hooleks oli mööda maad kõnesid pidada ja uusi seltsi asutada. 2 aastat pärast asutamist oli seltsil juba 222 kohalikku osakonda. New-Yorgi riigis tõusis 1828 koha-

liikkude seltside arw 78 pealt 300 peale. 1829 aasta lõpul seisis liikmete kirjas 100,000 nime.

Kolm aastat pärast asutamist rajati esimene ametlik karskusesisuline nädalaleht ja hiljem veel mitu teist. Peale selle laotati rohkel mõõdul lendlehti ja karskusekirjandust välja. Kõige selle järele tõusis karskuseseltside liikmete arw sadadetuhandete peale. Sellega ei lepitud, waid wõeti nõuuks kogu rahwale ringkirja saata ja seda igale perele adresserida. Nimetame sest ainult mõne mõtte: „Enam kui miljon inimest on joomise maha jätnud, üle 1000 wiinaköögi on kinni pandud, üle 3000 kaupmehe wiinamüümisest lahkunud ja 3000 joodikut karskusemeheks saanud. Enam kui 5000 aastat on inimesed wiinata elanud ja hästi läbi saanud. Enam kui miljon karsklast tunnewad, et nende käsi wiinata palju paremine käib. Wiin on mürk; solkimata ja suuremal mõõdul maitstud toob ta tingimata surma, parajal mõõdul maitstud sünnitab ta hulga haigusi ja kardetawat himu inimeses. . .“ Lõpul kutsub ringkiri igaüht karskusetootust andma ja karskusetootuse alla kirjutama.

Selts laskis ringkirja 100,000 eksemplari trükkida ja soowitas omalt poolt järeletrükkimist. Ja Nev-Yorgi selts üksi laskiski 350,000 eksemplari trükkida. Ei ole ühtki muud kirjatööd nii palju trükitud kui seda.

Kohalikud ühisused laotasid veel teise sellesamasuguse sisuga trükitöö tuhandetesse kodudesse. See sisaldas ainult lühikese karskusetootuse ja lõppes tähendusega, et see töötus perekonna piibli wahale pandagu.

Ringkirjad tunnistawad, missugust kihutusetööd karskusemehed tegid. Muidugi wisati palju neist sadadest tuhandetest kirjadest tähelepanemata ära. Siiski oli rohkeste head seemet külwatud. Seda nähti 1833 Filadelfias kohalikkude seltside ühisel koosolekul. Peaagu kõigist riikidest oli 400 seltsi esitajaid kogunud. Tehti otsuseks kõige maailma maade sellesamasuguste seltsidega kirjawahetusesse astuda. Ühtlasi anti aru karskuseseltside tegewusest. Kuuldi, et Aamerikas 6000 seltsi tööd teewad.

Järgmisel aastal 1834 awaldas Ühisriikide selleaegne esimees Jackson kahe endise esimehe Madissoniga ja Adamsiga üheskoos ajalehtedes üleskutse joomist maha jätta.

Karskus oli Aamerikas nagu kewadine wesi üle kallaste tõusnud ja kiskus enesega paljud tahes ehk tahtmata kaasa.

Teine üleüldine karskusekoosolek peeti 1836 Saratogas ära. Enne nõuti töötust ainult põletatud wiina mitte juua. Nüüd astuti samm edasi endist keeldu täien-

dades: ärgu joodagu ka õlut ega marjawiina, lühidalt mingisugust alkoholilist jooki. Aamerika karskuseliikumine võttis seega täieliku karskuse seisukoha. Sest ajast saadik on karskusetöö kindlalt ja tasaselt edenenud. Palju kõnemehi on ta kasuks üles astunud. Wiimsist nimetame iseäranis John Goughi, keda maailma kõige suuremaks karskusekõnelejaks peetakse. Ta pidas ülepea 8,606 kõnet enam kui 9 miljonile kuulajale ja sai enam kui 200,000 hinge joomise teelt ümber pöörda. Ta kõneosawuse pärast woolas inimesi karja kaupa kokku teda kuulma. Wahel maksti talle kõnede eest kõrget hinda. Näituseks sai ta nelja kõne eest Bostonis ligi 5000 rubla.

Teine tubli kõnemees oli John Havkins, endine joodik. Väikse tütre palve peale sai ta karskusemeheks. Warsti tegi ta elu ülesandeks joodikuid päästa. Juba oli „Washingtoni karskuse seltsi“ nime all samane selts olemas, ime küll, joodikute asutatud. Ühel õhtul kõrtsis istudes kuulsid mõned joodikud, et ligidal karskusekõnet peetakse. Uudisehimu ajas neid kõnet kuulma. Kõne mõjus nii, et joodikud karskuseseltsi omasarnaste meeste päästmiseks asutasid. Nende seltsi heitis³ Havkins. Nagu lumepall hakkas see mäest alla weerema igal pool kaasa kiskudes. Kõnemeesteks hakkasid just endised joodikud ja need oskasid kõige paremini teiste joodikute südamesse kõneda. Poolteise aastaga saadi 250,000 joodikut karskeks.

Aga nagu hulga äkilise waimustusega alati, nii nüüdki. Liikumine kippus lonkama. 1842 nähti ju seisumärkisid. Mõni aasta hiljem oli kõik lõpnud. Siiski jättis see oma jagu jälgi.

Abi otsiti seadustest. 1837 oskas kindral James Appleton Maines asja nii ajada, et joowastawate jookide keeld määrati. Hiljemine katsuti seadust laiendada, aga asjata. 1846 heitsid seaduseandjad nõuusse, keeldu määrata, mis joowastawaid jooki ainult arstirohuks ja tehnilisteks terwituseks lubab müüa. See on selle keeluseaduse algus, mille läbi Maine riik kuulsaks saanud. Seda keeluseadust kutsutakse „Maine korralduseks“. Uue seaduse hambad ei olnud küllalt terawad ega sulgenud selle karistused veel joogikohte. Maine mehed nõudsid veel waljumat seadust. Ju esines mees, kes karskuseasjale wõidu muretses. See mees oli Neal Dow. Joomise kahju õieti hinnates hakkas tema Portlandi pürjermeisteriks saades keeluseaduse täiendamise kallal tööle. 2. juunil 1851 astus Maine keeluseadus uuel alusel elusse.

Uue seaduse järele ei saa joowastawaid jooka müüa muuks kui arstirohuks ja tehniliseks tarwituseks. Õuna- wiina walmistus on lubatud. Joowastawate jookide müük nimetatud otstarbeks antakse linna pürjermeisteri ehk wasta- wate ametimeeste hooleks, kes ise wõiwad müüa, ehk ustawa inimese kätte müügile anda. Põhjendatud kaebtuse peale laseb kuberner seaduse wasta eksinud müüja ametist lahti. Kahtluse peale, et kuskil korteris alkoholi olemas, wõib politsei otsimise ette wõtta.

Maine keeluseadus äratas suurt tähelepanemist kogu maailmas. Ajalehed kirjutasid sest; ühed kiitsid, teised laitsid. Isegi Maines algas wõitlus seaduse poolt ja wasta. Kõrtsimehed püüdsid seadust kõigest wäest nurja ajada. Salaja tahtsid nad endist wiisi wiina edasi müüa. Aga Neal Dow seltsilistega ei uinunud. Nad käisid majast majasse ja wõtsid leitud alkoholi ära. Suure rahwa hulga silma ees walati see uulitsatele maha.

Aga ka joomasõbrad ei maganud. Mööda Aamerikat ümber rännates kogusid nad suuri rahasummasid kokku seaduse tühjaks tegemiseks. Kuberneriks saadi wiina wendade sõber. Neal Dowi laimati ja teotati. Hulga kaupa laotati lendlehti wiina kasuks ja Dowi wasta. Wiimase wasta tõseti walekaebtus.

Wiinasõbrad kihutasid wiimaks koguni mässule. Dow kutsus sõjawäe mässu waigistama. Siin sai 1 inimene surma, 12 haawatud. Suur ärewus tõusis. Selle tagajärjel lükati 1856 Maine keeluseadus ümber. Wiinawennad hõis- kasid. Rõõm oli lühike. 1858 pandi keeluseadus uuesti maksma. Maksab tänapäewani.

Maine keeluseadus ei olnud täielik. See ei keela joowastawate jookide maaletoomist. Niisuguse seaduse wõiwad ainult kõik Ühisriigid üheskoos anda. Nii kaugele pole weel jõutud. Kui naabririikides wiina woolab, woo- lab seda hõlpsasti üle raja ka Mainesse. Keeluseaduse kiuste nähakse Maines wahel joobnuid.

Maine keeluseadus on siiski häid tagajärgi awaldanud. Enne seaduseandmist oli Maine kõige waesem riik, nüüd kõige jõukam. Niisama on Maines kuriteod wähenenud. Wangisid leidis Ühisriikidest 1904 miljoni hinge kohta:

Põhja-Atlandist	1.216
Mainest	700
Massachusetist	1.872
Pennsylvaniast	923

Waimuhaigeid niisama miljoni kohta:

	1880.	1890.
Põhja-Atlandist	2.475	2.386
Mainest	2.376	1.965
Massachusetist	2.875	2.726
Pennsylvaniast	1.939	1.613

Inimese elu suuremad witsad, nagu waesus, kuri-teod, waimuhaigused on Maines palju vähemad kui mujal.

Maine eesmärgi järele tegid ka mitmed Ühisriigi riigid. New-Yorgi riigis tunnistati see keeluseadus põhjus-seaduste wastaseks ega wõinud elusse astuda. 12 riigis on keeluseadus ümber lükatud, nii et see nüüd ainult kolmes riigis maksab: Maines, Kansasis ja Põhja-Dakotas. Kansasis on keeluseadus üleüldse sedasamasugust mõju awaldanud kui Maines. Keeluseadus anti seal 1881. Põhja-Dakota on weel noor riik. Olud ei ole weel hästi arenenud. Selle-pärast ei wõi keeluseadust seal õieti hinnata.

Keeluseaduse ümberlökkamist arwatakse tihti tunnis-tuseks selle kõlwatusest. Asja paremine tähele pannes näeme midagi muud. Keeluseadused pandi suuremas jaos riikides minewa aastasaja keskpaigul maksma. Siis ei olnud üleüldine arwamine weel küpsenud seda toetama.

Keeluseadus sattus politiliseks mängukanniks erakondade kätte. Soowis keegi erakond karskusemeeste hääli, wõttis keeluseaduse oma programmi. Ühisriikides on üleüldse hõlbus mõnda uut seadust seaduseraamatusse saada. Wast seaduse täidesaatmine tunnistab, kas seadusest soowitakse tõsist seadust saada. Esimeste keeluseaduste täitmist ei nõudnud ega walwanud ükski mõjuw rahwarühm. Orjade wabastamine tõmbas tähelepanemist enese poole. 1862 ühendasid endid kõik Ühisriikide alkoholimüüjad iseära-liseks seltsiks oma kasusid seaduseandmises, walitsuses jne. kaitsma.

Sõjaajal edenes alkoholisõprade asi hästi. Kellelgi polnud õieti aega nende wasta hakata. Mitmes riigis said nad wiina-keeluseaduse kaotada. Hiljem ärkasid karskuse-mehed uuele elule. 1869 asutati iseäraline keeluseaduse erakond (Prohibition Party). See tahaks keeluseadust kõigis Ühisriikides maksma panna. Kui erakond ka weel üleüldse pole sihile jõudnud, on ta siiski mõnda kasulikku asja korda saatnud.

1865 wõeti Saratogas suurel koosolekul nõuuks ühist karskuse korraldust elusse kutsuda. Weel sellsamal aastal asutati „Rahwaline karskuseliit“ (The National

Temperance Society). Põhjusemõtteks määrati: Igaüks olgu tingimata karsk ja katsugu riigis keeluseadust maksma panna. Politikas ja usuküsimustes ei hoia selts kellegi erakonna poole. Põhjusemõtete täidesaatmiseks saadab ta kõnepidajaid, lendlehti välja, avaldab raamatuid, peab karskusejoogimajasid ja öömajasid ülewal. Seltsi häälekanaja on „National Temperance Advocate“ (Rahvaline karskuseedendaja). Seda laguneb umbes 150,000 eks. laiale. Palju loetakse noorele rahvale toimetatud lehte „Nooruse Karskuselipp.“

Peale selle teewad Ühisriikides veel mitmed karskuse-seltsid tööd.

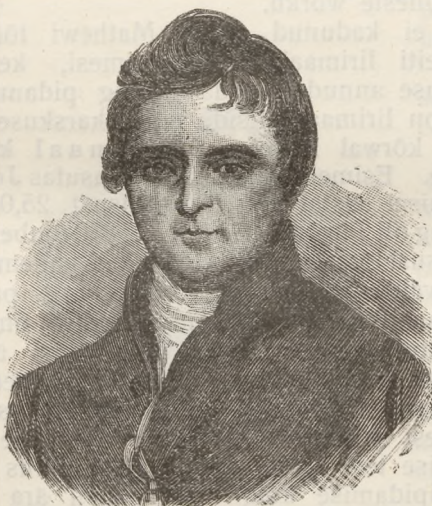
16. Inglisemaa.

Inglisemaal on alati Aamerikaga rohkestes läbikäimist olnud. Nii jõudsid karskuseaated pea otsaga Inglisemaalegi. Karskuseselts ärkas ommeti warem lirimaa kui

päris - Ing-
lisemaal
elusse. Esi-
mese seltsi
asutas

1817 töö-
mees Sed-
wards,
teise 1829
õpet. Carr.

Karskuse-
liikumisele
joont ja elu
andis aga
alles paater
Theobald
Mathew,
keda rah-
„isa Mat-
teuseks“
kutsus. Ma-
theus sün-
töotuse.

Theobald Mathew.

Sest ajast peale sai ta karskusehingeks. Ju enne aasta lõppu astus tema asutatud karskuseseltsi 10,000 hinge. Järgmisel aastal sai see hulk peaaegu kümnekordist lisa. 1839 hakkas Mathew lirimaa ühest kohast teise sõitma

dis 10. ok-
tobril 1790
lirimaa ja
sai hiljem
Corki linna
paatriks,
kus tast
väga lugu
peeti. Üks
karskuse-
mees kat-
sus Ma-
thewi oma-
nõusse
saada, talle
joomise wi-
letsustõieti
elawalt
kätte näi-
dates. 1838
andis tema
karskuse-

karskusekõnesid pidama, Tema ilmumine sünnitas rahwarändamise. Ühelainsal päewal sai ta kümnete tuhandete inimese käest karskusetöötuse. Enne 1840 a. lõppu oli pool Iirimaa töötanud karskust pidada. Rahwas hakkas uskuma, et temal üliloomulik wägi on. Tema juure toodi haigeid, ta pani käed nende peale ja tegi nad terveks.

Isegi Inglise- ja Shotimaal käis Mathew kõnet pidamas, wiimaks Põhja-Ameerikas. Harwa leiti kõigi kuuljate jaoks sündlikka ruumisid. Tema kuulsus lagunes üle maailma. Määratunud jõuupingutused murdsid wiimaks ta rammu. Halwatus lõpetas tema töö ja surm 1856 tema elu.

Mathewsi töö tagajärjel lõpetasid mitmed wiina- ja õllewabrikud tegewuse, kuriteod kahanesis, eluwiisid paranesid ja jõukus kaswis. 1837 joodi Iirimaa wiina 12 miljoni galloni, 1842 ainult $5\frac{1}{2}$ miljoni, 1837 oli kurjetegusid 12,000, 1840 ainult 788. Uus aeg töötas Iirimaa koita. Kuid töötused ei läinud täide. Mathewi ei toetanud seaduseandmine. Joogikohad wõisid inimesi õigelt teelt nagu enne kõrwale ahwatleda. Natukeseks ajaks sai Mathew inimesi ümber pöörda, aga pea unusid karskusemehe sõnad, wiin wedas uueste wõrku.

Jäljeta ei kadunud ometi Mathewi töö. Aastasaja hakatusel leiti Iirimaaalt weel inimesi, kes Mathewile karskusetöötuse annud ja seda eluaeg pidanud. Mathewi surma järel on Iirimaa seltside poolt karskusetööd tehtud.

Iirimaa kõrwal lagunes Shotimaal karskus kõige rohkem laiale. Esimese karskuseseltsi asutas John Dunlop 1829. Järgmisel aastal leiti 130 ühisust 25,000 liikmega. Liikumise hing oli Thomas Knox. — 1850 ümber hakkas tema joomise wiltsust terawama silmaga tähele panema. Oma tähelepanekud awaldas ta kahes raamatus, mis palju lugijaid kogus. Alles hiljemine wõttis ta karskuse oma püüeteks. Raudteede puudusel rändas ta tihti jalgsi ühest kohast teise karskusekõnesid pidama. Karskuselehtedele kirjutas ta mõnesuguseid kirjutusi ja andis raamatukesi omal kulul välja. Kõigest wäest katsus Knox karskuse edendamist seaduseandmise teel kätte saada. 1853 ilmus seadus, mis kõrtside lahtipidamise kõigil pühapäiwil ära keelis. See seadus awaldas head mõju. Järgmise kümne aasta jooksul wähenes alkoholi müük Shotimaal 22 protsenti.

Inglismaal sai karskuseliikumine alles 1830 jalaaset. Henny Forbes oli Shotis karskusetöötuse annud. Kogu jõudes asutas ta Bradfordi linnas 1850 esimese karskuseseltsi. Warsti tekkis teisi. 1831 muudeti Londoni karskuseselts rahwawaheliseks.

Esimesed seltsid purjutasid parajuse lipu all. Parane mist nad korda ei saanud, küll aga walmistasid nad karskusele maad. Arwati, et terwisele kahjulik hoopis ilma alkoholita elada. Joosep Liwesey kuue seltsimehega andis 1832 alles täieliku karskuse töotuse. Ju mõne aja pärast leiti enam täieliku karskuse poolehoidjaid kui parajusemehi. Uued karskuseseltsid nõudsid täielikku karskust, kuid waieldi weel aja poolest. Ühed nõudsid karskust pika, teised lühikese aja peale. Pika waidlemise peale ühinesid mõlema woolu esitajad 1842. Nii sündis rahwaline karskuseselts, mis hiljemini kuulsaks liiduks muutus (The National Temperance League).

Suur waimustus karskuse kohta walitses 1840. aastatel. Asutati karskuselehti, laotati lendlehti laiale, peeti koosolekuid ja kõnesid. Karskuseseltsa tekkis igasse kolkasse. Enamasti tegid need kõik igaüks oma ette tööd, ilma kesk-kohata. Sellepärast wäsis mõne seltsi tööjõud. Teisal esinesid karskusejüngrid seda suurema tuhinaga. Mõned neist on koguni kuulsaks saanud, nagu Agnes Weston, kes meremehi joomisest püüdis päästa.

Meremeeste joomist nähes hakkas Agnes Weston arwama, kuidas neid sest päästa. Esiotsa kirjutas ta meremeestele kirju. Pea käis kirja kirjutamine üle jõuu, trükkpidi appi tulema. 1876 asutas ta meremeestele kodu. See on alles olemas, teeb aga tööd

Benjamin Richardson.

palju suuremal mõõdul.

Sõjameeste seas on niu Saara Robinson karskusetööd teinud. Teda hüütakse igalpool „sõjameeste sõbraks“.

Ühistöös rahwalise karskuseliiduga on mõju awaldanud Britannia Arstide

selts. Arstide hulgast karskusetöös seisab pea jagu kõrgemal tohter Benjamin Richardson, kelle raamatuid mitmesse keelde ümber pandud. Arstide algatusel asutati Londoni karskuse-haigemaja. Selle siht on alkoholi arstirohu ametist lahti lasta. Ja ette wõte on korda läinud. Londoni karskuse - haigemajas paranewad haiged ilma

wiinatilga tarwitamiseta niisama hästi kui muis haigemajades, jah paremine. Londoni muis haigemajades on wiimse 20 aasta jooksul haigeid paranenud 50⁰/₀, surnud 9⁰/₀, karskuse-haigemajas paranenud 67⁰/₀, surnud 5¹/₂⁰/₀. Muis haigemajades on alkoholi tarvitamine wiimisel ajal suureste wähenenud.

Mõned näited Inglise arstide ja õpetlaste kirjadest. Richardson kirjutab: „Kui ma teaduslikuks otstarbeks tööwõimulise hobuse tööwõimetuks tahaksin teha, ilma teda mehaniliselt wigastamata, siis oleks seks alkohol kõige mõjuwam abinõu. Aga et sagedasti suured ja tugewad inimesed alalise alkoholi tarwituse pärast neid halwatuse nähtusi awaldawad, ei ole tarwiski katseid elajaga teha. Inimene on ju wabatahtlik katseaine. . . Öeldakse, et inimesed alkoholi joowad ja siiski elawad. Õige. Joodiku keha painutab ennast mõnda aega alkoholi järele. Keha üksikud jaod pandakse alkoholi wastu wõtma, aga ommeti muudawad nad endid; nende tegewuse taip õõnistatakse alt ja nende ehitus häwitatakse“.

Looduseuuriija Carles Darwin ütleb alkoholi kohta: „Minu isa ja isaisa tähelepanekute najal enam kui 100 aasta jooksul olen ma aru saanud, et ükski muu põhjus nii palju kannatust, haigust ja wiletsust ei too kui joowastawate jookide tarvitamine“.

Kuulus tohter Dr. Parker tähendab alkoholi kohta: „Joowastawad joogid ei kinnita keha ega warja haiguste eest, ei külma ega niiskuse eest ja teewad suwe palawuse mõju enam pahemaks kui paremaks. Et paraski alkoholi-tarvitamine kehale kahjulik on ja keha tasakaalu rikub ja et jõupingutusi waewalisil teekäikudel ilma alkoholita palju paremini wõib wälja kanda, teeb minu arwates arst südame-tunnistuse wasta joowastawate jookide joomist ükskõik mil juhtumisel lubada“.

Teine kuulus Inglise tohter Dr. Andrew Combe kirjutab: „Paraski joowastawate jookide tarvitamine wõib haigusi sünnitada. Ilmaaegu on waidlus selle kurwa tõsise wasta!“

Riigimees W. E. Gladstone arwab: „Joomise kahju on praegusel ajal suurem kui sõja, katku ja nälja kahju kokku“.

Inglisemaa waimulik seisus on karskuse kasuks mõju awaldanud. Peapiiskopp Temple, Dr. Farrar ja kardinal Manning seisawad esimeses reas, niisama baptistlaste kuulus kõnemees Spurgeon ja päästewäe kindral William Booth.

Ju esimesel karskuse ajal ilmus esimene naeste-karskuse-seltski. Kui 1876 Aamerikast sõnum tuli, et seal naeste poolt „ristisõda kõrtside wasta“ ette wõetud, asutati kogu Inglisemaa jaoks naesterahwa karskuseliit. See on õieti laiale lagunenud ja rohket agarust joodikute parandamises ja nooresoo kasvatamises üles näidanud. Iseäralikku tänu teenib lady Henry Somerset oma tööga, kes igalpool waeste ja wiletsate aitajana ilmunud. Mitu korda sõitis ta Aamerikasse ennast sealse karskuse-liikumisega tutvustama. Ülepea tuntakse lady Somerseti tööd igalpool, kus iganes Inglise keelt kõneldakse.

Seaduse teel püüawad karskusesõbrad oludele paranemist tuua. Inglased on wäga wanameelsed; hõlpsalt ei wõta nad uuendusi wasta. Kui alamkoda keeluseaduse wasta wõtaks, lükkaks ülem hoone selle tagasi. Aastakümned on karskuse eest parlamendis sõditud, ilma et täielikku wõitu oleks saadud.

1888 leidis wanameelse Salisbury ministeriumi uus joogiseadus kinnituse. See määras wiinamüüjatele müügi keelu korral kahjutasu. Karsklane A. G u s t a w s o n awaldas mõnusa kirjutuse, kus ta tunnistas, et alkoholi müüjatel õigus puudus tasu nõuda, sest et müügiõigus neile ainult ajaks määratud. 1890 lükatigi tähendatud seadus ümber. Selle wasta sõdis agar karskusemees William G l a d s t o n e.

Joowastawate jookide maksu alla panemist on Inglise-maal ju wanast ajast tähtsaks teguriks karskuse edendamises peetud. Alkohooliste jookide eest nõutakse kõrget kroonumaksu. Joowastawate jookide kulutamisesse ei ole kõrge maks palju mõjunud. Karskusetegelaste mõjul väheneb joomine wiimsel ajal siiski. Üleüldine arwamine Inglise-maal kaldub karskuse poole.

Elukinnnituse-seltsid annawad täieliku karskuse pidajatele edu. Enam kui poolesaja aasta eest tahtis üks mees Warner elu kinnitada. Ei wõetud wasta; kardeti: täielik karskus lühendab tema eluiga. Warner asutas uue elukinnnituse-seltsi ainult karskusepidajatele. Pea nähti uues seltsis, et karsklased kauem elawad kui joojad. Sestsaadik wõtawad kõik Inglisemaa suuremad elukinnnituse-seltsid täieliku karskuse pidajatelt odawamat maksu kui muilt. Seesama juhtmõte on hulgas tööliste abiandmise-kassades juhtnööriks wõetud. Igalpool on täielikkudel karsklastel wähem maksa kui alkoholi tarwitajatel.

17. Saksamaa.

Ei wõi imestada, et Aamerika karskuseliikumine waremine Inglisemaal tuttawaks sai kui mujal Europas. Ühine keel edendas palju seda tutwust. Inglise keele mõistjad lugesid mujalgi üht ja teist Aamerika liikumisest. 1833 soowis Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III teateid Aamerika karskuseliikumise kohta. Palwe peale saadeti 1835 agar karskuseapostel Robert Baird Euro-passe, kõige pealt Saksamaale. Berlinis andis ta Europa tarwis kirjutatud Prantsuse keelse „Aamerika karskuse-ühisuste ajaloo“ kuningale. Tema käsu peale pandi see Saksa keelde ümber ja trükiti.

Kui Baird 1837 teist korda Saksamaale tuli, asutati Berlini „Ühisus joowastawate jookide tõrjumiseks“. Seltsi hüüti parajuse seltsiks (Mässigkeitsverein).

Kuninga soowi peale saatis politseiminister 1837 kõigile linnawalitsustele ringkirja, et igasse linna ühisus joomise wasta asutataks. Kuningas lubas niisugused ühisused iseäraliku kaitse alla wõtta. Selle peale asutati peaaegu kõigisse Preisi linnadesse ühisusi. 1840 loeti 433 seltsi ja ligi 50,000 liiget. Wälimisest edenemisest hoolimata ei waadatud Saksamaal lahke pilguga liikumise peale. Nii pea kui kuninga ja Hufelandi hääl waikis, ilmus rahulolematuus. Karskuseliikumist hakati kiusama. Kui weel 1848. a. mäss tõusis, jäi liikumine hoopis kängu. Nagu Prantsusemaal ei sallinud Saksamaal mässumehed mingisugust joowastawate jookide kitsendamist.

Ainult mõned parajuseseltsid kidusid edasi, kunni 1880. aastatel Saksamaal liikumine uut äratust sai. Täielik karskus on sakslasel raske mõista. Saksamaa on õlle kodumaa. Õlleta ei arwa sakslane wõiwat elada. Uueste asutati sell ajal „Parajuseselts liiajoomise wasta“. Tema palus kõiki tähtsaid isikuid tööle appi ja soowitas ametikohtadele parajuseseltside asutamist. Peale selle nõudis ta weel seaduseandjatelt joodikutele waljumat nuhtlust ja joodikutele eestkostjate alla panemist.

Umbes sellisamal ajal katsus kõige õllejoomise peale waatamata täielikku karskus Saksamaal lippu lehwima panna, nimelt Helwetsiast tulnud liikumise näol. Iseäranis asumaad sai see liikumine lahkusuliste seas. Esimene mees, kes Saksas täielikku karskust kuulutas, oli wist Methodisti jutlusepidaja Ernst Gebhardt. Esiotsa wõttis ta joodikuid oma peresse paranemise alla. Kord korralt sai ta aru, et sihile ainult täielik karskus wiib.

1883 asutas ta asja edendamiseks täielikku karskust edendawa ajalehe.

Ka Saksa tohtrid hakkasid alkoholi wasta wõitlema, alkoholi kahju teaduslikult ära seletades. Wõitlejate hulgast leiame endist Tartu, pärastist Heidelberi professori Emil Kraepelini.

Tuttaw professor Rudolf Wirchow ütleb alkoholi kohta: „See on rahwaste haiglane olek, mis neid abinõusid sunnib tarwitama, mis nagu arstirohud peaksid mõjuma, aga nagu neid alalisel tarwitusel ikka suuremal määral peab sisse wõtma, et ülepea weel mõju näha... Tarwilik wahetus töö ja puhkuse wahel, korralik wahetus kehaliikumise ja waimlise tegevuse wahel, puhata; wärske õhu maitsmine ja lihtne toidus mõjuwad mürgiliste ainete wõõriti tar-

Rudolf Wirchow.

witamise wastu enam kui südamelikud parajusemanitsused“.

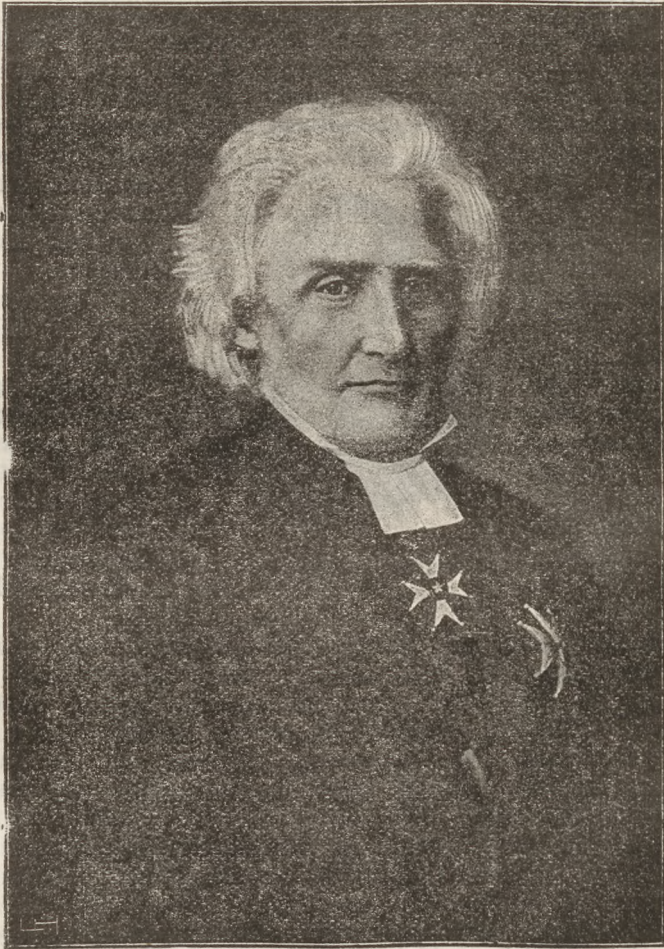
Niisama asutasid Saksa advokadid ja kooliõpetajad eneste keskele karskuseseltsa. Saksa raudteeametimehed muutsid oma karskuseseltsi rahwawaheliseks.

Need seltsid on enam seisustele määratud. Kõigi rahwa ringkondade jaoks awati rahwawaheline Goodtemplari korraldus. See on praegu Saksa suurem karskuse korraldus. Tähtsamad mehed ses korralduses on G. Asmussen, H. Blume ja koolimees H. Scharrelmann, kes kõigest wäest karskuseidusid püüdnud noorusesse istutada.

Goodtemplarite järele on kiriklikkudel karskuseühisustel kõige rohkem liikmeid ja nende järele tööliste karskuseliidul. Wiimne tekkis alles 1903. Saksa töölisel uskusid kaua, et karsk töömees wähem edeneb kui jooja. Austria ja Helwetsia töömehed tõendasid aga, et karsk töömees seisukorda hõlpsamine wõib parandada kui mittekarask. Wiimaste aastate jooksul on sotsialdemokratlaste poolt karskuseliikumine rohkem tähelepanemist leidnud.

18. Rootsi.

Europa teekonnal käis Robert Baird ka Rootsis karskuseliikumist äratamas. See ei olnud enam tundmata mõiste. Juba 1819 asutasid 6 Växiö kõrgema kooli õppijat

Pietari Wieselgren.

eneste keskel karskuseseltsi. Juhatajaks hakkas 19-aastane Peeter Wieselgren, kellest hiljem Rootsi karskuseliikumise hing sai. Õpetaja ametis asutas Wieselgren 1836

Westerstadi linna karskuseseltsi alkoholi täieliku wasta-seismise lipu all. See sai poolteise aastaga 3000 liiget. Enam hakkas karskuseliikumine Bairdi Rootsis käimise järele edenema. 1837 asutati „Rootsi Karskuseselts“, kell 10 aastat hiljem enam kui 100,000 liiget oli. Karskuse edendajate reas seisid maailma kuulsused Rootsis, nagu J. J. Berzelius ja A. A. Retzius.

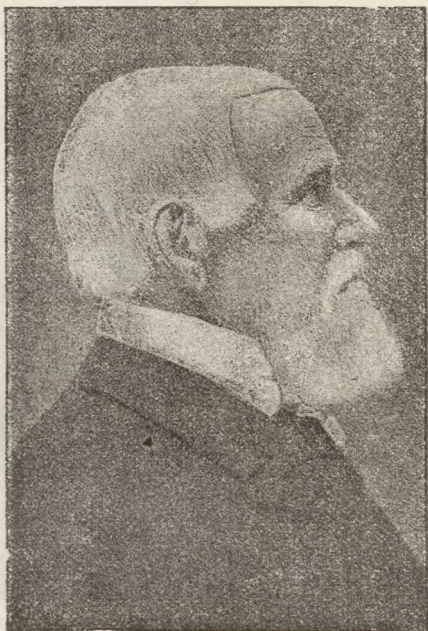
1848. a. seisatas Rootsi karskuseliikumist, aga järgnewal aastakümnel wõttis see uut hoogu. Karskusemeeste hulka astus professor M. Huss, kes karskuseküsimumust teaduslikult uuris.

Ta on esimene, kes teaduslikult tunnistanud, et kõik joo-wastawad joogid seda-sama mürki sisalda-wad ja ühiskonnale kardetawad on.

1850. aastate algusel käis Rootsi karskusemeeste wõitlemine koduse alkoholi põletamise-wasta. 1855 pandi sellele piir. Sest ajast saadik edenes karskus uue hooga. Wiina hakati põlgama ja joomine wähenes. Karskusetööd ei tehtud sellepärast enam endise agarusega 1860 kuni 1870 aastate wahel.

Selle aja sees kogus waenlane uut jõudu. Õlle näol tõstis ta pea püsti. Üks õlle-wabrik asutati teise järele. 1860 joodi alles 10 liitrit hinge kohta, mõni aasta hiljem juba 30 liitrit.

Karskusemehed said pea aru, et niisama südiste tuleb õlle wasta wõidelda kui wiina wasta. Uut hoogu sai karskusetöö alles, kui 1879 Baptisti jutlusemees O. Bergström Rootsi esimese Goodtemplari korraldusesse kuuluwa looshe asutas. See lagunes pea üle Rootsi laiale. Meie ajal öeldakse selli ligi 200,000 liiget olewat. Mitmed

Maunu Huss.

tähtsad mehed, muude seas ka Dr. J. Bergman, on selle korralduse liikmed.

Arwu poolest teisel järjel seisab Rootsi karskuse ühisustest Sinilindi ühisus. See asutati 1883. Temal on nüüd umbes 80,000 liiget. Sellesse ühisusesse kuulub suuremalt jaolt usuelu armastajaid.

Hiljemal ajal on Rootsi Goodtemplaritest hulgad lahku läinud ja uusi seltsa asutanud, niisama on muidugi mitmele uuele ühisusele alkoholi wasta wõitlemiseks alus pandud. Ülepea arwatakse Rootsis korraldatud karsklasi umbes 350,000 hinge olewat.

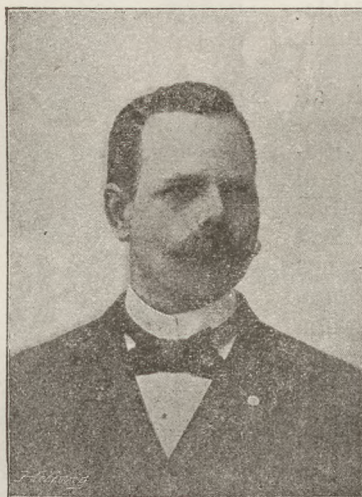
Rootsi karskuseliikumine wõiks rohkem wilja kanda, kui seda ühendawa sideme puudus ühisuste wahel ei takistaks. Alles karskuseõpetuse küsimus on enam, vähem karskuse edendajaid ühendanud.

1901 asutati Keskliit karskuseõpetuse jaoks.

Sinna saada wad kõiksüüremad karskuseühendused oma esitajad. Hoollega püüab see keskliit ülesannet

länud, aga rahwas on tunnistanud, et ta alkoholi oma waenlaseks peab.

1914 hakkab Stokholmis ja ümbruses uus alkoholi müügiseadus maksma. Alkoholi tohib ainult selle müügi korraldawa seltsi „Stokholmi korralduse“ lubatähe omanikkudele müüa. Niisuguseid lubatähti antakse ainult täiskaswanud ja täiesti laitmata isikutele ja mitte rohkem kui 12 liitri jaoks weerand aasta kohta. Müüdakse ainult argipäiwil kella 10—6, pühapäiwil ei sugugi.

Johan Bergman.

1906 aastast peale annab riikki sellele abi.

Hiljuti küsiti Rootsis rahwalt, kas see soowib keeluseadust wõiei. Enamus on alkoholi wasta. Küll ei ole walitsus weel alkoholi müümist ära kee-

19. Norra.

19. aastasaja algusel joodi Norras palju alkoholi. Taani walitsuse ajal ei tohtud mujalt wiina Norramaaale tuua kui Taanist. 1814 lahutati Norra Taanist. Kange wabaduse tuhin täitis maad ja rahwast. Nagu mujal hakati Norras arwama, et ühiskondlik wabadus kõigi joowastawate jookide kitsendamist nõuab. Sell põhjusel anti 1816 igaleühele õigus wiina põletada, nagu see õigus Rootsis ja Soomes ju warem olnud. Tagajärjena ilmus suur joomine. 1814 joodi Norras wiina 2½ liitrit hinge kohta aastas, 1833 aga 18 liitrit. Wanad ja noored, isegi lapsed, jõid. Wiimaks pidi walitsus waele tulema. 1843 ja 1844 määrati wiinapõletamisele takistusi, 1845 keeldi kodune wiinapõletamine koguni ära. Ainult suurtes wabrikutes wõidi wiina walmistada.

Ilma karskuseliikumiseta ei oleks neid seadusi kätte saadud. Bairdi Põhjamaal käimise ajal hakkas karskus edenema. 1845 asutati „Norra Wiina wastapanemise Ühisus.“ See kaswis jõudsaste. 1855 loeti 200 kohalikku ühisust ja 30,000 liiget.

Rootsis ja Soomes arwati, et koduse wiinapõletamise keeluga kõik töö ju tehtud. Norras selle wasta wõideldi keelu järelegi alkoholi wasta edasi. Seda wiisi üksi wõis wiinajoomine 10 aasta jooksul koduse wiinapõletuse keelu järele neli korda vähemaks jääda.

Karskus ei kaswanud ometi sellsamal mõõdul. Wiinajoomine wähenes, marjawiina ja õllejoomine kaswas. Seda nähes hakkasid Norra karskusesõbrad täielikku karskust taga nõudma. Esimene täieste alkoholi wastane selts asutati Stavangeri 1859. See ei saanud küll palju liikmeid, aga tegi agaralt tööd. Palju enam tuge leidis 1862 asutatud „Norra Täielik Karskuseselts.“ Selle esimene esimees oli Asbjörn Kloster. Teda peetakse esimeseks Norra täieliku karskuse taganõudjaks.

Klosteri surmaga 1876 näis Norra karskuseliikumisele seisak tulewat. Aga 3 aasta pärast astus Dr. O. Nissen seltsi juhatajaks ja tema ajal sai karskuse liikumine Norras uut hoogu. Kui ta 1888 seltsi esimehe ametist lahkus, tõusis likkmete arw ju 125,000 peale.

Nisseni järele sai liikumise juhatajaks S. Aarrestad. Goodtemplari korraldus jõudis 1877 Norrasse. Selle agaramad tegurid on köster Torjus Hanssen ja raudtee ametnik K. Vedsea. Esimene Sinilindi-selts asutati Norras 1882. Kümme aastat hiljem tõusis Norras „Rahwa-

waheline Naesterahwa Karskusekorraldus" elusse ja niisama „Norralaste Karskuseselts.“ 1904 põhjendati „Õppiwa Nooruse Karskuseliit.“ Praegu on Norras korraldatud karsklasi enam kui 200,000 hinge.

Esiotsa tegid karskuseseltsid igaüks oma pead tööd. Alles 1895 saadi ühistegewus jalule: asutati kesктоimekond, kuhu iga selts ühe esitaja saadab. Kesктоimekonna ülesanne on kõiki Norra karsklasi ühistegewusele joowastawate jookide wasta koguda.

Norra karskuseliikumine on kuulsamaks kui mõni muu saanud. 1871 hakati Norras Göteborgi korralduse järel wiina müüma. Wiinaühisuse asutamist määrasid kõik linna 25-aastased asunikud. Wiimne punkt oligi seaduse kõige tähtsam koht. Selle nõudmise täitmine sünnitas esiotsa kanget kihutust, kas ühisuste asutamise poolt wõi wasta. Sarnast wõitlemist ei ole mujal nähtud. Lendlehti laotati wälja, ajalehed awaldasid kirjutusi, kõnesid peeti, ähwardati, paluti, tehti, mis iganes wõimalik, sihi kättesaamiseks. Wõitlesid wiinawennad, wõitlesid karsklased. Esimene häälteandmine 1895 kohutas wiinasõpru. Häälteenamus määras 11 ühisusele surma ja ainult kahele elu. 1895—1899 wõeti häälteandmine 54 linnas ette.

27 linnas said karsklased ja 27 linnas wiinasõbrad wõidu. Seda wiisi wähenes wiinamüük märksalt.

Wiinawendade wiha oli suur. Küll katsusid nad näidata, et neis linnades, kus wiinamüük keeldud, joomine kaswanud. Kuid nende tõendustel puudus alus.

Weel suurem õnn oleks olnud, kui keeld kõigi joowastawate jookide kohta oleks käinud. Õlut ja nii nimetatud laddewiin (halb, paha wiin) wõisid häwitawat tööd edasi teha. Wiimsil aastatel on Norra karsklased nendegi kallale kippunud. 1904. a. seadus tõstis wiinatolli neljakordseks ja pani õllekaubale piirisid. Selle peale on alkoholi tarvitamine Norras tubliste wähenenud.

Norra karsklaste eesotsas seisab Sven Aarrestad. See ei ole mitte ainult kodumaal kuulus, waid tema töö on ka kaugemates maades tähelepanemist äratanud. Ta oli esiti kooliõpetaja, sai aga 1906 Norra põllutööministriks.

20. Taanimaa.

Karskuse aluse pani Robert Baird. Ta seletas kuningas Kristjan VIII-le joomise kahju ja laskis oma raamatu Taani keele ümber panna. See ilmus ainult 2000 eksemplaris: 1000 eks. Taani ja teine tuhat Norra jaoks. 1843 asutati

Kopenhageni parajuseselts, kelle liikmed wägiwiina joomise maha jätsid ja marjawiina parajal mõõdul tahtsid tarwitada. Kooliõpetajale Syversenile ei meeldinud selts, ta pani põhja täieliku karskuse alusele rajatud uuele seltsile. Syverseni selts kaswis ja asutas enesele haruseltsa. Ede- newa töö keskelt tõmbas surm 1847 Syverseni elawate maalt. Ei olnud meest asemele astumas. Karskuse- selts ühines parajuseseltsiga. Mõne aasta pärast ei olnud karskuseliikumisest enam jälgegi järel. Arwati asi hea olewat, kui põletatud wiina asemel õlut joodi.

Aamerikast tagasi tulnud õpetaja Eltzholtz hakkas Vejles karskust soowitama ja warsti asutati 1879 „Vejle Täiskarskuseselts“. Tema tööd jätkas praost Sørensen. Tema kutsus enne karskuse wasta seiswaid õpetajaid karskusetööle ja sai monda oma nõuusse. Teine õpetaja Hanson asutas 1881 „Taani Täieliku Karskuseliidu“. Selle seltsi liikmete arw kaswis 40,000 peale.

Warsti nende seltside asutamise järele awas Inglise Goodtemplarite haru esimese looshe Taanimaal 1880. Kahe- teistkümnne aasta pärast seisis 10,000 liiget Goodtemplarite nimekirjas. Hiljem awati weel Põhjamaade iseseisew Goodtemplari korraldus, kellel umbes 20,000 liiget. Raudtee ametnik Rasmussen ja tohter Selmer on karskuse kasuks palju kihutusetööd teinud, niisama kooliõpetaja C. Wagoner joomise wasta rohkeste kirjutanud.

Islandi saart loetakse küll Taani walitsuse alla, aga saar määrab enesele ise omad seadused. Wanemal ajal waatas seadus armulikult alkoholi peale. Wiin oli Islandi mehe seltsiliseks kodu ja väljas. Ainult Islandi naeste- rahwas ei sõbrustanud wiinaga. Ei ole joobnud naeste- rahwast saarel iialgi nähtud.

Esimesed karskusekatsed peale 1840 ei näidanud tagajärgi. Niisama järgmised. Alles Goodtemplarid tõid Islandi karskuseliikumisele uut elu 1884. Nende kõne- pidajad on igasse Islandi kolka tunginud ja igasse talusse seemet külwanud.

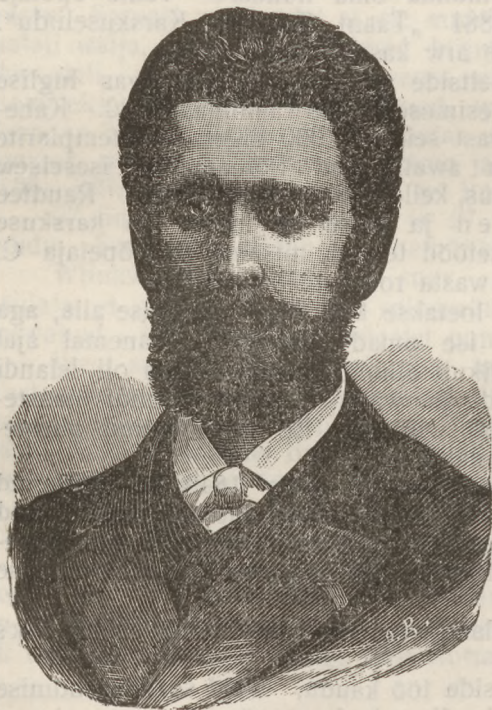
Karskuses on Islandi saar meie päiwil õiete esimeseks Europas saanud.

Ei karskuseseltside töö kaudu, waid seaduseandmise tõttu. 1900 tegid Islandi mehed maapäewal otsuse: joo- wastawaid jookiside ei tohi saarel walmistada. Sissetoodawa alkoholi peale määrati kõrge maks. Alkoholi tarvitamine wähenes küll, kuid tarwitajad kurnasid endid seda enam. Nähes, et keeld weel poolik, määras maapäew 1908: saarele ei tohi mujaltki alkoholi tuua.

Küll katsusid alkoholisõbrad uue seaduse wasta wõidelda, kuid asjata: 1912 astus uus seadus jõusse. Sestsaadik ei pääse alkohol enam Islandi: saarel ei lubata seda walmistada ega muult maalt sisse tuua. Island on karskusemaaks saanud ja lühikese aja sees näidanud, et rahwas ilma alkoholita hästi läbi saab, koguni palju enam edeneb.

21. Helwetsia.

Kui siin ka wiinamägesid haritakse, joodi wanaste siiski üsna vähe. Kõige paremaks joogiks peeti puhast hallika wett. Aga ajajooksul muutus lugu. Sõjas said

Ludvig Rochat.

helwetslased korra palju Burgundi wiina saagiks. Saak sigitas nende südames himu alkoholi järele. Peale selle rändas palju helwetslasi kehwalt kodumaalt välja mujalt paremat teenistust otsima. Aastate kaupa teenisid nad wõõraste maade kuningaid ja suuri mehi. Nende kodades õppisid nad jooma. Koju tagasi tulles tõid nad joomakombed kaasa. Sedawiisi lagunes joomine siis laiale ja sai aegamööda üleüldiseks maa witsaks.

Selle witsa wasta asutas õpetaja Ramu 1830 Genfi ligidale esimene kasinuse-

seltsi. Pea järgnes hulk teisi. Kuid seltsid asusid wõõrale alusele. Nõuti ainult mõõdupidamist joomises. Põletatud wiina joomine keeldi täieste ära.

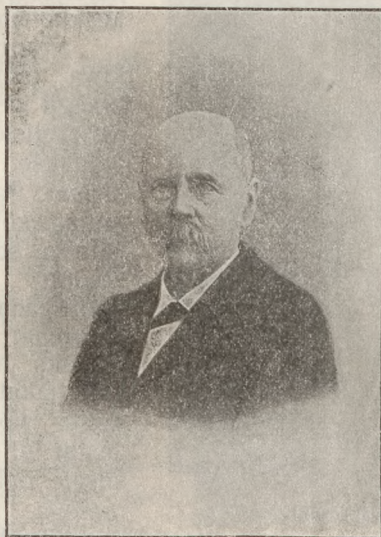
Seltsid kiratsesid ja läksid wiimaks hingusele. 1872 ja 1875 wahel tehti uut katset, aga niisama kasina tagajärjega. 1877 astus õpetaja Ludwig Rochat uue nõudmisega välja: alkoholi tarvitamine jäetagu täieste maha.

Ses mõttes asutas ta karskuseseltsi „Siniseristi“. Usulisel alusel katsus Rochat esiotsa joodikuid päästa. Hiljem seadis ta seltsi tegewuse laiemale alusele. Selts muutus rahwawaheliseks ja lagunes mitmes riigis laiale. Siin on tall praegu umbes 400 kohalikku ühisust umbes 25,000 liikmega. Selts annab oma kuukirja Saksa ja Prantsuse keeli välja. „Siniseristi“ kõrwal teeb veel „Lootuseliit“ tööd. See katsub nooresoo seas karskusemõtet välja laotada.

„Siniseristi“ tööd on iseäranis kaks kuulust teadusemeest Gustav Bunge ja August Forel edandanud. Mõlemad on teaduslikult karskuseasja uurinud ja seletanud.

Bunge on Tartus 1844 sündinud ja peab füsiologia professori ametit Baaselis. Ta kirjutatud

mehe Foreli juhatusel on see ometi mõnda head korda saatnud.

Gustav von Bunge.

„Alkoholiküsimus“ on peaaegu kõigisse Euroopa keeltesse ümber pandud. Professor A. Forel on hoolt kannud rahwawaheliste kongresside kokkukutsumise eest.

Goodtemplari korraldus ärkas 1892 elusse. Suureste ta ei jõudnud laiale laguneda, aga agara esi-

Katoliku maakondades hakkas karskuse-seltsa alles 1893 a. peale tekkima. 1895 korraldasid nad omawahelise „Helwetsia Katoliku Karskuseliidu.“ See korraldus on nooresoo keskel hoolsaste tööd teinud.

Sotsialdemokratlaste karskuseliit on oma jao osawõtmist leidnud. Selle juhatajad on Otto Lang ja Stefan Geschwind. Peale selle on mitmed ametmehed oma karskuse-

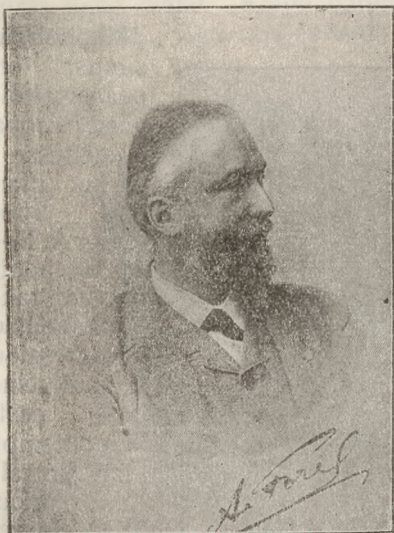
seltsa asutanud, nagu kooliõpetajad, raudteeametnikud, kaupmehed, tohtrid, postiametnikud jne.

Peale „Siniseristi“ on hulgal muil karskuseseltsidel omad lootuseliidud ja nooruse-osakonnad rohkearvuliste liikmetega. Kooliõppijad asutasid 1892 „Helwetia“ nimelise karskuseseltsi. Temal on hulk liikmeid. Protestandiusulised üliõpilased asutasid 1895 „Libertas“ (wabadus) nimelise karskuseseltsi, neli aastat hiljem katoliklased niisama.

Karsklaste jõud ei võinud esiotsa küllalt kaswada, et neil ühendaw keskkohd puudus. 1898 hakkas Dr. H. Blocher

niisugust korraldama. Kahjuks ei ole tänini kõik karskuseseltsid endid keskkohaga ühendanud.

Prantsusekeelt rääkiwa rahwa seas on praegu weel mitmed kainuseseltsid tegewad. Neil öeldakse 10,000 liiget olewat. Parajus ei saada midagi korda. Karsklaste suurem soov on olnud absinti keeluseadust kättesaada. Nagu Prantsusemaal on siin oma witsaks absint. Südikalt hakati 1905 absinti wasta wõitlema. Paar aastat hiljem anti walitsusele palwekiri 170,000 nimega, kes kõik absinti keeluseadust pa-

August Forel.

lusid. Walitsus ei pannud palwekirja tähele. Teist arwamist awaldasid riigiwolinikud. Enamus oli keelu poolt. Selle järele anti asi rahwa otsustamise alla. 372,470 hinge wõtsid otsustamisest osa. Absinti keelu poolt andsid 236,582 hinge häält ära. Karsklased wõitsid.

Absinti keeld ei tähenda ometi täielikku keeluseadust. See ei ole kõigi kangete jookidegi tarwitust lõpetanud. Sest põletatud wiina tarwitatakse õige palju ega wõi praegu selle keeldu lootagi. Wiin on nagu Wenemaal riigi sissetuleku hallikas. 1886 tehti wiinamüük maa monopoliks. Sell põhjusel pigistab walitsus wiina häwitawat mõju nähes silmad kinni; peaasi, et riigikassa kaswab.

22. Hollandi ja Belgia.

Hollandi wanemale karskusetööle pani aluse R. Bairdi külaskäik. Nagu mujal pandi esiotsa kainuse peale rõhku. Sest ajast on veel üks, 1842 asutatud selts olemas: „Madalmaade Ühendus Wiina Wasta.“ Nüüd esineb see uue nime all ja annab oma ajalehte (Sinine lipp) välja.

Praegu leidub Hollandist 20 üleüldist ja veel hulk kohalikku karskuseseltsi. Liikmete arv on kasvamas. 1910 paigul oli 26,000 täiskarsket, 39,000 wiinawihkajat ja 30,000 parajusemeelist. Nende lisaks tuleb 22,000 liiget lastekarskuseseltsidest. Wiimastest on palju katoliiklaste asutatud. Öppiw noor-sugu heidab mitmes kohas karskuseseltsidesse kokku.

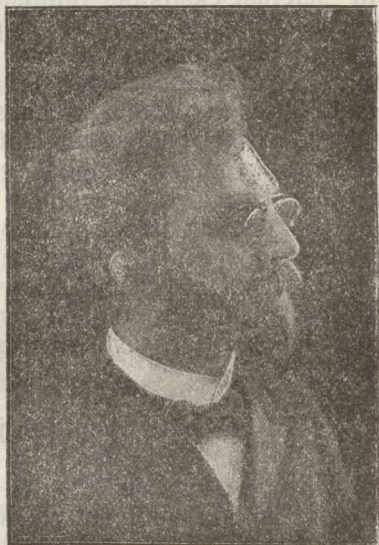
Teaduse meestest võib karskuse poole hoidmist tähele panna. Kõigist kõrgematest koolidest leidub nüüd üliõpilaste karskuseseltsi.

Kooliõpetajate karskuseliit asutati 1892. See püüab koolides karskuse kasuks tööd teha. Sunduslikku karskuse õpetust ei ole veel kätte saadud. Kursusi on kooliõpetajatele mitmes kohas peetud. Karskuseliit loatab kirjandust välja ja katsub koosolekuid pidades liikumist edendada.

Ajalehed kirjutawad kõik joomise wasta. Nende seisukoht aitab omalt poolt kaasa karskuseaate küpsemisele.

Walitsus ei toeta karskuseliikumist, kui ka seltsid wiimisel ajal 20,000 kuldnat (umbes niisama palju rubla) aastas abiraha saawad.

Katsutakse mõnda aega karskuseliikumist ühiste sihtide järele korraldada, aga ilma suurema tagajärjeta. Usuline lahkumine takistab. Katoliiklased ei taha protestantidega üheskoos tööd teha.

Hermann Blocher.

Belgia võib joomise poolest Europa iga maa kõrwale astuda. 1879 asutati karskuseselts, kuid see on peaaesjalikult joomise kahju teaduslikult uurinud ja seda kahju raamatukestega seletanud.

Täielikku karskust hakati 1885 taga nõudma. Siis pääsis „Sinine-rist“ Belgiasse tööle. Järgmisel aastal tekkis katoliku karskuseselts „Ristija Johannese selts.“

Wiimsel ajal on karskuseliikumine tööliste poolt toetust leidnud. Marx ja muud sotsialdemokratlaste juhid näitawad, et kapitalismuse alkoholismuse loonud; see kaob kapitalismuse kadumisega. Sellepärast ei pea Marxi jüngrid joomise wasta wõitlemist tarwiliseks.

Belgia tööliste juhataja prof. Emil Vandervelde on selle seletuse ekslikuks tunnistanud ja töölisi õpetanud, et karskus neile hea sõjariist on parema seisukorra kättesaamiseks. Seda õpetust ei ole kurtidele kõrwadele kuulutatud. Korraldatud töölised püüawad ennast alkoholist eemale hoida. Mujal nähakse harilikult, et streigialjal töölised jooma hakkawad, lootes aega seda wiisi hõlpsamalt surnuks lüüa. Belgias selle wasta on töölised streigialjal joomastreigi ette wõtnud ja tähele pannud, et niisugune joomastreik nende etteawõtmisele kasulik on.

Iseäranis tuleb nimetada, et lastekarskusetöö hästi edeneb. Seda on hädasti tarwis, sest niisugusel alkoholi mürgitud maal kui Belgia ei wõi muidu jäädawat karskust loota, kui seda aegsaste noorusesse ei istutata.

23. Iberia, Apennini ja Balkani poolsaar.

Hispanias ja Portugalias on karskus alles wähe edenenud. Mõlemal maal kaswab rohkesti wiinapuid, kelle marjadest wiina walmistatakse. Seda wiisi on marjawiin rahwastel igalpool käe pärast.

Sedasama võib Italia kohta ütelda. Joomine on wiimsil aastatel Italias kaswanud. 1900 langes iga inimese peale aastas enam kui 12 liitrit alkoholi. Ei wõi imestleda, et niisuguse suure joomise puhul katseid tehtud alkoholile tõkkeid panna.

Esimese Italia karskuseseltsi asutas Dr. Luigi Chierici Turinis. See arwas kainusest küllalt saawat. Selts kestis ainult mõne aasta. Sellesamasuguse sihiga on 1882 asutatud Milano selts. Tema nõuab liikmetelt ainult parajust. Ühekordne joobnuksjoomine antakse andeks. Ainult sagedane purjutamine annab põhjust seltsist wälja-

tõukamiseks. Ühekordsed joobnuks jääjad saavad eeskuju-
lise elu eest auuhinna, niisama wiinamüüjad, kes joobnu-
tele alkoholi ei müü.

Alles 1892 asutati selts Lega di Temperanza, kes esi-
mest korda Italias hakkas täielikku karskust nõudma. Õpetaja
G. Rochat tahtis esiti Italia Sinist Risti asutada, taganes
aga pärast sest mõttest ja asutas iseseiswa seltsi. Tema läheb
mitmest tükist Sinise ristiga ühte. Temal on mitmesugu-
seid liikmeid. Korralikud liikmed peawad täielikku kars-
kust pidama, poolehoidjad aga wiina wihkama ja ölle ja
marjawiina joomises parajust awaldama. Ajutised liikmed
jätawad ajuti joomise täiesti ehk osalt maha. Auuliikmeks
wõiwad need saada, kes vähemalt 5 aastat seltsi liikmed
olnud ehk alkoholi wasta wõitlemises suurt agarust üles
näidanud.

Seltsi liikmete arw kaswab väga wisalt. Nagu näha,
ei armasta itallased karskust. Olgu weel tähendatud, et
Italia walitsus hiljuti ringkirja maawalitsejatele saatis ja
neid lahkelt käskis uusi joogipaikade awamise palwekirju
tähele panna.

Kreeka on marjawiina kodumaa. Kuid peale selle
kaswab iga aastaga wiinawabrikute ja ölleköökide arw.
Karskus näeb tegewusesse astumisest alles und. Küll
asutas Sakellarios mõne aasta eest Ateenas alkoholi-
wastaste seltsi, kuid see suikus pea surmale. Pärast seda
ei ole mõned üksikud karsklased enam julgenud seltsiks
ühineda.

Türgis on karskus Europas kõige paremal järjel.
Koran keelab joomist. Muhammedlaste arwamise järele
tähendab ristiinimese ja joodiku mõiste sedasama. Uuemat
ajal on mõned Koraniusulised seletama hakanud, et
Koran küll marjawiina keelab, mitte aga põletatud wiina.
Niisugune arwamine edendab muidugi joomist.

Türgi-Aasia osades ei ole alkohol mitmes kohas enam
wõõras. Wanad mehed jutustawad, et neid ju lapse-
põlwes jooma õpetati. Diarbekiri linna naised on kuulsad
joomise poolest. Linnas joowad kristlased ja muhammed-
lased arrakit. Maarahwas selle wasta hoiab ennast weel
alkoholist eemale.

Alkoholiküsimuse selgitamiseks on palju tööd teinud
Aamerika mission, kes ju umbes 70 aastat Wäike-Aasias
ewangeliumi kuulutab. Üks Mesopotamias olnud tohter

ütleb, et karskusetöö Hommikumaal hästi edeneb, kui seda korra agaralt käsile võetakse. Ülepea ei takista Türgimaa joomist, vaid edendab seda palju enam, sest alkohol toob riigile suurt maksu.

Bulgaria ja Serbia ei ole karskuse edendamises kaugele jõudnud. Rumenia, kus 1855 veel ühtki wiinawabrikut polnud, kannatab praegu kangeste alkoholi häwituse küüsis. 1897 asutas Jassi ülikooli rektor Dr. Xenopol esimese alkoholiwastase seltsi.

Ta on küll kainuse põhjale rajatud, katsub aga koolinoorust täielikus karskuses kasvatada. Seltsil läks korda hariduseministrilt eeskirja saada, mis alkoholi häwitawa mõju seletuse koolides sunduslikuks tegi. Sõjaminister käskis, et soldatitele hommikuti napsu asemel kohwi antagu ja keelis neile hoopis ära kangeid jookisid müümast. — Peale selle on selts hoolega kirjandust wälja laotanud ja raamatukogusid asutanud.

24. Prantsusemaa.

Prantsusemaa jääb karskuseasjus Europa wiimaste riikide hulka. Wiinapuid kasvatatakse palju ja nende marjad walmistatakse enamaste wiinaks. 1½ miljonis majas tehakse marjawiina. Küll saadetakse palju marjawiina wõõralemaale, aga palju juuakse omal maalgi. Aastas teeb joodud marjawiina arw 117 liitrit hinge peale, muu alkoholi arw 5 liitrit hinge peale.

Marjawiina walmistamise kõrwal on absinti joomine laiale lagunenud. Absint on wiinasarnane, koirohust tehtud jook. Sellega harjumata inimese suus maitseb ta koguni halwalt ja mõrudalt. Jooja harjub absindiga pea. See äratav jookas palju kangemat himu kui ükski muu wägi jook. Peaaegu wõimata on absindi ohwriks sattunud inimest päästa. Halbad tagajärjed jääwad alati.

Esimesi katseid karskusealal tehti R. Bairdi õhutamise peale. 1839 asutati esimene karskuseselts, kuid see kiratses ainult. Pea ilmus teine Aamerika karsklane Delavan prantslasi joomise wasta kihutama, aga niisama oli tagajärg wäike.

Karskuseliikumine Prantsusemaal algas uueste alles 1895, kui Dr. M. Legrain selle etteotsa astus. Tema asutas „Alkoholi wastase Prantsuse ühisuse“, mis ennast peaaegu üle riigi laiale laotanud. Praegu on seltsil umbes 40,000 liiget. Liikmetelt ei nõuta täielikku karskust, vaid

lepitakse kainusega ehk absindi joomise mahajätmisega. Prantslased, kes marjawiina joomisega nagu kokku kaswanud, ei raatsi nõudmisega ühineda, et nad armsamat jooki ei tohiks juua.

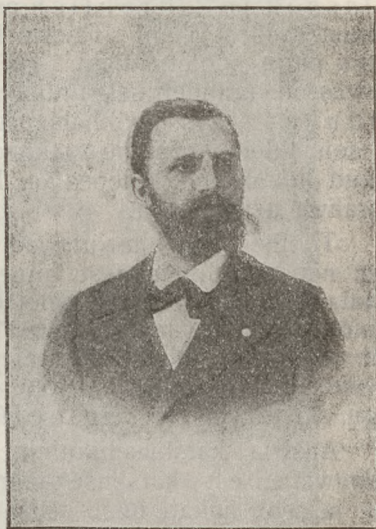
Sellsamal ajal ulatas Helwetsia Sinine rist oma tegevuse Prantsusemaale. Etteotsa astus õpetaja J. B i a n q u i s. Pea aga tekkis seltsi lõhe. Liikmetele awaldati marjawiina joomise keeld. Sellepärast lahkus palju seltsist.

1899 Parisis peetud rahwawahelisel kongressil pandi rõhku täieliku karskuse peale ja näidati, et ainult täieliku karskuse taganõudmisega karskuseliikumine wõib edeneda. Aga weel 1908 kirjutab Sinise Risti kalender: „Marjawiin ja õlut parajal määdul on terwelised joogid.“

Teine Prantsuse alkoholiwastane selts, kellel 60,000 liiget, lubab täiskaswanud inimesi parajal määdul alkoholi tarwitada, ainult lastele keelab ta seda anda.

Muidu on alkoholiwastane liikumine kat sunud korda saata, et koolides alkoholi küsimuse kohta seletust antaks. 1896 hakati mõnes koolis sellekohast õpetust jagama. Järgmisel aastal tegi hariduseminister R a m b a u d karskuseõpetuse sundlikuks aineks.

Prantsuse karsklaste südameelik soov on absindi keeluseadust kätte saada. 1907 walmistati sellekohane seaduse eelnõu. Seda kuuldes tõstsid absindi wabrikandid pörgukära ja ähwardasid eelnõuu seaduseks saamisel majandusele kidu ja kangujäämist. Sellsamal ajal hakkasid wiinamägede omanikud marjawiina walmistamise õiguse eest käratsedes wõitlema. Seaduseandjad löid kartma. Küll andsid karsklased absindi keelu poolest 400,000 allkirjaga märgukirja seaduseandjatele, kuid asjata: kõik jäi wana wiisi.

Dr. M. Legrain.

25. Austria-Ungari maa.

Austrias ei ole karskuseliikumine jõudnud suureks kaswada. Joomine õitseb mõnes maakonnas enam, teises vähem. Asub ju Austrias väga mitmet sugu rahwast, kellest kõik ühesuguse silmaga alkoholi peale ei waata. Joomise wasta wõitlemist tunti ammu tarwilikuks, aga kaua ei julgenud keegi etteotsa astuda. Alles 1884 asutati „Austria selts joomise wastutamiseks.“ See kaldus enam parajuse kui täieliku karskuse poole. Agarat tegewust awaldas selts sell ajal, kui riigipäewal joomise wähenemiseks ette wõetawate abinõuude kohta aru peeti. Muidu aga ei ole selts rahwa elukorra parandamiseks suuremat jõudnud ära teha.

Täielik karskus tehti alles 1898 lipukirjaks. Dr. R. Wlassok ja R. Fröhlich asutasid professor Bungelt äratust saades Wieneri „Täieste karskete ühisuse.“ Karskus leidis palju poolehoidjaid. Et suurem jagu liikmeid töörahwas oli, muudeti seltsi nimi „Töömeeste karskuse liiduks.“ Dr. Fröhlichi agaral, mõistlikul juhatusel on sotsialdemokratiline erakond Austrias palju karskemaks läinud kui mujal. Ülepea on Fröhlich karskust katsunud töörahwa asjaks teha.

Tööliste lehed kirjutawad palju karskusest ja suurem jagu nende toimetajatest langeb täielikult karskete kilda. Juhatajad katsuwad alati seletada, et karskus kõige parem abinõu on parema põlwe kättesaamiseks. Wiimsel ajal käib karsklaste püüd sellepeale tööliste poodidest joowastawate jookide müümist lõpetada, kuid niisugusel maal nagu Austria ei ole kerge seda sihti tabada.

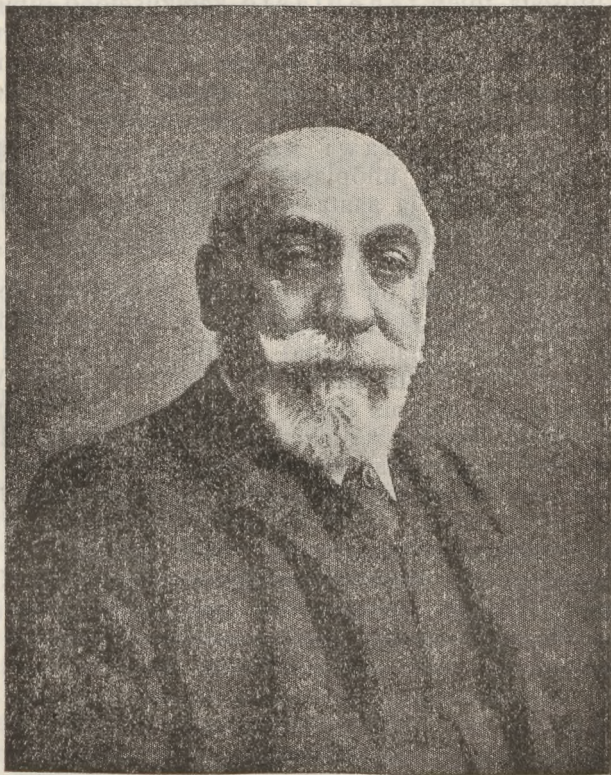
Austria karskuseliikumine sai 1901 Wienis peetud rahwawahelisest karskusekongressist hoogu ja ergutust. Siin ja seal hakati uusi seltsi asutama ja professor M. Kassowitz Wienis püüdis teaduslikult karskuse kasu kätte näidata. 1906 õnnestas professor Florelil Goodtemplarite sarnast ühisust „Nephelia“ asutada. Uus ühisus teeb agaralt tööd. Nooruse poole on ta silmi pöörnud. Wieneri üliõplased asutasid ühisuse õhutusel oma karskuse seltsi. — Wiimasel ajal tekkis weel kolmas karskusekorraldus „Mimir“ elusse.

Sakslaste kõrwal teewad weel teised Austria rahwused karskusetööd. Poolakad asutasid mõne aja eest karskuse seltsi „Eleuteria“ (Wabadus). Seltsi juhatab naesterahwas Dr. Sofia Dazynska-Golinska. Ta tööd eden-

dawad preestrid ja ametikohad. Lühikese ajaga kaswis ta juhatatud selts 10,000 hinge suureks.

Teisal kiisatakse karsklasi teise rahwa poolt taga, kui nimetatud rahwa huwid karskuse käes kannatawad. Takistustest hoolimata edeneb siin ja seal karskus.

Kaks rahwawahelist ühisust on tööala Ungari ulatanud. Wiener kongressi järele sõitis üks Goodtemplari seltsi esitaja Budapesti karskusekõnesid pidama. Tema

Professor M. Kassowitz.

õhutusel asutati esimene nimetatud ühisuse looshe „Hungaria.“ Tema laguneb 21 harusse 800 liikmega ja annab 1905. aastast peale oma karskuselehe „Az alkoholismus“ välja.

Sinine Rist on Ungaris jalaaset saanud. Katoliku preestrite karskuse edendamine ei taha parajusest mööda

päästa. Sotsialdemokradid selle wasta kuulutawad alkoholele igal moel sõda.

Ülepea kaldub Ungari Slaawi rahwas enam joomise poole kui madjarlased. Wiimsed joowad pühadel, laadal ja muul tähtajal küll rohkeste, muul ajal elawad kainelt. Slaawlased selle wasta ei pane mingisugust tähtpäewa tähele; neil kõlbab joomiseks iga aeg, millal alkoholi saada. Olgu, kuidas on, karskuse edendamist tarwitawad nii hästi slaawlased kui madjarlased.

Kiitusega tuleb tshehlaste karskusetööd nimetada. Wiener kongressil 1901 sai professor Masaryk õhutus ja waimustust. Tagasi tulles hakkas ta karskuseseltsi asutamiseks sammusid astuma. 1905 asutati „Böömi alkoholi wastustamise ühisus,“ kes mõni aasta hiljem uue nime wõttis: „Tshehi-Slaawi karskuseliit.“ Iseäranis agaralt teewad tööd üliõplased. Mõõda maad rännates peawad nad kõnesid ja asutawad raamatukogusid. Ülepea on tshehlased eeskujuks wõtnud soomlasi, kelle järele nad karskuseasjus tahaksid jõuda.

Osa Ungarimaad on kuulus oma marjawiina poolest. Kui mäed head marjawiina annawad, ei wõi imestleda, et inimesed joowad. Liiale läinud joomise üle tunti kurvastust, ilma et selle wasta midagi oleks tehtud. Alles Wiener kongressist peale muutus lugu. Ungarlased tõid kongressilt uusi aateid kaasa. Ajalehed ja üksikud inimesed hakkasid rahwale kuulutama, mida edenemiseks tarwis. Pea tekkis esimene karskuseselts elusse, aga enam ülem-rahwa kui alam-rahwa jaoks. Selts on kõnesid püüdnud pidada ja karskusekirjandust rahwa sekka wälja laotada.

Politiilised olud raskendawad tihti karskusetööd. Kardetakse mõne Ungaris asuwa rahwa seas poliitilist kihutust. Karskusekõnesid arwatakse mõnes kohas poliitilisteks kihutusekõnedeks.

26. Wenemaa.

Ju wara nõudis joomine enesele Wenemaal eluõigust. Ei olnud ühtki suuremat rahwa koosolekut ega pidu, mis joomisega ühenduses ei seisnud. Jõid ülemad, jõid alamad. Joomist peeti nagu auuasjaks. Seda tunnistawad omalt poolt rahwalauludki, mis joomisest nagu wägitööst jutustawad. Wene wägimehed Ilja Muromets, Dobroin ja Nikititsh ja Wassili Buslajewitsh esinewad joomise poolest nagu meie Kalewipoeg; wiimne joob waadi

wiina aega mööda, Wene kangelased poolteist pange ühe jänuga. Rahwalaulude mõtte järele on nad niisuguse joomise pärast „tublid mehed.“

Tuleb oletada, et joomine palju rohkem ülemates ringkondades päewakorral seisis kui alama rahwa ridades. Ei imegi: ülematel oli palju rohkem waba aega kui alamal rahwal. Hariduse puudusel ei osanud ülemad ringkonnad seda paremini tarwitada kui priiskamiseks ja prassimiseks. Lihtrahwal puudus warandust joowastawaid jookisid sagedaste walmistada. Walmistuse korral jõi ta nad warsti ära, nii et nad õiete käärida ei saanud. Seda wiisi pidid alama rahwa tehtud joogid vähem häwitawat mõju awaldama kui ülema rahwa joogid. Näib, et ülematel meestel joomine nagu igapäewaseks tarwiduseks oli saanud.

Riiki uuendada ja usku muuta soowides pidas Wladimir Suur enne hoolsalt nõuu, missugust usku wasta wõtta. Uskude esitajad tulid ta juure igaüks oma usku kiitma. Muhammedi usk meeldis Wladimirile, aga islami joomakeeldu kuuldes kohkus Wladimir üteldes: „Беселье Руси пить!“ Wenemaa rõõm on juua! — Wladimir andis eesõiguse Kreeka usule, mis joomist ei keelnud. Jutt annab igapidi mõnusa tunnistuse selleaegiste wenelaste iseloomu kohta.

Wenemaal 10 aastasajal käinud arablane Ibn Fotslan kirjutab Wene rahwa kohta üleüldiselt, et see mõistmata kombel joomist orjawat, ööd, päewad ühte lugu lakkawat ja wahel wiinaklaas käes surewatki.

Möödaläinud aastatuhandel wõis igaüks alkoholi südame soowi järele walmistada, nagu meil praegu alles kodust õlut. Praeguse aastatuhande algupoolel muutus üksikute würstide wõimuse kaswamisega lugu. Omawahe- lised sõjad würstide keskel nõudsid enam raha kui würstid wõisid raisata. Hakati sissetuleku allikaid otsima. Rahwa kaldumist alkoholi poole tundes arwasid würstid, et alkohol neile rahalüpsilehmaks wõiks hakata. Esmalt panid nad maksu alla wilja, kellest alkoholi tehti, pärast aga alkoholi enese, ja weel hiljem asutasid nad alkoholi müümiseks kõrtsid. Nagu nimi tunnistab, on meil kõrtsi sõnagi wene- lastelt laenatud. Igapidi said wenelased kõrtside warju- külgi ammu enne tunda kui kõrtsid meie poole ulatasid. Kõrtside asutamisega keelsid würstid ühtlasi alkoholiwal- mistamise alamal rahwal. Walmistamine jäi würstide ja suurte meeste õiguseks, joomine talurahwa eesõiguseks, ehk küll ülemadki seda eesõigust ohtralt tarwitasid. Kõik

jõid kodu ja kõrtsides, kodu enamaste oma walmistatud märjukest, kõrtsides suurte meeste poolt müügile saadetud alkoholi.

Joomine kaswas. Üks ajaraamat ütleb Kiiewi rahwast: „nad tegid ainult hommikul tööd; lõuneajal läksid nad kõrtsi ja wiibisid seal ööni.“ Suured mehed arwasid rahwast salakõrtside pärast aega joomisega ära wiitwat. Kõige süü lükkasid nad salakõrtside peale ja nuhtlesid nende pidajaid rängalt. Aga et suurte meeste kõrtsidest uputus wälja woolas, ei wõinud joomine muidugi wäheneda, seda enam, et ülemad oma priiskamisega rahwale alati eesmärki andsid. Julges mõne korra keegi waimulik mees würistide ja mõisnikkude wasta häält tõsta, oskasid need warsti kõneleja suud sulguda, kui mitte rohkem. Tuntakse juhtumisi, mill mõni waimulik mees eluga würistile wastarääkimist ja noomimist priiskamise pärast maksnud. Leidus ometi mehigi, nagu Feodosi Petsherski, Luukas Shidäta ja muid, kes elu kaalu peale kartmata panid.

Aja jooksul kadus wäikeste würistide wõimus. Moskwa walitseja kiskus kõige wäe oma kätte, kiskus ühtlasi alkoholimüümiseги õiguse. Waheajal ilmus wiin Wenemaale ja hakkas weel enam rahwa seas joomist kaswatama. Asjata katsus tsaar Iwan III kõrtsa sulguda ja rahwale ainult pühiks joomist lubada. Asjata katsus niisama tsaar Was-sili III joomisele tõkkeid teha. Arwates, et soldatid Moskwa rahwast jooma õpetawad, määras ta esimestele iseäraliku asupaiga. Joomine ommeti ei wähenenud. Iwan Hir-mus katsus walitsuse algusel joomisele piiri panna. Pärast poole muutis ta ommeti meelt ja hakkas joomist koguni edendama. Ta awas Moskwas oma wäele iseäraliku kõrtsi ja andis truile meestele mujalgi luba kõrtsa awada. Kõige tublimad joodikud said temalt kingitusi, kes aukuue, kes hõbedase joogiriista. Mõista muidugi, et niisugusel edendamisel joomine õiete suureks pidi minema. Salakõrtside pidajaid karistas tsaar kangeste, sest neis nägi ta riigi sissetulekute wähendajaid. Mõned majad, kus salaja wiina müüdi, lõhuti tsaari käsul maha. Tsaari sõjamehed wõisid tahtmise järele juua ja joobnud peaga kõik-sugu üleannetust teha. Joomine oli täieõigustega kodanikuks tunnistatud.

Romanowi sugu walitsejate esimesel ajal awati niisama joomisele wärawad: riik ise asutas kõrtsa neist kassatäitjat lootes. Alles tsaar Aleksei Mihailowitsh hakkas karskust edendama. Teda toetas ses ettewõtmises patriarh Nikon. 1652 ilmus tsaari poolt järgmine käsk:

1. Igas linnas olgu ainult üks kõrts. Alewite ja kütlade kõrtsid sulutagu.

2. Kellelegi ei tohita kõrtsis enam kui üks klaas wiina müüa.

3. Ostjad ei tohi kõrtsis ega kõrtsi ümber istuda.

4. Wiinamüümine on keeldud paastuajal, paastupäivil, waiksel nädalal ja pühapäiwiti. Neil päiwil, mill müümine keeldud, pandakse kõrtsid pitseriga kinni.

5. Papid ja mungad ei tohi kõrtsi minna ega tohi kõrtsmikud nimetatud isikutele joowastawaid jookisid müüa.

Ühtlasi keeldi munkadele ja bojaridele ära wiina põletada. Tänini olid kloostridki wiina põletanud. Peale selle määrati iseäralikud ametnikud järele waatama, et seadust täidetakse.

Patriarh Nikoni õhutusel hakkasid waimulikud mehed kirikutes rahwale sagedamine joomise kahju seletama ja rahwast karskusele kutsuma. Nikoni kloostrisse mineku järele unustati endised eeskirjad. Wiinaallikad woolasid jälle endist wiisi.

Sell ajal Moskwas käinud reisija O l e a r i u s kirjutab oma nägemiste kohta: „Siin on kõik erakõrtsid kinni pandud, sest et need walitsuse meelest rahwast takistawad tööd tegemast ja rahwale wõimalust annawad teenitud raha ära juua. Joomine ei ole ommeti wähenenud...“

Mitmed arukamad bojarid juhtisid omalt poolt tsaari tähelepanemist rahwa waeseksjäämise peale joomise tagajärjel. Mitmes kohas jõid mehed kõige waranduse ära; perekondadel ei olnud enam midagi süüa. Tsaar tunnistas bojaride mõtteid õigeaks, aga walitsus ei wõinud ommeti halbuse kaotuseks midagi ette wõtta. Riik tarwitas raha; pärast tsaar Alekseid anti jälle riigi poolt kõrtsa eraisikutele hulga kaupa rendile. Kõrtside rent aitas riigikassat täita.

1795 kadusid kõik muud kõrtsid, ainult rendikõrtsid jäid järele. Niisugune korraldus kestis kuni 1863, ehk küll waheajal Kesk-Wenemaa kubermangudesse riiklik joomamaksude walitsus kroonu kasude kaitsmiseks seati. 1749 sai riik kõrtsidest ainult 1,800,000 rubla renti, selle süstemi lõpul tõusis saadud summa aga enam kui 100,000,000 peale.

Krimmi sõja lõpul jõi rahwas 151,289,000 miljoni eest wiina; sest summast sai riik 82,193,000 rubla enesele, 69,900,000 rubla jäi rentnikkude kasuks. Kõrtside rentnikud püüdsid rahwalt wõtta nii palju kui iganes said.

Rahwa üdi wäljaimemist wiinamüüjate poolt nähes wötsid Leedu waimulikud mehed wiimaks nõuuks hirmsa pahe wasta abi otsida. Shmudi piiskopp Mattias Kasimir astus karskuseliikumise etteotsa. Tema õhutusel hakati 1858 Kowno, Grodno ja Wilna kubermangus kiriklikka karskuseseltsa asutama. Kõik seltsid ühtekokku moodustasid wennastuse Shmudi piiskopi juhatusel; igaüks karskuseseltsiliikmeks heitnud waimulik oli wanem wend oma kihelkonna wendade hulgas. Paawst Pius IX kinnitas wennastuse ja määras püha neitsi Maarja ühtlasi karskuseseltside kaitsjaks. Wennastuse liikmetele kirjutati iseäralik karskusepalwe, mida nad kas iga päew ehk pühapäiwiti pidid paluma. Wennad pidid seltsiliikmeks heites wande wanduma, töotades põletatud wiina ega sarnasid kangeid jookisid mitte juua. Wennastuse põhjuskirjad lubasid ommeti marjawiina, õlut ja mõdu parajal mõõdul tarwitada. Wennastuse mälestuseks asutati iseäralik mälestuseraha, kelle ühelt küljelt Leedu keeli pealkiri leidis: „Karskuse mälestus 1858,“ teisel pool neitsi Maarja kuu kirjutusega: „Sinu püha kaitse all kannatame wälja otsani.“ Piiskopp Mattias Kasimir ja tema kirjatöimetaja Kunigas Joosef Davidaitis andsid mõnda karskuseraamatut wälja ja nende eeskujul teisedki. Algas agar wõitlemine joomise wasta.

Leedu karskuseliikumine ei kestnud kaua. Alkoholisõbrad wötsid jõu kokku neile kardetawa waenlase häwitamiseks. Salakaebtusi sepistati, karskuseliikumisest otsiti riigi lahkprüüdeid. Kuidas waimulik seisus ka hea asja eest seisis, ei aidanud see: wennastus pandi ülemalt poolt detsembri kuus 1862 kinni. Kohe selle peale algas Poola mäss, mis igas inimeste kokkutulemises ju midagi kardetawat nägi. Karskuseasi oli Poola mässu tagajärjel jäädawalt maha maetud. 1864 ilmus lisaks weel keeld Leedu keeli raamatuid täniste kirjatahtedega trükkida. Katsuti wennastuse kinnipanemise järel weel kirjanduse kaudu karskusetööd teha, siis lõppes nüüd seegi wõimalus otsa. Leedu kirjandust ei trükitud Wenemaal enam; kui seda Saksamaal ilmus, wõidi seda ainult salakaubana Leedumaale tuua. Karskus suikus surmale.

Waheajal oli karskuseliikumine Wene rahwa sekka ulatanud. Wenemaal hakati karskuseseltsa asutama, ommeti koguni teisel alusel kui Leedumaal. Oieti ei wõi me Wene seltsa sugugi karskuseseltsideks nimetada, sest et neil seltside iseloom puudus. Tawaliseste tehti küla ehk walla

koosolekutel otsus wiina mitte juua ega kõrtsidest osta, tarwikorral pühiks, pulmadeks, warrudeks, matuseks ainult marjawiina ja õlut muretseda. Seega ulatas wõitlemine üksi napsijoomise wasta. Karskuseade ei olnud rahwal selginud. Rahwas ei tunnud, weel joomise kahju täies suuruses, waid kaebas enamaste wiina kalli hinna ja halbade omaduste üle. Halwa, kalli wiina asemele soowis rahwas muud odawamat, paremat joowastawat jooki. Otsused wiina joomise mahajätmise asjus tehti tawalisest kas pooleks ehk kogu aastaks. Otsuse wasta eksijaid ootas wali nuhtlus: kas rahatrahw 5 rublast peale ehk koguni 25 hoopi witsu, mis wallawalitsuse poolt üleastujale kätte anti. Rahatrahwist langes pool kirikule, pool wallalae kalle.

Senni kui karskuseliikumine wenelaste seas alles idusid ajas, waadati ülemal pool ta peale lahkeste. Seda peeti nagu wäikseks lastemängiks. Sinodi ülem prokuror tunnistas siiski liikumist kasulikuks nähtuseks, kuulutades, et ta waimulikka mehi õnnistab mõnes linnas ja külas tehtud kiiduwärst otsuse edendamiseks wiina mahajätmise asjus. Aga sarnane õnnistus ei kestnud kuigi kaua. Pea wõeti õnnistus tagasi.

Mida suuremaid laineid karskuseliikumine lõi, mida laiemad rahwa ringkonnad sellest osa wõtsid, seda enam hakkasid kroonu wiinarentnikud oma kasude eest kartma. Karskus ähwardas nende kuldsel mammonakotil põhja alt ära närida. Tungiwalt hakkasid nad sellepärast sinodi määruse kaotamist sell põhjusel nõudma, et määrus karskust edendab ja wiinatarwitamist kangeste vähendab. Nii-sugune vähendamine ei tuua neile, küll aga riigiwalitsusele hirmust kahju. Sarnaste põhjustega rahaministri peale käies said nad seda kätte, et wiimne kubernidele ringkirja saatis käsuga, hoolt kanda, et keegi rahwast taga ei kihutaks kokku tulema ja töötama joomist maha jätta ja üleastujatele rahatrahwi määrama. Politseid kohustati järele waatama, et wiinarentnikud oma kohusi õiete täidaksid. Muidu tähendati weel, et argu üksiku isiku karskuse taganõudmisele takistust tehtagu. — Ministri ringkiri ei sundinud siis, teiste sõnadega öeldud, üksikut inimest wägisi jooma, keelas aga ära karskuse kasuks kihutusetööd teha ja ühiselt joomise wasta wõitlemist ette wõtta. Wiinarentnikkudele anti täieline woli oma mürki igal wiisil rahwa sekka laiale laotada. Nii-sugusel korral ei wõinud karskuse edenemisest enam juttugi olla, palju

enam löödi senisele liikumisele surmahoop. Mis ime siis, kui 1860 aastate algusel hiljuti alles elusse ärganud karskuseliikumine niisama ruttu häwis kui ta elusse ärganud.

Uued hädahüüd tõusid rahwa sügawatest ridadest. Tahes ehk tahtmata pidi walitsus kõrwa nende poole pööрма, aru saades, et wiinarentnikud rahwa hukatusesse saadawad. 1 jaanuaril 1863 pandi põletatud wiin aktsisi alla, müük ise anti üksikute isikute kätte. Enne seda katsusid endised wiinamüüjad wanast kaubast kas pool muidu lahti saada. Aktsisi seadus hakkas wiinajõgede jooksmisega maksma. Üks kirjanik ütleb: „aidad tühjenesid wiljast, taskud rahast, ajud mõistusest, Wene rahwa jõud oli wapustatud!“

Enne aktsisi tulekut kaebas rahwas ju kõrgete napsi hindade üle. Aktsisi walitsus kergitas wiinahinda weel enam, kergitamist joomise vähendada tahtmise püüetega põhjendades. Tõe poolest wäheneski esiotsa joomine wiina hinna tõusmise tagajärjel. Aga ju enne aktsisi oli alkoholi sissetulek 140 aasta jooksul 335 korda suuremaks kerkinud ega jaksanud see kerkimine joomist vähendada. Ei jaksanud aktsisiajalgi kauaks. Rahwas harjus pea kõrgemate hindadega ja — jõi endist wiisi. Walitsus tõstis aeg ajalt ikka uueste wiina hinda, et sissetulekuid kaswatada. Rahwas nurises kalli hinna üle, aga jõi siiski. Oodatud joomise vähenemine jäi tulemata.

Esimestel aktsisiwõtmise aastatel trööstiti endid joomise vähenemise lootustega. Kümmeaastat waikis kõik karskuseliikumine. Kuid joomine awaldas ikka kole-damalt oma wõimust. 1874 tehti arg katse karskuseseltsi asutada.

Uut hoogu sai karskuseliikumine sinodilt. 5 juulil 1889 andis sinod waimulikkudele meestele eeskirja joomise wasta wõitlemiseks karskuseseltsi asutada. Sinodi eeskirja pidid waimulikud mehed tähele panema ja tahes ehk tahtmata karskuse kasuks tööle hakama. Uute seltside asutamine edenes jõudsalt: seks tarwitati ainult kohaliku piiskopi luba. Selle said preestrid lühikese ajaga kätte. Preestrite asutatud seltsid seisawad muidugi usulikul alusel. Koosolekuid peetakse pidulikkude Jumalateenistustega: esmalt õhtune, siis hommikune teenistus, siis tänapalwe kirikus. On koosolek mujal, koolis, teemajas ehk muus sarnases paigas, siis mindakse kirikust sinna lippudega ja pühade piltidega ja peetakse tänuteenistus. Selle peale alles algawad läbirääkimised, mis mõne korra teejoomisega ehk söömaajaga lõpewad. Ju seltsi

asutamisel määratakse keegi püha isik seltsi kaitsjaks; selle püha isiku auuks pandakse kohalikku kirikusse ta pilt kustumata lambiga.

Suurem jagu kiriklikka seltsa nõuavad täielikku wiinamahajätmist. Ainult haiged wõiwad wiina tarwitada, olgu kas tohtri ehk preestri loaga. Liikmed ei tohi külalisi wiinaga wasta wõtta ega kõrtsis käia, ei joowastawaid jookisid müüa ega oma maja kõrtsi jaoks wälja üürida. Liikmed peawad seltsi astudes wandega töötama karskust pidada ja suudlewad selle peale risti ja ewangeliumi. Wiimasel ajal on ommeti tihti wanne ära jäetud, sest et mitmed kergelt wannet unustanud. Wande asemel wõetakse sisseastujatelt pühalik töötus ehk lastakse seltsile põhjuskirja täitmise kohta allkiri anda. Sarnased töötused on umbes järgmise sisuga: Kristlikus karskuse seltsis x. kihelkonnas: „Mina allakirjutanud astun puhtast südamest ja muutmata (чистосердечно и неизменно) x. karskuseseltsi töötusega igas tükis seltsi kõigi määruste ja seaduste alla heita.“ Mõnes seltsis jälle tarwitatakse järgmist töötust: „Aita mind, Issand, oma risti ja ewangeliumi jõuga x aja jooksul kangeid jookisid mitte juua oma hinge päästmiseks ja teistele heaks eeskujuks.“

Liikmeteks wõetakse pidulikul wiisil seltsi aastapäewal ehk muul ajal wasta. Wastawõetud liikmele antakse kohaliku seltsi kaitsja püha isiku pilt. Pidude ajal palutakse seltsiliikmele nime pidi terwist ja surma puhul õnnist hingamist. Töötuse ja põhjuskirja wasta eksimise korral noomitakse esmalt, mõnes seltsis määratakse koguni trahw. Ei aita noomimised ja trahwid, heidetakse kõlbmata liige seltsist wälja. Wäljaheitmist juhtub ommeti koguni arwa.

Mitte ainult kiriklikkude seltside liikmed, waid koguni waimulikud mehed said esiotsa tihti kannatada, iseäranis enne monopoli tulekut. Isegi haritlased pilkasid neid. Üks preester saadeti teise koha peale ametisse sellepärast, et ta kõrtsi kinnipanemist nõudis. Kõrtsiomanik mõisnik oskas oma kasusid kaitsta. Korra jälle ei annud kohalik tsensor kõrtsi laitwale raamatukesele trükiluba, sest tsensori meelest oli kõrts — kasulik asutus; „kõrtsi wõib ainult kiita, mitte laita.“ — Üks preester langes seltsi asutamise pärast ametiwendade wiha alla, sest need tegid aastas korra kiriku kulul koguduse liikmetele pidu, kus pidulised palju jõid. Teine preester sattus karskuseseltsi asutamise pärast kubeneri juures „rahutute“ kirja. — Aktsisiwalitsusega juhtus alati seltsidel sekeldusi kõrtside kinnipanemise nõudmise puhul. Korra juhtus järg-

mine lugu: üks wald, kelle elanikud peaaegu kõik karskuseseltsi liikmed olid, tegi otsuseks kõrtsi sulguda. Nõuu Peterburki teada andes sai ta selle eest ametlikult kiitust; aktsisiwalitsus aga astus wahele ja laskis waljuma walwuse seadustel seltsi kinni panna. — Kõiki neid juhtumisi teatab Dr. N. J. Grigorjew oma kirjutustes.

Kiriklikkude karskuseseltside kõrwale tekkis sellsamal ajal ilmalikkagi seltsa. Sisemiste asjade minister ei teinud niisuguste seltside asutamisele enam takistusi. 9. märtsil 1890 kinnitati esimesena Peterburi karskuseselts ja natukene hiljem, 5. detsembril sellsamal aastal Odessa selts joomise wasta wõitlemiseks. Esimestele järgnes hulk teisi. Kui palju wenelastel praegu ülepea karskuseseltsa olemas, selle kohta puuduwad kindlad teated. Kiriklikka seltsa leidub igapidi enamaste igast maakonnast, ilmalikka vähem.

Dr. Nishegorodtsewi teadete järele hakkas kiriklikkude seltsidearw 1907 peale jõudsalt kaswama. 1906 tekkis 64 niisugust uut seltsi, 1909 a. 251, 1910 a. juba 458. Ülepea leidus 1 jaanuaril 1911 Wenemaalt 1767 kiriklikku seltsi 498,685 liikmega. Ilmalikka karskuseseltsa oli sellsamal ajal sisemiste asjade ministeriumi aruannete järel 253; liikmete arw tundmata. Peterburi Aleksander Newski seltsil öeldakse ligi 70,000 liiget olewat.

Wene seltsidel puuduwad tawalisest niisugused nimed nagu meie seltsidel. Enamaste nimetawad nad endid a s u k o h a järele. Mõned seltsid on õiete suured, hulga aruseltsidega. Kasani seltsil näituseks leidus mõne aja eest enam kui 50 aruseltsi kubermangus laiale. Liikmeteks wõetakse kõiki peale laste, õppiwa nooruse ja kroonuteenijate. Loo tuseliidud ja õppiwa nooruse seltsid puuduwad wene laste seas.

Paljud ei oska ikka weel karskusetööd igakülgsest hinnata. Mitmed rajawad tegewuse kõikuwale alusele. Tõsi on, leidub täiskarsklaste seltsa, kuid täiskarsklaste seltside kõrwal esinewad tihti parajuseseltsidki. Mõned keelaw ainult napsijoomise, lubawad aga õlut ja marja wiina parajal määdul tarwitada. Teised jälle arwawad sihile jõudwat alkoholi paraja tarwitusega. Nagu mujalgi, juhtub niisuguse seltsi liikmete seas sagedaste joobnuks jäämist. Liikmed arwawad endid ainult parajalt joonud olewat.

Liikmed jaetakse tawalisest selle järele, kuidas nad seltsi kasuks maksawad, kolme osasse: auuliikmed, tegewad liikmed ja wõistlewad liikmed. Kiriklikkudes seltsides

antakse auunimi sagedaste täieliku karskuse eest. Liikme maksud ulatavad 25 kopikast 5 rublani. Mõni selts elab ainult kingitustest, mõni jälle kingitustest ja liikmemaksust. Peterburi karskuseseltsis kannab iga liige brongsist shetoni, niisama Kasani seltsis; hõbesheton antakse iseäraliku teenuse eest. Ühes Jaroslawi seltsis on veel „wanemad wennad“, kelle kohuseks on uute liikmete järele waadata, kas nad alati karskust peawad. Peterburi ja Kasani seltside sissetulekud tõusewad 20,000 r. peale.

Liikmeteks võetakse mitmesuguse aja peale, enamasti aasta peale, teisel pooleks aastaks, jälle teisel mõneks kuuks. Mõni selts esineb koguni eluaegiste liikmetega.

Eesmärgi kättesaamiseks tarwitatakse järgmisi abinõusid:

1) Asutatakse teemajasid ja söögimajasid, kus teed ja rooga odawa hinna eest müüdakse. Taldrikutäis leent leiwaga näituseks antakse 3 kop. eest. Alguisel tegid teemajad Peterburi trahteritele palju kahju.

Wiimased pidid hindasid alandama ja paremaid aineid tarvitajatele andma. Karskuseseltsi teemaja tõttu tekkis Peterburki hulk muidki sarnaseid asutusi. Mitmed seltsid söödawad oma teemajades suuril pühil waeseid.

2) Rahwa meelituseks teemajadesse peetakse neis ajalehti lugemiselaual, mõnes kohas raamatuidki. Wiimseid võib koju lugeda wõtta. Mitmest teemajast leiduwad mõnesugused mänguriistad, nagu grammofonid, orkestrionid, orilad j. n. e. Mõnes teemajas peetakse Jumalateenistust, mõnes kantakse kirjatöid ette ja lauldakse. Lühidalt: seltsid kat-suwad ajawiidet otsijatele teemajasid trahteritest armsamateks teha.

3) Jaetakse karskuseraamatukesi ja lehti wälja. Mitmed seltsid on oma kulul enam, vähem kirjandust lasknud trükkida. Peterburi, Kasani ja Odessa selts on ses tükis rohket agarust üles näidanud. Seltside algatusel hakkasid ajakirjad „Karskuse kuulutaja“ (Вѣстникъ трезвости) ja „Rahwa karskus“ (Народная трезвость) ja muud ilmuma.

4) Awatakse raamatukogusid, kuhu Rahwahariduse ministri poolt lubatud kirjatöid wõetakse. Neid antakse kas hinnata ehk koguni wäikse maksu eest koju lugeda.

5) Asutatakse raamatute ladusid rahwaraamatute müümiseks.

6) Asutatakse pühapäewakoolisid.

7) Peetakse kõnesid udupiltide näitamisega.

8) Suweajal wõetakse rongkäikusid ette ehk rännatakse kuhugile pühasse paika.

9) Pandakse kontsertisid, näitemängu- ja tantsuõhtuid toime ja harjutatakse laulmist.

10) Mitmed liikmed peawad joogiasutuste tegewust silmas ja ilmutawad seaduse üle astumist neis asutustes walitsuse wõimudele.

Mõned üksikud seltsid on veel järgmisel wiisil tegewust awaldanud:

Arhangelskis asutati abiandmisekassa seltsi liikmetele.

Kasanis töömuretsemise büroo liikmetele ja karsketele waestele.

Kasanis öökorter waeste jaoks.

Kasanis ja Sarapulis õmbluse õpekoht.

Skororodkis pood osatähtede peale 220 r. kapitaliga.

Kasanis haigemaja joomatõbistele.

Peterburis käsitööde näitus.

Mõned seltsid on wiinakaupluste ja kõrtside kinnipanemist palunud. Ettepanekuid seaduseandjatele karskuse edendamiseks ei ole Wene seltsid veel suuremat julenud teha, kartes, et niisugusel sammul wähe tagajärge wõiks olla. Ülepea on Wene karsklaste programm palju kitsam kui wõõramaa sarnastel seltsidel. Programmi laiendamiseks seisab rohkem takistusi teel kui wõõral maal.

Seltsides kalli liikmemaksuga esineb seltsi tegewus enam suuremate isikute lõbuna kui rahwa asjana. Kõrge liikmemaks hirmutab rahwa eemale. Rohket osa wõtab rahwas seltsidest, kus liikme maks madal ehk kuhu wae-seid maksuta wasta wõetakse.

Linnaseltsid esinewad ülepea enam heategewatena asutustena ehk joomise wasta wõitlemise seltsidena kui karsklaste ühisustena. Täieliku karskuse peale pandakse liig wähe rõhku. Arwatakse ju sihile jõutawat rahwa ärawõõrutamisega trahteritest. Sell põhjusel ei wõi linnaseltside toodud suurest tulust kõneleda. Nad on tihti liiwa-sele alusele rajatud ja seepärast sulawad nende tagajärjed kui lumi märtsikuu päikesel. Palju paremat töowilja awaldawad kiriklikud seltsid, nimelt niisugusel korral, kui agar, wäsimata preester neid juhatab. Osawa juhataja kõnede õhutusel on paljud joomise maha jätanud, elu parandanud; hulk kõrtsisid kinni pandud ja muud kasulikku tööd tehtud.

Mõnes kihelkonnas peetakse suur jagu pulme, warrusid, matusid, talguid ja muid pidusid ilma alkoholita.

Niipea kui walitsuse poolt luba anti alkoholiiallikate sulgumist paluda, hakkas rahwas ohtralt seda õigust tarwita. 1889—1891 a. tehti 24229 kogukonnas otsus kõrts kinni panna, 1892—1894 tõusis see arw juba 39,887 peale, kaswas seega 60%. Ühelt poolt mõjus sinodi soow kaasa, teiselt poolt selleaegne näljahäda, Hiljem ei kaswanud joogikohtade kinnipanemise palwed enam sellsamal mõõdul.

Piiratud õigustega karskuseseltsid ei jaksanud muidugi alkoholi wõimust murda. Rahwa wiinaarmastust õiete hinnates ja riigi rahalikku seisukorda silmas pidades tuli praegune krahw S. Witte rahaministrina mõtte peale Wenemaal wiinamonopoli maksma panna. Witte eelmine minister N. Bunge kahkles uue eelnõuu kasu poolest, vähemalt rahwa hea käekäigu kohta, aga Witte ei lasknud ennast eksitada, waid pani riigi nõukogule wiina monopoli eelnõuu läbiwaatamiseks ette. Eelnõud saatis ilus lipukiri: „Uuendus peab kõige pealt rahwa kainenemist silmas pidama ja siis alles riigi kasusid.“ Niisugune ilus kaaskiri wõitis nõukogus hulga poolehoidjaid, ehk küll kahtlewaid hääli mõndagi kuuldus. 6. juunil 1894 leidis nõukogu poolt heaks kiidetud eelnõu kõigekõrgema kinnituse. Rahaministrile tehti kohuseks wiinamonopoli katseks esite kolmeks aastaks idapoolsis kubermangudes (Orenburi, Permi, Samara ja Ufa kubermangus) 1 jaanuaril 1895 maksma panna. Witte ei jäänud ommeti katsete tagajärge ootama, waid awas järgmistel aastatel ikka uusi kubermangusid monopolile, kunni kogu riik selle tegewuse alaks sai.

Monopoli tulekul jäi wiinawalmistamine wabrikute hooleks, kuid müümine läks kroonu kätte, et saadud puhas kasu riigile jääks. Wiina puhastatakse enne müügile saatmist „kõigist kahjulikkudest ainetest,“ nagu ametlikult seletatakse. Endised kõrtsid pandi kroonu wiinapoodide awamisel kinni. Ainult trahterid jäid edasi elama ja said õiguse wiina kinnistes pudelites müüa, nagu kroonuwiinapoed müüwad. Wiinapoodide arwu määras minister oma heaksarwamise järele. Müüjateks pandi kindla palga eest auusad isikud, kellele kõwaste ära keeldud lastele ja joobnutele wiina müüa. Müümiseajaks seati kindlad tunnid; iseäralikkudel päewadel pidi müümine seisma.

Monopoliga ühel ajal kutsus Witte karskusekuratoriumid elusse. Nende eesmärgiks tehti rahwa kainenemine, liiajoomise eest hoidmine.

Kuratoriumide kohuseks said järgmised ülesanded:

1) Järele waadata, et joowastawate jookide müümisel sellekohastest seadustest üle ei astuta.

2) Rahwale wiina üleliigse tarwituse kahjulikkust terwise, waimujõu ja majanduse kohta selgitada.

3) Abinõusid otsida rahwa eemalehoidmiseks joogimajadest, asutusi asutades, kus wabal ajal aega lõbusaste wõidakse mööda saata.

4) Joodikute päästemajasid asutada.

5) Rahwa kainemise eest hoolt kandwaid seltsisid toetada.

Karskusekuratoriumide ülesandeks tehti seega karskuse-sisuliste kõnede pidamise eest hoolt kanda, karskusesisulisi raamatuid ja lehti wälja anda, karskuse-teemajasid asutada, joodikute parandusemajasid ülewäl pidada j. n. e. Kuratoriumid oleksid palju kasu wõinud saata, kui nende kokkuseade asjakohane oleks olnud, kui neis karskuseaatest waimustatud isikud töötaksid. Nüüd määrab seadus kuratoriumide liikmeteks nii ja niisuguste ametikohtade isikud, keda karskus sagedaste sugugi ei huwita. Ainult „toetajateks“ wõiwad muud isikud saada, siis needki, kes karskuse kohta huwitust tunnewad. Kuratoriumide bürokratiline kokkupanek nõrgendab ja halwab nende tegewust. Katsutakse seaduse järele midagi ära teha, ennast teadmise-ga waigistades, et kirjataht täidetud. Arusaadaw, et niisugusel seisukorral karskus wähe edeneb. Teemajasid on tõeste hulk asutatud, kõnede pidamine aga wõõraks lapseks jäetud. Lugemiselaudadele tellitud ajalehed kannawad sagedaste sihilikku wärwi, niisama raamatukogude tooted. Mõnes kohas panewad kuratoriumid rõhku rahwapidude ja tantsu peale. Rahwapidude toimepanemise õigus üüritakse wahel wälja; üürija katsub muidugi wõimalikult rohkeste kasu saada. Räägitakse, et sarnastel pidudel mõnikord koguni õlut müüdnud. Õllemüümisele leitakse ilus wabandus: wõitlus käib wiina, mitte õlle wasta. Kõige suuremat tegewust on kuratorium ehk Peterburis üles näidanud: seal töötab suur rahwamaja, kus palju häid näitemängusid ette kantakse. Rahwa suurele hulgale on see maja siiski kaunis wõõraks jäänud; natuke haridust saanud ringkondade kohta awaldab see enam weduwõimu.

Paremal korraldusel wõiksid kuratoriumid palju teha, seda enam, et riigiwalitsus nende tööd aineliselt toetab. Nad wõtawad aastas umbes 10 miljoni rubla sisse. Poole

sellest summast saavad nad kroonult abirahaks. Bürokratiiline asjaajamine ei oska seda raha kõige kasulikumal kombel tarvitades „intressa kandma“ panna. Karskuseeltsid võiksid niisuguse summaga suuri asju korda saata.

Edeneks ka kuratoriumide tegewus rohkem, rikuks seda siiski wiinamüümine. Sest kuratoriumid ja wiinamüümine seisawad mõlemad rahaministeriumi järelwaatamise all. Wiinamüümine peab riigi sissetulekuid kasvatama, kuratorium joomist takistama. Teise käega antakse, teisega võetakse. Teine käsi ehitab, teine lõhub. Võit jääb järjest tugewamale. Tugewam muidugi wiin. Wiin lõhub kuratoriumide tööd; wastahakkamine ei ulata kuigi kaugele. Peltsebul peremees. Monopol on riigi lüpsilehm. Hea lüpsilehma eest tuleb kõigest väest hoolt kanda.

Kuratoriumid ega karskuseeltsid ei ole jõudnud joomist vähendada. Monopoli töötatud kasu jäi õhukujutuseks, kui ka alguses näis asjaendajatel õigus olevat.

1883	langes	hinge	peale	0,75	pange
1884	"	"	"	0,70	"
1885	"	"	"	0,65	"
1886	"	"	"	0,62	"
1887	"	"	"	0,63	"
1888	"	"	"	0,62	"
1889	"	"	"	0,61	"
1890	"	"	"	0,57	"
1891	"	"	"	0,50	"
1892	"	"	"	0,50	"
1893	"	"	"	0,49	"
1894	"	"	"	0,53	"
1895	"	"	"	0,53	"
1896	"	"	"	0,51	"
1897	"	"	"	0,50	"
1898	"	"	"	0,50	"
1899	"	"	"	0,53	"
1900	"	"	"	0,52	"
1901	"	"	"	0,49	"
1902	"	"	"	0,49	"
1903	"	"	"	0,52	"
1904	"	"	"	0,51	"
1905	"	"	"	0,56	"
1906	"	"	"	0,63	"
1907	"	"	"	0,63	"

Wiimaste aastate kohta puuduwad mull sellekohased arwud. Nende asemel panen wiimaste aastate kohta teised joomise kaswamist niisama seletawad arwud üles.

1909	joodi	84,321,000	pange	wiina	716,250,000	rubla	eest.
1910	"	85,542,000	"	"	756,675,000	"	"
1911	"	91,650,000	"	"	776,748,000	"	"
1912	"	96,469,000	"	"	814,365,000	"	"

Aastane wiinatarwitamine kerkib läbisegi 4,049,333 pange wõrra 32,671,000 rubla wäärtuses. Wist tõuseb 1913 wiinatarwitus 100,000,000 pange peale ja 1918 wiina eest wälja antud summa 1000 miljoni peale.

Wiinatarwitust riigielanikkude arwuga wõrreldes joob iga hing aastas pool pange wiina ära. Ommeti ei jooda igal pool ühepaljuselt; mõnes kohas vähem, teises rohkem. Üksikute riigiosade järele esineb meile järgmine joomise eest ära raisatud raha ülewaade:

	Hinge peale	Perekonna peale
Poolamaal	2 r. 8 kop.	11 r. 44 kop.
Läänemeremail	2 " 24 "	12 " 32 "
Põhjalääne kubermangudes	2 " 40 "	13 " 20 "
Põhja kubermangudes . .	3 " 36 "	18 " 44 "
Idapoolsis "	3 " 44 "	18 " 92 "
Wäike-Wenemaal	3 " 76 "	20 " 68 "
Lõunalääne kubermangudes	4 " 24 "	23 " 32 "
Kesk mustamullamail . .	4 " 32 "	23 " 76 "
Keskwabrikute mail . . .	4 " 56 "	25 " 8 "
Lõune kubermangudes . .	5 " 12 "	28 " 16 "

Wõtame aga Wene rahwaste hulgast maha nende rahwaste arwud, kes napsi ei tarwita ehk koguni vähe, nagu 13 miljoni juuti, 40 miljoni wanausulist, palju lahkusulisi, nagu ümberristijaid, molokanlasi, stundistlasi j. n. e. niisama miljonid islami-jüngrid, siis ei lange iga hinge peale enam $\frac{1}{2}$ pange, waid täis pang. Peterburi kubermangus koguni 1 pang 72 „sotkit“ ja Moskwa kubermangus 1 pang 82 „sotkit.“

Paneme wiinajoomist maal ja linnades tähele, muutub jällegi pilt. Maal ei tõuse wiinajoomine hinge kohta enam kui $\frac{2}{5}$ pange peale, linnades aga enam kui $\frac{1}{3}$ pange peale. Oletades, et peale naiste ja väikeste laste täiskaswanud mehi $\frac{1}{3}$ kõigest elanikkude arwust on ja perekonnast läbistikku 5 hinge leidub, joob wiina:

Täiskaswanud mees maal $1\frac{1}{5}$ pange, linnas 4 pange, pealinnades 7 pange.

5 hingeline perekond maal 2 pange, linnas $6\frac{2}{3}$ pange, pealinnades 10 pange.

Raha järele arvatud maksab wiina eest aastas:

Täiskaswanud mees maal 10 r. 26 kop., linnas 18 r., pealinnades 59 r. 50 kop.

5 hingeline perekond maal 17 r., linnas 56 r. 66 k., pealinnades 90 r.

Õlut langes 1885 a. 0,3 pange hinge peale, 1900 a. 0,37 pange, 1906 a. 0,40 pange. 1905 a. joodi õlut 59,28 miljoni pange ära. Raha peale arvatud teeb õlle hind 118 miljoni rubla, hingede peale arvatud — 82 kop.

Marjawiina walmistatakse umbes 27 miljoni pange, toodakse wõõralt maalt sisse $\frac{1}{2}$ miljoni pange. Marjawiina hind on väga mitmekesine. Walmistusekohal ei taheta wahel rublagi pangest ehk 5 kop. pudelist maksta. Kaugemal kerkib hind. Pudelit ei saada alla 40 kop., ega pange alla 8 rbl. Raudteedel wiidakse marjawiina kaugeemale umbes $7\frac{1}{2}$ miljoni pange; palju muil teedel, teadmata. Oletades, et kohal 20 miljoni pange ära joodakse, mujal aga 7 miljoni, wõib ära joodud marjawiina hinda 76 miljoni rubla peale arwata.

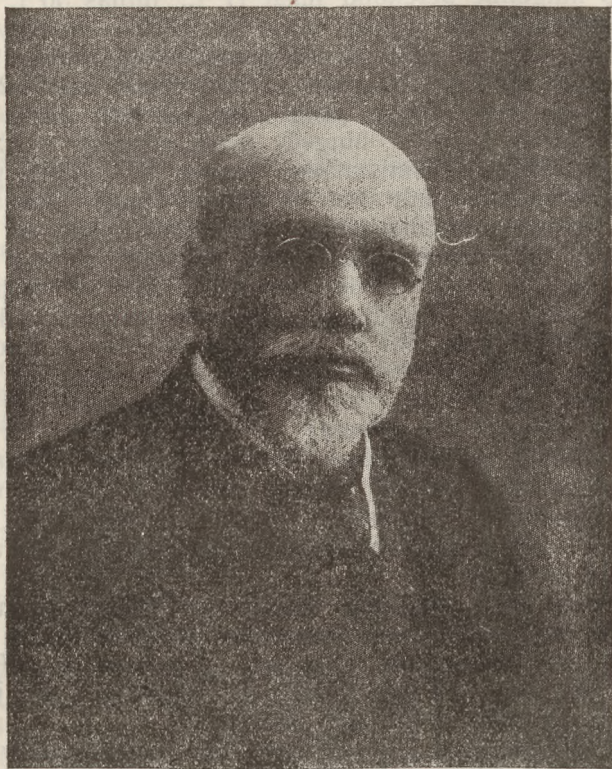
Wõõralt maalt toodud likõride, konjaki, marjawiina jne. hinda (0,8 miljoni pange) arwatakse kohal umbes 16 miljoni rubla peale, s. o. 20 rbl. pangest ehk 1 rbl. pudelist. Ostja maksab wõõra maa alkoholi eest umbes 2 korda nii palju.

Seda wiisi joodakse marjawiina ja likõrisid umbes 108 miljoni rubla eest, Wenemaa õlut 118 miljoni rubla eest ja napsi 815 miljoni rubla eest. Seega raiskab Wenemaa tänini aastas alkoholi eest $1\frac{1}{4}$ miljardi rubla. Summa kerkib iga aastaga.

Lühidalt: monopol on nagu mäelt alla woolaw wesi, mis ühte lugu ikka suuremale alale ennast wälja laotab. Kui kuratoriumid sellele uputusele ka tõkkeid katsuwad teha, sünnib see tõkketegemine ommeti enam mehaniliselt, enam nagu harjunud wiisi järele kui tõeste mõistuse ja teaduse abinõude järele, ilma allika sulgumata. Sellepärast tõuseb uputuse wesi kõrgemale ja uputus laguneb laiemale. Enne uputus ei alane, kui allikaid ei suluta, kui mõistuse ja teaduse abinõudega tõsiseid paisusid uputuse laialelagunemiseks teele ei panda.

Peale seltside ja kuratoriumide on rohket tööd karskusealal weel teinud „Wenerahwa terwise hoidmise

selts (Русское Общество Охранения Народнаго Здравiя". Selle seltsi warju all töötab iseäraliku osakonnana „Alaline toimekond alkoholi küsimise jaoks (Постоянная коммиссия по вопросу объ алкоголизмѣ)". Nimetatud osakonnas awaldab iseäralikku agarust üles Dr. M. N. Nishegorodtsew. Suurelt osalt wiimse õhutusel kutsuti 1909 a.

Dr. M. N. Nishegorodtsew.

lõpuks ja 1910 a. hakatuseks Peterburki esimene üleüldine Wenemaa kongress joomise wastu wõitlemiseks kokku. Kongressist wõttis palju teadusmehi ja karsklasi (450) osa ja arutati seal karskuseküsimust mitmest küljest. Kolm paksu raamatut „Труды Перваго Всероссийскаго Съѣзда по борьбѣ съ пьянствомъ“, enam kui 1000 lehekülge, annawad aru kongressi tööst. Julgelt

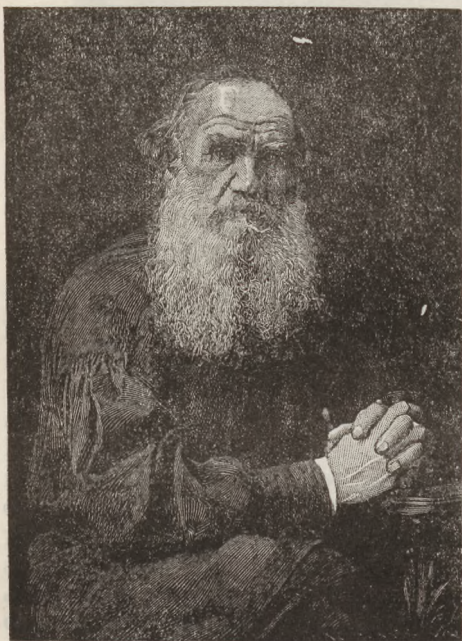
tõstsid kongressi liikmed waenlase alkoholi wastu häält. Peale selle peeti 1910 aasta algusel nimetatud komisjoni algatusel „joomise wastu wõitlemise näitus“, kellest palju asutusi ja seltsa osa wõttis. Ka meie Karskusekesktoimekond ei puudunud kongressilega näitusel. Wiimisel oli 6 osakonda: 1) statistika wiina walmistamise ja tarwitamise ning üleüldse alkoholi kohta, 2) alkoholi mõju inimeste ja loomade kehade kohta, 3) alkoholismuse põhjused rahwa seas ja abinõud joomise wastu wõitlemiseks, 4) tehniline piirituse tarvitamine, 5) alkoholita ehk wäikese alkoholi protsendiga joogid; alkoholismuse kirjandus.

Niihästi kongress kui näitus leidsid elawat wastukõla. Taheti pea jälle uut kongressi kokku kutsuda. Alkoholile ilmutatud waen ei meeldinud ommeti Ahillese kandapuutumist kartwatele mõjumeestele. Kõigist püüetest hoolimata ei ole tänini enam sarnast kongressi kokku saadud. Siiski teeb „Wene rahwa terwisehoidmise-seltsi alaline toimekond alkoholi küsimise jaoks“ Dr. Nishegorodtsewi õhutusel kasulikku tööd edasi oma „Труды“ wälja andes ja nendega karskusaatele ikka enam ala muretsedes.

„Wene rahwa terwisehoidmise seltsi“ alalise alkoholi toimekonna kõrwal teeb weel hoolsalt tööd „Wenemaa selts alkoholiga wõitlemiseks“ (Всероссийское Общество борьбы съ алкоголизмомъ), mis naesterahwa terwisehoiu seltsist tekkis. Selle seltsi õiete laialdane põhjuskiri lubab teda wäga mitmet pidi alkoholi wasta wõidelda. Palju tähtsaid mehi leidub „Karskete tohtrite seltsi“ (Общество врачей трезвенниковъ) liikmete hulgast. Wähem mõju awaldab „Moskwa selts alkoholi wasta wõitlemiseks“ professor I. Oserowi juhatusel all. Tähelepanemist nõuab 1910 Moskwas asutatud „Wõitlemiseselts koolialkoholismusega“ (Кружокъ борьбы со школьнымъ алкоголизмомъ.) See selts seisab professor A. A. Kornilowi juhatusel all.

Waimuliku seisuse algatusel pühitseti aprilli-kuu lõpul 1913. ülemaalist karskuse päewa. Kirikutes peeti karskuseteenistusi, mujal karskusekõnesid. Mitmet moodi õhutati rahwast joomist maha jätma ja karskuselipu all rändama. Mitmes kohas leidsid waimulikkude seletused hea maa eest; hulgal andsid karskusetõotusi. Muidu aga ei wõi ütelda, et karskusepäew hiilgawat tagajärge oleks awaldanud. Karskuseaade on nagu taimelawa, mida hoolsalt tuleb harida ja pärast ühtelugu umbrohust puhastada, kui head wilja tahetakse saada. Sagedaste korduwad karskusepäewad alles wõiksid karskusemõtet sügawamatesse rahwaridadesse istutada.

Duuma kõnetoolilt on riigiwolinik M. D. Tshelõishew wäsimata hoolega riigiwalitsuse ja maa tähelepanemist joomise hirmsa hädaohu peale pöörnud, wägewate sõnadega waenlasele ja kõigile waenlase kaitsjatele ilma armuta pihta andes. Paraku ei olnud duuma muude liikmete südamed weel küllalt niisuguse külwi wasta ette walmistatud. Tshelõishewi tähtsamad nõudmised alkoholile piiri panna sattusid rohelse kalewi alla, jäid surnult sündinud lasteks. Tshelõishewi teenuseks jääb aga julge, awalik wäljaastumine riigi seaduse-

Leo Tolstoi.

andwas asutuses rahwa wihase waenlase wasta ja ühtlasi hoiatamine selle sagedaste sõbraks nimetatud waenlase eest.

Karskusekirjanikude seas seisab Leo Tolstoi esimeses reas. Ta mõju karskuse kohta oleks weel suurem, kui ta üldist lugupidamist oleks leidnud. Nüüd aga jumaldawad teda teised, wannuwad teised. Usuasjus kirikuõpetusest erinewal seisukohal seistes langes ta kirikusõprade wiha alla. Mees, kes rahwaelu püüdis uutele radadele juhtida ja ise oma eluga igaleühele eesmärgi anda, ei wõinud rahwa head käekäiku

häwitawast waenlasest alkoholist rahulikult mööda minna. Nagu ta muude elu halbade külgede, sõja, lihasöömise, jahipidamise, suitsetamise jne. wasta oda tõstis, nii puhus ta alkoholi wastagi waljult sõjapasurenast. Üksikutes jutustustes kujutas ta joomise wiletsust, näitemängudes tõi ta wiina sünnitatud pisaraid nähtawale, iseäralikkudes karskusekirjutustes tungis ta nagu wihane lõwi rahwa üdi imewa waenlase kallale, lugejaid hoiatades ja õigele teele juhatades.

Tuttawam L. Tolstoi karskusekirjadest on ta Eesti keeldegi ümber pandud „Mispärast uimastawad ini-

mesed endid“. Tolstoi karskusesisulised kirjatööd on ta poole hoidwa nooruse seas jüngrid leidnud, mitmed Wene kõrgema õpeasutuse õpilased on Tolstoi mõjul uued ilmawaated saanud ja wenelase loomule armsa joomise maha jätanud. Oleks L. Tolstoi oma karskusemõtteid suusõnal ette kannud, oleks ta karskuseõpetusel veel palju suurem mõju olnud. Kirjutusteski oskab suur kirjanik joomise kahju nii seletada, et lugejat asja tingimata paneb järel mõtlema.

Olgu mõned Tolstoi ütlused karskuseküsimumes üles tähendatud : „Mitte maitstes, mitte lõbus, mitte rõõmus ei peitu maailmas hashishi, oopiumi, wiina, tubaka maitsemise wiis, waid ainult südametunnistuse juhatuse kinnikatismise tungis.. Üheksa kümnendikku kuritöödest saadetakse julgeks joodud peaga korda. Pooled langenud naesterahwad on wiinaauru mõjul libedale teele sattunud. Peaaegu kõik lõbukaigud häbimajadesse sünniwad purjus peaga... Inimesed uimastawad teisigi sihikindlalt, et neid südametunnistuse wastastele tegudele sundida... Soldatise joodetakse purju, kui neid sõjas tahetakse wõitlemisele wiia... Suured kuritööd, mis südametunnistust piinawad, wiivad oma tegijaid metsikule joomisele. Kõlbluseta inimesed kalduwad kõige enam uimastawate ainete tarwitamisele. Rööwlite, kaabakate, waraste salgad ja lidud ei saa ilma wiinata sugugi läbi... Ühe sõnaga, on selgem kui päew, et uimastawate ainete tarvitamine, olgu wäiksel ehk suurel määdul, olgu alaline ehk ühekordne, olgu kõrgemates ehk alamates ringkondades, üks ja seesama nähtus on: pole muud kui südametunnistuse suigutamise püüdmise tagajärg ja läheb selle peale wälja, et inimene oma tegude ja südametunnistuse wahel lõhet ei näeks... Mida rohkem inimene ennast uimastab, seda vähem edeneb ta kõlblisest küljest!“

L. Tolstoi aimab ometi parema tulewiku koitmist: „Kahjust hakatakse aru saama. Muutus inimeste arusaamises uimastawate ainete kohta on sündinud. See nägemata muutus arusaamises toob korra inimesesoo wabastuse uimastawate ainete küüsisist, awab silmad arusaamise nõuetele ja siis hakkawad inimesed wiimaks südametunnistusega ühel meelel elama. Näib, et see aeg on algamas. Nagu ikka, saawad ülemad ringkonnad alles siis aru, kui asi alamatel ringkondadel päewaselge on“. — Paraku tuleb L. Tolstoi ettekuulutatud aeg wäga pikkamisi ja wisalt kätte. Aga ta tuleb, tuleb korra wististe!

Agaratest muudest kirjameestest karskusealal oleks Dr. N. J. Grigorjew Peterburis nimetada. Grigorjew

on hulga karskusekirjatöid awaldanud ja aastate kaupa karskuselehte „Вѣстникъ трезвости“ toimetanud. Grigorjewi karskusekirjutused on teda Wenemaal igalpool tuttavaks teinud. — Tutwust karskusetöös on niisama adwokat D. N. Borodin omandanud. Temagi astus joomise wasta kõnedega tihti wälja ja toimetas mõnda aega ajakirja „Трезвость и Бережливость“.

Ei wõi nimetamata jätta, et mõnes ministeriumis joomise wasta wõitlemist on märgata. Eesotsas seisab teede ministerium, kes sellekohaseid kursusi raudteedekoolide koolitajate jaoks toime pannud. 1909 uuendas sinod endist soowi, waimulikud mehed edendagu karskust. See soow ei jäänud tagajärjeta. Sõja- ja mereministerium on ka esimesi sammusid katsunud astuda. Enne anti sõjameestele wiina, nüüd saawad nad wiina asemel raha. Mereministerium on madrustele ära keelnud joogikohtades käia ja madrusele wiina müüa.

Isegi Wene ajakirjandus tõstab waljult häält alkoholi wasta, karskuse asjus ühel meelel olles, nii wäga kui püüded tall muidu lahku mingu.

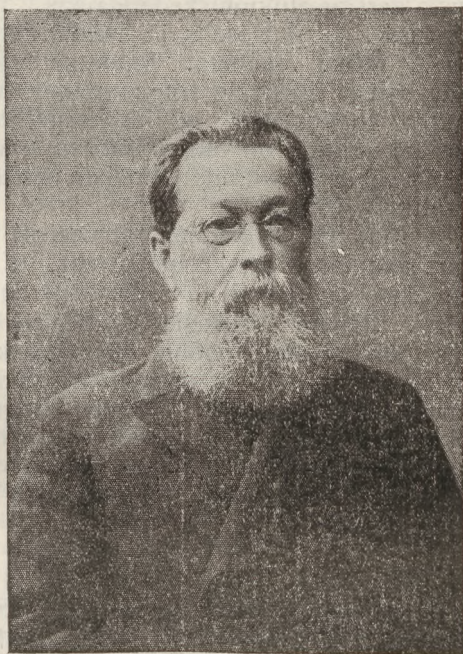
Teisel pool wõtawad alkoholimehed kõike jõudu kokku oma wõrkude kinnitamiseks. Nad katsuwad waenukinnast awalikult karsklaste ette wisata. 14. weebruaril 1912 astus Peterburis komisjon kokku seaduse eelnõuu joomise wasta harutama. Just sekssamaks päewaks määrasid alkoholi wabrikandid oma koosoleku nõuupidamiseks, kuidas omast kaubast rohkem kasu saada ja kuidas seda rohkem rahwa sekka laotada. Alkoholiwabrikandid tegid muu seas otsuseks Wene-Prantsuse Kaubakoda ja wiinabörset asutada. Awalikult ilmutasid nad koosolekul, et nende püüd selle peale käib karskuseliikumisele tasakaalu muretseda, siis teiste sõnadega joomist edendada.

Waewalt oli Eesti karskusetööd alustatud, kui ju lätlased eestlaste eeskujul käe adra külge panid. Lätis algas liikumine töörahwa seas. Endine madrus Albert Munk en oli Inglisemaal karskusetööd näinud. Eesti karskuseliikumist kuuldes asutas ta mõne seltsilisega esimese Läti karskuseseltsi „Auseklis“ (=koit). Uus selts kinnitati 19. mail 1891. Haritlased hoidsid seltsist eemale, ainult gümnaasiumi kooliõpetaja G. Freiberg astus töölistele karskuse edendamiseks appi, joomise kahju küll suusõnal, küll trükiteel seletades. Ajakirjandus ei toetanud seltsi tegewust ega katsunud karskusemõtet küllalt laiale laotada.

Esimesed 10 aastat kiratses selts ainult. Küll tekkis lätlaste hulka 12 uut karskuseseltsi, aga nende käsi ei käinud paremine. Muist neist läksid pea hingusele, muist aga sattusid ümberristijatele saagiks. Wiimsed seltsid on praegu alles olemas.

Uue hooga hakkas „Auseklis“ 1900 tööle. Waheajal oli seltsile uusi jõudusid juure tulnud, nagu toimetaja A. Rebane ja Dr. Predkaln. Politika segamine karskuse-asja sekka tõi karskuseliikumisele Lätis palju kahju.

„Auseklisi“ poolt 1901 asutatud rahwamaja põles äre-wuse ajal ära ja M ü h l g r a b e n i karskuseseltsi maja põletati maha, kus juures ta asutaja wabrikuomanik August Dombrowski waewalteluga pääsis. 1905 Auseklise esimeheks saanud Dr. Predkalni osawus oskas järgmisel ajal seltsi hädaohutusest õnnelikult läbi päästa, ehk küll wägew wõim seltsi sulgumist soowis temas ikka uueste ilmsi tulnud politiliste püüete pärast.

Dr. N. J. Grigorjew.

„Auseklis“ esitab Lätis umbes sedasama osa, mis Karskuse seltside kesктоimekond Eestis. Ta on haruseltsisid asutanud, mis hiljem endid „iseseiswateks seltsideks muutnud, aga „Auseklisega“ ühenduses seisawad. Ülepea tõuseb Läti karskuseseltside arw weerandsaja peale. Seltsina katsub „Auseklis“ laialdasemat tööd teha kui meie Kesктоimekond. Kirjanduse wäljaandmise kõrwal saadab ta kõnepidajaid wälja, asutab raamatukogusid ja lugemistubasid, toimetab näitemängusid, kontsertisid ja muid rahwalõbusid. Mõjuwate ringkondade poolt leiab „Auseklis“

wähe toetust, nii et tööl kõigi püüete peale waatamata soowitaw tagajärg puudub.

Meie maa sakslaste seas on karskuseliikumine esimesi idusid ajanud. Dr. Matti Helenius-Seppälä, enam weel ta proua Alli Trygg Helenius-Seppälä on mitmes linnas sakslaste seas katsunud karskust õhutada. Nende õhutusel on Riias „Volkswohlfahrtsverein“ iseäralik karskuseosakond tekkinud ja koolides karskusetundisid hakatud andma. Dr. A. Schmidt ja prl. J. Sengbusch on karskuse edendamise eest Saksa ringkonnas rohkeste hoolet kannud. Esimene käis Tartuski karskuseliikumist edendamas. Tema algatusel kinnitati Tartusse karskuseselts ja hakati koolides karskuseõpetuse peale rõhku panema. Suurema agarusega töötab ometi Riia selts, sakslaste ringkondades mitmel moel karskusemõtet tutvustades ja kirjandust laiale laotades. Saksa haritud noorus on tänini liikumise wasta külmaks jäänud: ikka weel arwawad nooredmehed auuasjaks, õllepudelid peos, awalikult esineda.

Muudest Wenemaa rahwastest wõtawad weel Ingerimaa soomlased karskusetööst osa. K. Suomise õhutusel asutasid soomlased ju 1884 Peterburki esimese karskuseseltsi. Hiljem hakkasid soomlased kogu Ingerimaal karskusetööd tegema. Soome õpetajate koosolekute söögilaualt on alkohol ammu ju eemale tõrjutud. Kõik õpetajad edendawad karskusetööd. Mitmes koguduses peetakse tihti alkoholita pulme ja muid perekonnapidusid. Mitmed kooliõpetajad õpetawad lapsi karskuse kasu tundma. Ingeri soomlased püüawad karskuseasjus Soome elanikkudele järele jõuda.

27. Eesti.

Läänemere ääre asuma jäänud Eesti rahwas ei tunnud alkoholi, waid jõi wett, piima, mahla ja mõdu. Mõdu langeb küll kunstlikkude jookide hulka, kuid meie ei wõi teda kahjulikuks nimetada. Teda walmistati meest, ilma et tehtawat jooki oleks lastud käärida. Ülepea nähakse mesilastepidamine muiste meie maal palju suurem olnud olewat kui meie päiwil. Rohke meesagi pärast wõidi palju mõdu walmistada.

Kalewipoeg esineb joomamehena. Kreutzwald laseb teda mitmel korral õlut juua, rahwasuu koguni wiina. Wiin aga oli sell ajal päris tundmata. Kalewipoja õllejoomist wõime seisma jätta, sest ajalooliselt on kindel, et ju 13 aastasaja algusel sakslased Liwimaal õlut pruulisid. Iseküsimus on, kas oskasid eestlased juba enne

sakslaste tulekut õlut teha, wõi õppisid nad seda alles sakslastelt.

Ülepea ei wõinud suuremat joomist eestlaste seas sakslaste tuleku ajal weel olla, sest muidu oleks Läti Hindrek seda nimetanud. Igapidi tõid sakslased õlle oma isamaalt kaasa ja jõid siin edasi. Neilt tungis õlut rahwa sekka. Sell ajal humalat weel ei tarwitatud. Kui Kalewipojas öeldakse, et uhke humal meeste pähe tungib, peame seda luuleks nimetama. Kalewala kõneleb küll, et esimene õlletegija Osmotar mee abil õlle käärima paneb, aga tõe poolest jääb hämaraks, missuguseid aineid esiwanemad õlle jaoks linnaste kõrwal tarwitasid.

Kloostrite kaudu lagunes esmalt õlletegemine ja pärast humalate kaswatamine meie rahwa sekka. Ju 1225 räägitakse Riias õllepruulijatest. Aga wist ei jõutud küllalt pruulida ehk mitte tarwilikkude omadustega, nii et Lüübekist õlut Riiga juure pidi toodama. 1305 a. kõneldakse ju Dünamünde ordo-õllewabrikust. Mungad said sealt 20 inimese jaoks prii õlut. Saaremaa piiskopp Hermann nõuab 1284 talupoegadelt õllemaksu: talupojad pruuligu otradest õlut ja wiigu piiskopile maksuks.

Tahes ehk tahtmata peawad eestlased nõudmise korral õlletegemist õppima. Enam kui sada aastat hiljem saawad nad oma tehtud õlle eest kiitust. Karksi lossiülem Nesselrode saadab 1425 kuus poolikut Eesti koduõlut Saksa ordomeistrile kingituseks. Õlle kohta tähendatakse, et see hea oli.

Õlut pruulida tohtisid eestlased ainult maal, linnades oli see kõwaste keeldud; seda peeti sakslaste eesõiguseks. Aja jooksul edenes joomine maal ja linnas. Päris kohutawa pildi selleaegse joomise kohta annab ajalookirjutaja B. R u s s o w 16 aastasajast. Jõid ülemad, jõid alamad, jõid saksad, jõid talupojad. Saksad jõid koguni puukaussidest. Need olid nii suured, et neis wõis lapsi pesta. Teine sundis teist jooma. Jooja katsus ikka joogiriista tühenjdada. Kes teised laua alla jõi ja üks jalule jäi, see oli teisel päewal wägimees. Talle anti kiitust, nagu oleks ta mõne maa ära wõitnud. Iseäranis joodi pulmadel, warrudel, osalt matustel ja muil pidudel. Juba poisikesed katsusid pidudel puukaussa tühjendada. Siis peeti weel hulk muid pidusid. Põhjust andsid seks Jaanipäew, Maarjapäew, kirikunimepäew, wakkused jne. Saksad nõudsid, et iga wakkuse rahwas neile tubli joomapidu walmistaks. Sarnased wakkused algasid kohe pärast Mihkclipäewa ja kestsid enamasti jõuluni. Sinna läksid mõisnikud kõige

perega ja wõorastega. Sai ühes wallas wakkus otsa, algas ta teisel jälle.

Suwel peeti kirikupühasid. Seks ajaks pruulis igamees õlut. „See oli häbiks, kui ka kõige waesem talupoeg kirikupühadeks, mill kiriku nimepäewa peeti, õlut ei pruulinud. Laupäewaks juba kogus rahwas mitme penikoorma pealt kiriku juure kokku, kus kohe suur joomine ja lakkumine algas ja torupilli mäng, nii et penikoorma taha kuuldi. See kestis öö otsa hommiku walgeni. Jutluse ajaks läksid talupojad pooljoobnult kirikusse, lobisesid ja käratsesid, nii et õpetaja nende käratsemise pärast midagi näha ega kuulda ei wõinud. Niisama targalt kirikust wälja tulles algas jälle priiskamine ja kargamine, nii et nende käratsemise, naeste ja tüdrukute laulu ja torupilli müra pärast kõrwad tahtsid lukku minna.“ Juues tõusis tihti tüli, rusikad ja noad astusid platsi. Mõnigi kirikuline kanti haawatult koju, mõni koguni surnuaiale. Iseäranis palju joodi Jaanipäewal, Peetripäewal ja Maarjapäewal. Esimene päew on joomise meie ajani alal hoidnud; teised endised kuulsad joomapäewad on tähtsuseta päewaks langenud ja nende iseäralikki pühitsemine kadunud.

Russowi teadete järele oli kõige suurem joomise koht Pirita kloostri juures. Sinna woolas rahvast muidugi ümberkaudu maalt kui ka Tallinnast kokku. Koorimate kaupa wiidi kirikupühadeks sinna õlut ja kõik joodi ära. Rakweres aga ei joodud mitte ainult kirikupühadel, waid igal ajal. Õllepoodides ootas rahwas ööd ja päewad; kirikusse ei läinud enam keegi, õpetaja pidi wiimaks rahvast kantslist awalikult manitsema.

See pahandas joomawendi. Alewiwanem nimetas õpetajat awalikult waletajaks. Rakwerelased arwasid, et nad lakkudes ja tülitsedes auusad mehed on. Kuid kaudgemal seisis Rakwere joomise pärast halwas kuulsuses. Taheti kedagi suureks joodikuks tunnistada, siis nimetati teda „R a k w e r e m e h e k s.“

Kui wanus kirjus nimetatakse, et üksikud mõisnikud aastas 20 sälitest linnasid ära tarwitanud, seega umbes 500 pudelit õlut päewa kohta, tuleb seda ütlust nii mõista, et muist õlut kirikute juure müügile saadeti. Mitmed märgid räägivad selle poolt, et Russowi ajal kirikukõrtsid ju olemas olid, muidugi mõista esiotsa ainult õlle müümiseks. Üks Poola kuninga Sigismund II. Augusti poolt kinnitatud eesõiguste kiri 28. nowembrist 1561 määrab Liiwimaa mõisnikkudele ja paremat jagu inimestele nende sennise õiguse „õlut pruulida ja seda kõrtsides müüa ilma

kellegi takistusest kui ka tolli ehk aktsiisimaksu koormatusest.“ Seda Sigismund Augusti luba pidasid mõisnikud meie ajani kõrtside pidamise eesõiguse aluseks. Talupojad võtsid lähkritega kottu küll kiriku juure õlut kaasa, aga ei tohtinud seda teistele müüa. Seda tegid mõisnikud. Tavaliselt määras mõis kedagi kirikukõrtsi õllemüüjaks. Saadud kasu langes müüdugi mõisale.

17. aastasaja algusel hakkas kõrtside hulk kaswama. Kirikukõrtside kõrwale tekkisid tee ääre igalepoole küla-kõrtsid, kui ka esite pikkamööda. Wist tekkis sell ajal wana sõna: Kus mägi, seal mõis; kus kungas, seal kõrts!

Rootsi walitsus tahtis meie maa talurahwa põlwe parandada. Peale raske orjuse pidi talurahwas tihti kaugel Riias ehk Tallinnas mõisawooris käima. Södermanlandi hertsog, pärastine Rootsi kuningas Karl IX. kutsus mõisnikkude wolinikud 1601 Tallinna kokku maa asjade pärast nõuu pidama. Pandi hulk nõudmisi ette, muude seas ka wõõraste-majade ja kõrtside asutamise kawatus. Karl tahtis teeäärsid talupoegi killawooridest päästa; sellepärast nõudis ta, et teekäijate jaoks iseäralised öömajad, kõrtsid, asutatagu. Sellega olid mõisnikud kohe nõus. Kõrtsmik sai tüki maad kõrtsi juures tarwitada ja pidi selle eest mõisa õlut müüma. Wõõra õlle müümise eest nõuti renti. Talupoegadele kõrtsi õigust ei antud ehk kui harukorral anti, pidid nad selle õiguse eest maksma.

Sõja pärast ei wõidud kõrtsa nii pea asutada kui soowiti. 1620 leidis Läänemaalt ainult üks kõrts, kogu Tallinnamaalt 20 kõrtsi. Liiwimaal põlesid sell ajal sõjaleegid weel kangemine, häwitasid kirikuid, häwitasid kirikukõrtsa. Kuid pärast sõda ehitati kõrtsa suurema usinusega üles. 17. aastasajal kaebawad mitmed õpetajad juba kirikukõrtside üle, kus tihti „lakkumise laata“ peetakse.

Ka uusa kõrtsa tekkib iga tee ääre juure, sest et nad omanikkudele kasu toowad, isegi talumaadele. 1671 keeldakse ära talumaadele kõrtsa ehitamast. Küll tuletatakse 1662 meele, et kõrtsid teekäijate tarwis on, kus ulualust, ülespidamist ja hobust wõib saada, aga joomine saab siiski kõrtside ülemaks otstarweks.

Küll annab Rootsi walitsus kõrtsi korraspidamise kohta seadusi, aga asjata, kõrtsides edeneb joomine. Õlle kõrwa on wiimsel ajal wiin astunud. Esimest korda kõnelatakse wiinamüümisest 1592 Riia ligidal maakõrtsides. Riias põletati nimetatud aastasajal wiina. Wiin pidi esimese üldiseks arstirohuks olema. Weel sada aastat hil-

jem kiidab üks Riias ilmunud raamat, wiin ei olewat jook, waid arstirohi.

Ruttu lagunes wiinajoomine maal laiale. 17. aasta-saja esimesel poolel nähakse ta rannamail hästi tuttav olewat. Olearius seltsilistega jõuab Mallas 1632 merehädalistena maale. Oma wastuwõtmise kohta jutustab ta: „Talupojad kiskusid kohe põletatud wiina pudeli oma kätte. Nad ja nende naabrid lakkusid rutuga pudeli täiest tühjaks, nõnda et nad, ennegu märkasime, naeste ja lastega hullupööraselt purjus ümber jooksid ja oma keskel tülitsema ja peksma hakkasid, nõnda et neid weel vähe wõis tarwitada.“

Mõisatesse asutati wiinawabrikuid. Aga ka kiriku-mõisad ja talupojad katsusid wäiksel mõõdul wiina põle-tada. 1646 keelab maapäew Liiwimaal talupoegadel wiina-põletamise ära. Üleüldiselt kaebatakse juba liigjoomise üle, aga imewiisil müüwad kõrtsid mõnes kohas ainult 5—10 toopi wiina aastas ära. Muidugi tähendab see, et talupojad salaja ise seda enam wiina põletasid.

Rootsi walitsus katsub joomisele piirisid panna. Isegi pidude tarwis määratakse alkoholi mõõt ära, ameti ja talu-koha suuruse järele. 1½ toobist wiinast ja 3 waadist õllest ulatab see mõõt 4 toobi wiinani ja 8 waadi õlleni. Sea-duse wasta tegijad saawad 6 paari witsu. Kõiki wiina-keldrid ja kõrtsa pidi laupäewa õhtul kell 7 kinni pan-dama ja pühapäewal p. l. kella 4-ni kinni peetama. Joobnud peaga kirikusse minijaid pandi 50 marka trahwi maksuma. Siiski ei aidanud kõik ähwardused midagi: joomise waimud olid wallale lastud ega jaksanud keegi neid enam taltsu-tada. 17 mail 1766 peab riigivalitsus uue keelu talupoegade wiinapõletamise kohta awaldama. Ses keelus öel-dakse: „Liiwi piiril elawad talupojad põletawad wiina, muist mõisniku loaga, muist mõisa teadmata. Wenemaa kõrtsimehed käiwad neilt wiina waatide ja ankrute wiisi ostmas.“ Senat keelas Liiwi- ja Eestimaa mõisnikkudelegi sel puhul piiri äärest 150 wersta kaugele wiina suurel hulgal müüa. Sisemises riigis walitsesid sell ajal teised wiinamüümise seadused. Ülepea müüdi seal wiina kalli-malt kui meil, kus igal suuremaa omanikul ja suurtel kaup-meestelgi õigus oli seda walmistada. Põltsamaa õpetaja Hupe l kaebab 1777: „Eestlased ja lätlased armastawad kanged joomatega; ilma õlleta ja põletatud wiinata ei ole lõbu. Wana ja noor, mees ja naene, joowad pidudel ja kõrtsis endid täis, ainult tüdrukud ja mõned noored naesed hoiawad endid kõrwale; wanemad joowad kangeste ja suit-

setawad tubakat, ilma et seda seltskonnas häbiks arwatakse. Ei manitsus ega kurbad tagajärjed taltsuta nende himu. Nad magawad peataie wälja ja hakkawad uueste jooma. Isegi rinnalastele antakse wiina, kui ema oma napsu joob.“

1730. aastate lõpupoolel jõudis Wennaste kogudus meie maale. Wennaste kogudus ei teinud küll otsekohe karskusega tegemist. Tema eesmärk oli armastust Önnistegija wastu äratada ja inimesi ta tõsisteks jüngriteks teha. Kristlasteks saades ilmus iseenesest tagajärjena, et Wennaste koguduse poole hoidjad alkoholile waenu pidid kuulutama. Joomine ei sobi ju kristlase eluwiisidega ühte. Kus Wennaste kogudus juurt wõttis — ja ta wõttis wäga paljudes kihelkondades juurt — seal nähti kohe suurt eluwiiside muutust. Kõrtsiskäimine kadus, kirikuskäimine kaswas. Kõrtsmikud kaebasid, et keegi enam nende kaupa ei osta. Ühtlasi awaldasid nad kartust, et pea kõrtsiuksed koguni kinni peawad panema. Pulmadel ega pidudel ei joodud enam. Alkohol ei kihutanud kedagi kuritegusid tegema. Saaremaal ei olnud 1740—1745 kohtutes ainustki kuritegu seletada. Karskus oli ootamata wõitu saanud.

Aga see karskuse wõit ei kestnud kaua. Wennaste koguduse tegewusele pandi piir ja keeldi ajuti koguni ära. Tagaõhutamine lõppes otsa ja ühtlasi sellega tõstis alkohol pead. Lühikese walitsuse järele pidi karskus alkoholi eest taganema. Kui ka Wennaste kogudus hiljemine jälle eluõiguse sai, ei jõudnud ta ommeti enam niisugust wäge awaldada nagu esimesel ilmumisel. Peale selle ei pannud liikmed enam hiljemal ajal nii palju rõhku karskuse peale. Nähti mõne korra üht ja teist palwemeest alkoholiga armast lepingut tegewat. Alkohol lootis Eestis uueste ainsaks peremeheks saada.

Walitsus katsus pärast seda mitmel puhul joomisele tõkkeid panna, aga ilma suurema tagajärjeta. Talupoegade kodune wiinapõletamine oli küll lõpnud, õpetajad tarwitasid õigust wähe ja andsid 1811 ta üsna käest ära, kuid mõisnikud walmistasid wiina seda rohkem edasi, osalt talupoegadele ära jootes, osalt Peterburki ja Rootsi saates.

1765 määras Liiwi maapäew wiinale kindla hinna ja kindralkuberner keelis omalt poolt mõisnikka talupoegadele wilja wasta wiina wahetamast, ka ankrute kaupa wiina müümast.

Uued määruised jäid enam paberi peale kui et neid äideti, olgu siis wiina hinna tõstmise poolest. Siiski jäi hind madalaks weel küll. Mõisateolised said mõisast tihti ühel ja teisel teel wiina hinnata, wiinawoorilised warastasid

waatidest. Joodi igalpool, seda enam, et kõrtsa peaaegu iga wersta maa peale tee ääre olid tekkinud. Alkohol kippus rahwast ära uputama.

1810. aastast leidub aruanne wiina ja õlle joomise kohta. Nimetatud aastal joodi:

Riias . . .	220,000	pange wiina,	600,000	pange õlut.
Walgas . . .	2,300	" "	700	" "
Tartus . . .	14,000	" "	18,000	" "
Wõrus . . .	1,800	" "	4,000	" "
Pärnus . . .	20,000	" "	24,000	" "
Wiljandis . .	3,300	" "	9,000	" "
Kuresaares .	550	" "	2,500	" "
Tallinnas . .	50,000	" "	50,000	" "
Haapsalus . .	2,000	" "	5,000	" "
Rakweres . .	3,500	" "	3,000	" "
Paides . . .	1,800	" "	4,000	" "
Paldiskis . .	900	" "	2,000	" "
Narwas . . .	12,500	" "	15,000	" "

Kokku joodi umbes 100 aasta eest Liwimaa linnades 274,050 pange wiina ja 696,500 pange õlut ja Eestimaa linnades 69,000 pange wiina ja 79,000 pange õlut. Meie ajaga võrreldes ilmub küll suur wahe tarwitatud alkoholi wahel, aga me peame meeles pidama, kui wäike sell ajal linnade elanikkude arw oli.

Ei wõi ommeti nimetamata jätta, et näljaajal 1808 walitsus wiinapõletamisele tõkkeid tegi. Nimetatud aastal ilmus keiserlik käsk: Seal, kus rahwas nälga kannatab ja uudseni ei saa ära elada, mõisnikud aga ikka weel wilja wiinaks ajawad, tuleb wiinapõletamist täieste ära keelda, wiinaköökisid kinni pitserida ja mõisnikkudelt allkirja nõuda, et nad oma talupoegadele näljakustutuseks wilja kas omast tagawarast annawad ehk mujalt ostawad! — See käsk maksis muidugi ainult näljaajal.

Iseäraldusena esineb nähtus, et walitsus korra Tartus joogikohtade piirisid katsus panna. 8. nowembril 1833 andis keiser Nikolai I kohtuministeriumile käsu: „Hariduseminister pani ministrite komitele ette Tartus ja ümbruses trahterite arwu vähendada, sest et need õppiwa nooresoo kombelise elu kohta halwaste mõjuwad; sellepärast käskis keisriherra 31. okt. 1833, et edespidi Tartus enam uusi trahterisi juure ei tehtaks, waid ainult wanu parandada lubatakse.“ — Käsk unustati liig pea!

1863 loodeti joomise vähenemist. Aktsisi tagajärjel tõusis wiinahind märksa. Mitmed kõrtsid jäid kinni, sest

omanikud arwasid, et kõrge wiina hinna pärast tähtsuseta kõrtsid enam küllalt kasu ei too.

Esiotsa vähenes wiinajoomine tõeste natuke, kuid aegamööda hakkas ta uueste kaswama. Wõõrsil kuulutati ammu alkoholile sõda, meil aga walitses waikus. Mõnes kohas märkas üks ja teine alkoholi häwitawat mõju kõige halbuse juuri kõrtsidest otsides. Agaramad mehed ühinesid, walmistasid palwekirju ja nõudsid ühe ehk teise kõrtsi kinnipanemist. Kõrtside agarad eestkostjad oskasid alati hoolt kanda, et sarnased palwekirjad tähelepanemata jäid. Ülemal pool ei arwatud kõrtsa nii kahjulikuks kui palwekirjad kirjeldasid.

Eestimaal oli 50 kihelkonna kohta mõisnikkudel õigus 1448 kõrtsi pidada, aga nii suur hulk ei tasunud endid ära. 1895 leidis ainult 356 kõrtsi; 1092 olid kuiwaks jäänud. Need tõid omanikkudele 164,000 rubla renti sisse. Liwimaal oli 1885 a. 2180 joogikohta, neist 1907 kõrtsi. 1897 suruti kõrtside arw 1505 peale. Iga 167 täiskaswanud meeste hinge kohta langes kõrts. 1897 tõid kõrtsid Liwimaal 755415 rbl. renti sisse. 1894 joodi 895,985 pange wiina ära, ehk 7 toopi hinge peale.

Õpetajad pidid häda nägema ja ei wõinud tummadeks pealtwaatajateks jääda. Aamerikas oli karskuse liikumine alanud ja õpetaja R. Baird sealt tulnud Europasse missionitööd tegema. Saksa ajakirjandus kirjutas mõnda Aamerika liikumise tagajärgede kohta. Ajalehtede kaudu sai see meie õpetajate ringkondades tuttavaks. Läti õpetajad olid need, kes, uuest liikumisest wõõral maal waimustatud, seda meiegi pinnale katsusid istutada.

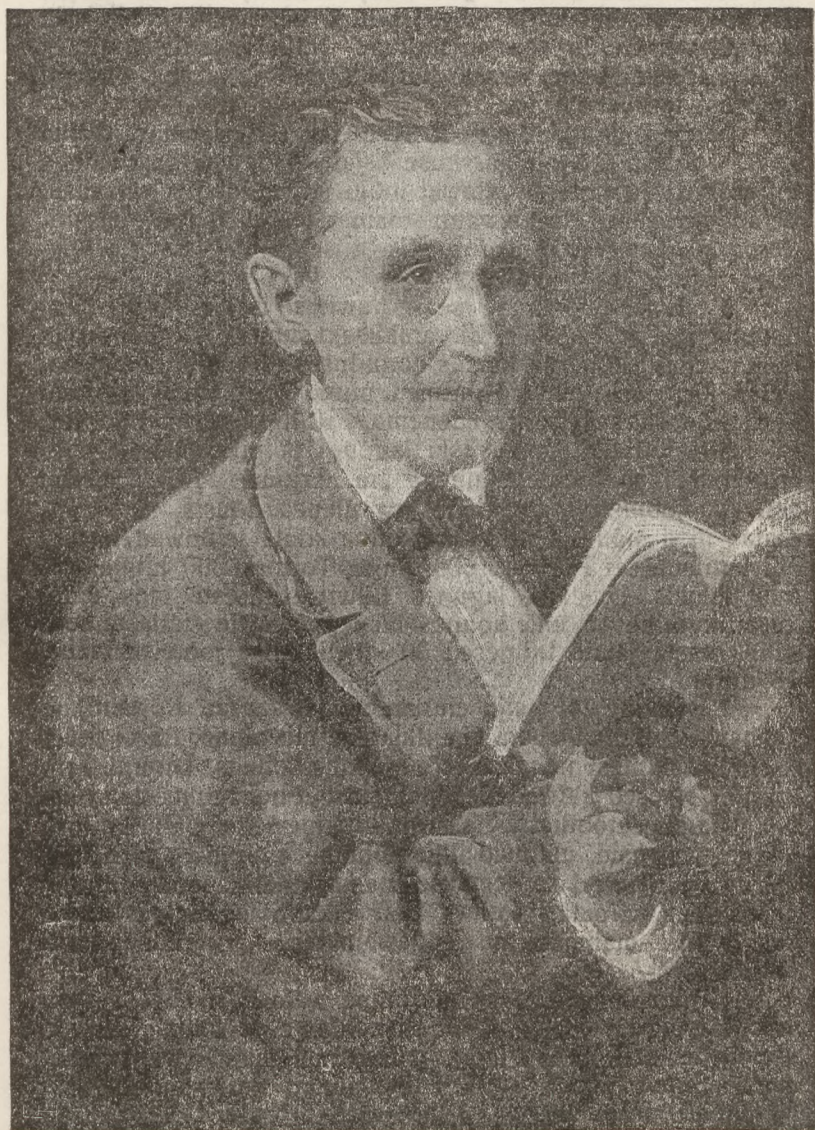
Uue-Peebalgi õpetaja K. L. Kaehlbrandt kirjeldas piiblipühal 1836 kogudusele elawate wärwidega joomise häwitawat mõju. Ühtlasi kutsus ta koguduse liikmeid kirikumõisa nõuu pidama joomise wasta wõitlemiseks. Hulk liikmeid ilmus. Küsimust harutati pikalt ja laialt. Õpetaja ettepaneku peale arwati kasulikuks karskusetootust anda ja ühtlasi karskuseseltsi asutada. 50 meest ja naist andsid kohe töotuse ja lasksid nimed karsklaste kirja panna. Peale selle lubasid nad seltsi liikmeteks astuda. Õpetaja walmistas põhjuskirjad ja saatis ülemale poole kinnitamisele. Aasta pärast tuli wastus: ei lubata karskuseseltsa.

Õpetaja manitsegu kogudust ja andku eluga head eesmärki, aga karskuseseltsi asutamine wõiwat pahandust sünnitada.

Keeld ei jõudnud liikumist enam lämmatada. Sinodil wõeti asi läbirääkimisele ja õpetaja Girgensohn pidas kõne karskuseseltsidest. Sest waheajal oli karskuseliikumine Lätimaa õpetajatele armsamaks saanud ja nad hakkasid seda edendama. Teades, et karskuseseltsid kinnitust ei leia, kutsusid õpetajad koguduse liikmeid karskusetöötust andma. Sõnad mõjusid igalpool; hulga kaupa lasksid koguduse liikmed endid karsklasteks üles kirjutada. Marienburi õpetaja Girgensohn kirjutab, et ta karskuse kasuks mingisugust kihutuse tööd pole teinud, aga ommeti lasknud inimesed hulga kaupa nimesid üles kirjutada. Kahe kuu jooksul seishud peaaegu kogu Marienburi kogudus karsklaste kirjas. Töötus ei olnud nimetöötus: warsti olid kõrtsid tühjad. Kus enne pühapäiwiti 13—15 pange wiina joodi, joodi nüüd weel 4—6 kopika eest. Kõik pulmad, ristsed, matused, talgud peeti ilma wiinata ära. Suurema jao kihelkondade kohta puuduwad teated, aga karskuseliikumine kippus nagu kulutuli laiale lagunema.

Mõisnikud löid kartma. Mitmes kohas manitsesid nad inimesi jooma. Asjata. Nüüd pööris mõisnikkude wiha õpetajate peale, kes inimesi karskusele ahwatleda. Õpetajate üle hakati kaebama. Girgensohni koguduse kihelkonnakohtunik kaebas õpetaja peale kindralkubernerile. See andis kaebtuse edasi konsistoriumile. Seal istus mõnda Saksa mõisnikku, kelle huwisid karskuseliikumine niisama wõis walusalt riiwata. Konsistorium keelis õpetajale ära edaspidi karskusetöötusi wasta wõtmast. Girgensohni wihasas konsistoriumi kiri. Sedamaid andis ta kindralkubernerile karskuseliikumise kohta pika seletuse. See ei tahtnud asjaga enam tegemist teha ega annud wastust. Girgensohn ei jäänud rahule. Ta kandis asja sinodi ette küsimise näol: kas on meie aja karskuseseltsid ristiusule enam auuks wõi häbiks? Õpetajad ei tunnistanud konsistoriumi keeldu kohaseks. Selle asemel palusid nad kindralsuperintendenti asja nii kaugele ajada, et konsistorium uueste luba annaks töötusi wasta wõtta. Ülepea tunnistas sinod ühe hääle wasta karskuseseltsa ajakohaseks tarwiduseks. Pärastine piiskopp Ulmann kirjutas hiljemine Girgensohnile: „konsistoriumi üle olen ma õige pahane, sest ma tunnistan, karskusetöötuste keeld on niisugune, et ma seda sugugi ei mõista“.

Lätimaalt jõudis liikumine Eestimaale, esmalt nägelikult, pärast tegelikult. Järwa-Peetri koguduse õpetaja Henning kirjutas 1838 „Armastuse sõna liiajoomise wasta.“ Järgmisel aastal puhus krahw P. Mannteuffel waenupasunat

F. R. Krentzwald.

joomise wasta. Raamatus „Willem Nawi elupäewad“ paneb krahw kärbsse karskust kuulutama. Wiinapõletajale etteheiteid tehes ütleb krahw: „Sa oled, inimene, üks kuri loom! Ei karda teistele kurja tehes; püüad olgu mill wiisil kõik oma kasuks! On see su tarkus! Millal oled näinud, et meie kärbsed teine teisele kurja teeme“ . . . Sa wõiksid kärbsest tarkust õppida . . .“

Wähe hiljem andis F. R. Kreutzwaldi raamat „Wiina katk“ rohkem hoogu karskuse asjale. Elawate wärwidega kirjeldas ta joomise häwitawat mõju ja karskuse suurt kasu. Omalt poolt sai Kreutzwaldi raamat teejuhiks karskuseliikumisele, kelle ette otsa Eestis niisama nagu Lätis õpetajad astusid.

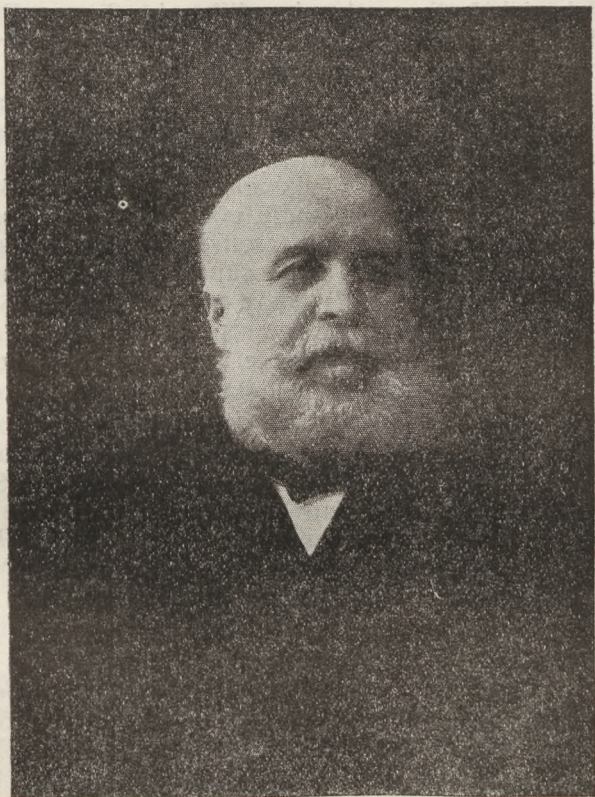
Eestimaa õpetajate seast huwitas iseäranis Põlwa õpetajat J. G. Schwartzi karskuseküsimus. Ta pidas asja kohta sinodil kõnet ja katsus koguduses liikumist edendada. Tema jälgedesse astusid mitmed muud õpetajad. Karskuseliikumine hakkas Eestis edenema. Küll ei lagunenu see nii laiale kui Lätimaal, siiski lagunes ta pikkamisi. On ju eestlane ülepea aeglane uuega ära harjuma. Kui suureks sell ajal joomise mahajätjate arw ülepea tõusis, on teadmata; üksi mõne üksiku kihelkonna kohta leiduwad teated. Nii kuuleme, et Põlwas 1000 hinge, Tormas 800 hinge joomist jätsid. Üleüldse lagunes Liwimaa Eesti jaos karskuseliikumine 15 kihelkonnas laiale, 20 mitte; lätlaste seas selle wasta jätsid inimesed 30 kihelkonnas joomise maha, 18 mitte.

Liikumine tõi palju eluparanemist kaasa. Kõrtsmikud kaebawad, et nad enam pooltki sest mis enne ära ei müü. Joobnud inimesi nähakse mõnes kihelkonnas koguni arukorral. Naesed käiwad tihti palumas, et nende meestelt õpetajad karskusetootust wõtaksid. Juba peetakse palju kihlusi, pulme, warrusid, matusid ilma wiinata. Tormas, Põltsamaal ja Saardes peetakse enamaste kõik perekondlikud pidud ilma wiinata. Rahwa käsi hakkab paremine käima, kus wiina mahajätmine sügawamatesse ringkondadesse tungib.

Tallinnamaal edenes liikumine wähem. Lihula õpetaja Kettler astus südilt karskuse eest wälja. Sinodil nõudis ta, et kõik õpetajad wiina oma majast wälja kihutagu. Sinod wõttis Kettleri ettepaneku wasta, kuid kõik jäi paberi peale. Peale selle wõttis Kettler kaks aastat hiljem oma ettepaneku sinodil ebakohasena tagasi. Kettler nõudis nüüd, et õpetajad eneste wahel erakombel maha tehku ühel pühapäewal aastas karskust jutlustes ära sele-

tada. Tema soovis peale selle, et walitsus joomisele tõk-
keid tehku. Kettler suri 1852. Karskuse asja ei hakanud
ükski õpetaja sinodil enam õhutama.

Ülepea tegid olud karskuseliikumisele pea lõpu. Nälg,
tõbed, wäljarändamine, usuliikumine, politsei ja muud
tegurid kaewasid liikumisele hauda. Aasta kümne pärast

M. J. Eisen.

hõiskas wiin nagu enne. Suurem jagu töotuseandjaid ei
tahtnud töotust enam uuendada. Õpetajatel kadus niisama
nagu koguduseliikmetel huwitus asja kohta. Seltsid ja
keskkoht liikumise toetamiseks puudusid.

Aastasaja 60 algusel näis uus wastane joomisele
ilmuwat. Harju- ja Järwamaal wõttis Maltsweti usuliiku-
mine wõimust, sealt ikka laiemale lagunedes. Maltswet

pani suurt rõhku eluwiiside puhtuse peale. Joomise ja suitsetamise keelas ta kangeste ära. Endine kõrtsmik Maltswet tundis oma nägemise järele hästi joomise halbu külgi ja oskas wägewil sõnul selle paise wasta wõidelda. Maltsweti järelkäijate seas ilmus karskus päewakorrale. Maltsweti tegewusele pandi pea tõkkeid. Joomine wõis endisel wiisil jälle edeneda.

Waheajal jõudis uus karskuseliikumine Soome. Dr. A. A. Granfelti õhutusel sai liikumine 1883—1885 iseäralikku uut hoogu. Tema soovitas eestlastelegi joomise wasta wõitlemisesse astuda. Arwates, et kalender aasta otsa lugijate käes seisab ja sedawiisi õiete rohkem mõjub kui ajaleht, kirjutasin „Kasulisele Talurahwa kalendrile“ ja „Isamaa kalendrile 1887“ pikemad kirjutused karskusest. „Isamaa kalendri“ kirjutus andis nõuu karskuseseltsi asutata ja nende edendamiseks peaseltsi ehk keskoimekonda: „Kes on, kes esimese kiwi selle suure ehituse alusmüüriks paneb? Kes tahab see olla, keda tulewik kiitusega nimetab, et tema Eestis esimene joomise wõitja olnud? Mis sugusele kihelkonnale ehk linnale walmistab tulewik auupärja esimese karskuseseltsi asutamise eest? Ja kes on järgmised?“

Tori mehed wõtsid karskuseasja kõige enam südamesse. Kooliõpetaja J. Tilk muretses enesele Soome karskuseseltside põhjuskirjad ja saatis kinnitusele. Tükk aega kulus, enne kui wastus tuli. 6. juunil 1889 kinnitati esimene Eesti karskuseselts „Täht,“ kelle juhtiwaks hingeks J. Tilk jäi, kunni ta Torist Tartu kolis.

Tartuski püüdis J. Tilk agaralt karskuseasja ajada, küll „Olewikus“, küll lendlehtedes, küll „Karskuse kalendrites,“ mis mõned aastad ilmusid. Soome asudes, kus karskuseliikumine muidu nii edenenud, tõmmas J. Tilk aega mööda käe karskuse edendamisele tagasi.

Esimesed raskused olid wõidetud, tee awatud. Kohe hakati mujalgi seltsa asutama. Järgmisel aastal kinnitati: „Edasi“ Otepäas, „Eesmärk“ Kolga-Jaanis, „Laine“ Tõstamaal, „Paistus“ Heimtaalis, „Säde“ Kaarlis, „Walgus“ Pärnus, „Wõitleja“ Narwas. Esimese seltsi asutuse ajal tekkis „Tallinna joodikute päästeselts“ elusse. Selle siht on joodikuid parandusemajas õigele teele juhatada. Selts algas esite oma tegewust Lasnamäel, kus joodikuid põllutööd mõeldi tegema panna. 1901 asutas selts Tallinna Tartu maantee ääres „Saalemi“ nimelise warjupaiga. Mõlemas kohas, Lasnamäel ja „Saalemis“ on

mõnigi joodik abi leidnud. Päästmisetöö abinõuud on seltsil: ewangelium, täielik karskus ja töö.

Kaks aastat pärast „Tähe“ asutamist leidis Eestist 17 seltsi. Kahjuks ei peetud asutamisel alati karskust silmas. Muid seltsa kinnitati sell ajal wisalt, karskuse-seltsa hõlpsamalt. Karskuselipu all asutasid mõne korra karskusest kaugel oljad karskuseseltsi. Muidugi ei võinud niisugune selts karskust edendada.

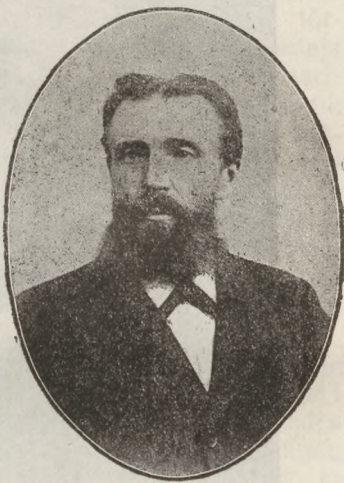
Ülepea puudus esimesel ajal seltsidel sihi selgus. Soome eeskujul tahtsid esimesed seltsid küll täiskarskust pidada, kuid niisugune ei meeldinud walitsusele. Ta muutis täiskarskuse parajuseks. Kus seltsid põhjuskirjas ülesandeks nimetasid joomise wasta wõitlemist, lisati ülemalpool põhjuskirjadele „liig“ juure; seegamäärati ülesandeks ainult liigjoomise wasta wõitlemist. A. Grenzstein soowitas hilisemal ajal karskuseseltsides karsklaste ja parajusesõprade üheskoos töötamist, kuid teades, et niisugune kompromiss wähe kasu saadab, kaldus enamus täiskarskuse poole.

Kuna waremast karskuse-liikumisest õpetajad agaralt osa wõtsid, jäid nad nüüd eemale ehk waatasid leigelt pealt. Wähemalt seda wiisi asja õhutada nagu 40 aastates ei arwanud nad tarwilikuks.

Ülepea on meie maa Saksa kodanikud uueaegse karskuse kohta koguni külmaks jäänud.

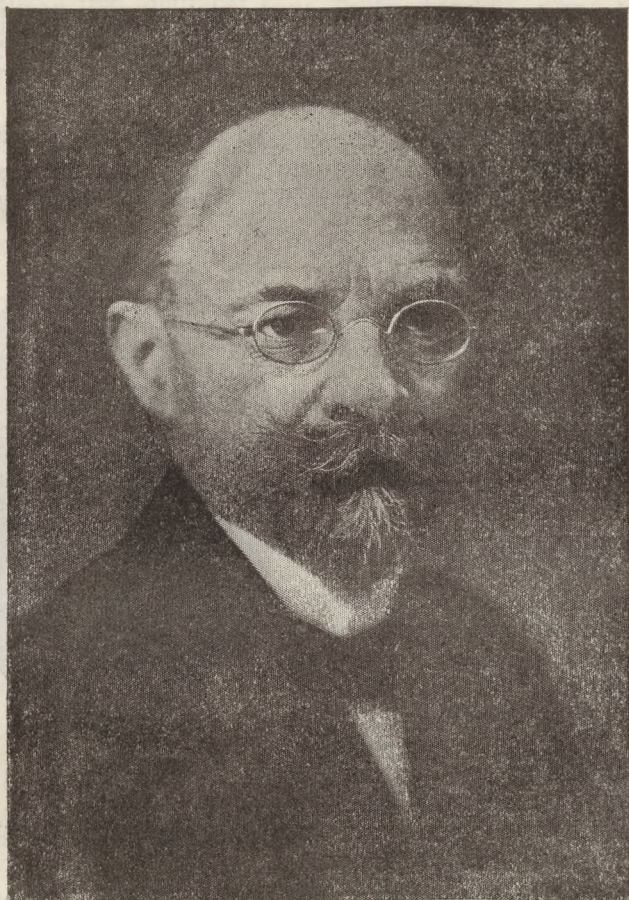
Nähes, et karskusetöö ei wõi ilma kindla, juhatawa keskkohata edeneda, kutsuti 1892 Tartusse esimene karskuseseltside koosolek kokku. Asjaajamine sündis esiootsa 1891 Tartu asutatud „Karskuse Sõbra“ lipu all. See Tartu selts käis waremal ajal karskusetöö edendamises, karskusekirjanduse wäljaandmises j. n. e. teiste eel. Mitmesuguste ühisuste oma ulualla wõtmine saatis 1913 seltsile kinnipanemise käsu wõõraks.

Esimese karskuse üleüldise koosoleku järele tuli teine „kongress“ alles 1897. Järgmisi peeti ikka aasta pärast

J. Järw.

ära. Siis tuli pikem waheaeg. Wiimne, üheksas kongress, oli 1910 Walgas. Pärast seda ei ole enam kokkutulemise luba saadud.

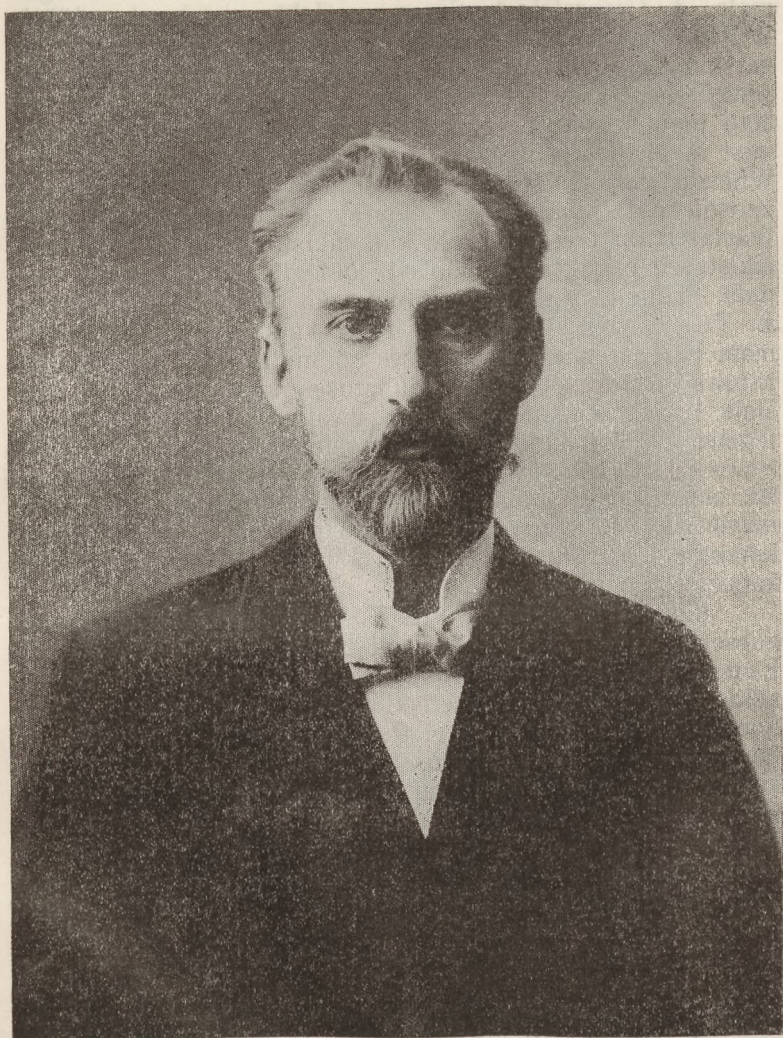
W. Reiman.

Karskuseliikumise eesotsas seisis alguses J. Tilk, J. Järw, M. Neumann, A. Grenzstein j.n.e. Nagu J. Tilk Olewikuga ja raamatutega, katsus J. Järw oma „Wirulasega“ ja raamatutega karskuseadet rahwa sekka laiale laotada. Peale muude raamatukeste ilmus J. Järwe sulest rohkesti loetud „Joomise katk.“ Liikumist püüti

Tartust juhatada. Pea katsuti kesктоimekonda elusse kutsuda. Walga kongressil 1899 määrati kesктоimekonnale mõnesugust tööd. Wiljandi koosolekul 1900 ilmus, et töö enamaste tege-mata. A. Grenzstein kuulutas oma lahkumist karskusetööst. Wiljandis waliti 1900 uus kesктоimekond, kelle hulka hilisem karskuseasja tähtsam edendaja õpetaja W. Reiman sai. Ajalehtedes ja koosolekutel on W. Reiman wäsimata jõuga alati joomise wasta wägewalt wõidelnud, rahwa tähelepane-mist ta ajaliku ja igawese õnne ärariisuja peale juhtides. Wiletsast teest ja halwast terwisest hoolimata on ta sõitnud koosolekuid juhatama ja agaramale tööle waimustama. Wastased on ta tegewusele küll takistusi teinud, aga kõik takistused ei jaksanud hoolast töötegijat töölt tagasi tör-juda. Hiljem waliti toimekonda ka Postimehe toimetaja J. Tõnisson, kes oma lehes karskuselipu all wäsi-mata parema tulewiku lootuses sõdinud. Sest ajast saadik astuwad karskuseliikumise juhatuses uued tegelased töö-alale. Osa neist tegelastest awaldawad praegugi weel tegewust. Töö kindlamaks korraldamiseks paluti „Eesti karskuseseltside keskkohale“ kinnitust. See saigi 22. märtsil 1907 töö-luba. Keskkoha otstarb on Läänemere maades kui ka sisemistes kubermangudes asuwatele Eesti karskuseseltsidele wahemeheks ja juhtiwaks keskasutuseks karskusetöös olla.

Liikumise kasuks wõitis Keskkohat kinnitamise järele enesele kohe asjaajajaks „Eesti Alli Tryggi“ — Helmi Einbergi, pärastise proua Põllu. Asjaajajaks saades sõitis ta Soome karskusetööd paremine tundma õppima, Soomest pärast poole weel Rootsi. Iseäranis pööris ta tähelepanemist laste karskuseõpetuse peale. Tagasi tulles katsus ta tähtsamates kohtades laste karskusetundsid korraldada ja hakkas Tartu koolides karskuseõpetust andma. Esiotsa waatasid wõimumedel lahkelt töö peale, pärast pööris tuul; wälimisel mõjul pidi karskuseõpetus seisma jääma. Laste karskusetöös andis rohket abi neiu Leeni Ploompuu. Peterburi karskusekongressil käis proua H. Põld wenelasigi laste karskusetöõga tutwustamas, nii palju wastakõla leides, et teda koguni Peterburki elama kutsuti. Elumuutused ei lubanud ommeti Peterburki minna ega asjaajaja ametit edasi pidada, kelle wältuse ajal ta alati ühest kohast teise rändas, igal pool õhutades ja wai-mustades. Mehele minemise pärast wõõraie maale kaotas kodumaa agara karsklase Leeni Ploompuu.

Osa karsklasi arwas monopoli tulekul 1900 karskuse-töö edasiasjamist ilma asjataks. Monopol pidi õnneliku

J. Tönnison.

põlwe kätte tooma, sest wihatud kõrtsid pandi kinni. Kõrtsid suluti küll, joomine wähenes esimesel ajal, aga pea hakkas ta uue hooga wõimust wõtma. Salajad wiinamüügikohad tekkisid sinnagi hukatust külwama, kust kõrtsid enne kaugel olid. Peale selle jäid õlleallikad alale. Wiimseid hakati wiinakõrtside kinnijäämisel agaraste asutama, nimelt maa- legi, kus nad enne suuremalt jaolt puudusid. Praegu leidub õllepoodisid näituseks Tartus 79, neist kolmandas linna- jaos üksi 43, Tallinnas 80 õllemüügikohta ja ülepea 187 alkoholiallikat.

1905 aasta löi liikumisele raskeid hoopa. Suuremaid ruumisid tarwitades tungisid ärritatud rahwahulgad tihti

karskuseseltside awaramatesse ruumidesse oma miitinguid pidama. Tahes ehk tahtmata pidid seltside juhatajad wäewõimule järele andma. Karistuse sal- kade ilmumisel said mitmed seltsid selle- pärast kannatada. Seltsimajad pandi kinni, mitmed tege- lased pidid tööalalt lahkuma. Teised seltsid said soldatite kor- teriteks, Kose „Aade“ põletati maha. Hulk seltsa lõpetati täieste.

Helmi Põld.

Kesktoimekond wõib nüüd wähemalt iseseiswalt töö- tada, ilma kellegi seltsi warju pugemata. Ta on karskuse- liikumist kasinat jõudu mööda katsunud edendada. Korra, kui ülemalt poolt abiraha anti, wõis töö palju paremine edeneda. Kõnepidaja ja asjaajaja pandi ametisse. Kõne- pidajaid on kesktoimekonna poolt aga hiljeminegi välja saadetud. Ülepea laseb Kesktoimekond karskusekirjandust trükkida ja laotab rahwa sekka, tarbekorral hinnata, laiale. Karskusekursusi on ta toime pannud, karskuseõpetust eden- danud, karskuseseletamiseks abinõusid muretsenud, koos-

olekuid pidanud j. n. e. Tahtmist tööd teha on küll olnud, kuid aineline külg on tehtawale tööle piirid ette tõmmanud.

Pärast 1905. a. on seltside asutamine soiku jäänud, isegi mõni kinnitamata jäetud. Wiimisel ajal on ainult „Karsklaste ühisus“ Tartus (1913) juure tulnud. Teised on ise tööd lõpetanud, sest et nende joomist armastawatele liikmetele võimalikkus ilmus muud seltsi asutada. 1913 lõpetasid kaks karskuseseltsi oma elupäiwi, mõlemad kinnipanemise pärast: „Kiir“ Jõhwis ja „Karskuse sõber“ Tartus.

Korra tõusis karskuseseltside arw Eestis üle 60. Wiimase ajal ei ole see arw enam kaswanud, waid ennem kahanenud. Kui palju seltsa praegu olemas, on raske ütelda. Teateid Kesктоimekonnale on 43 seltsi 1912 a. kohta saatnud. Ülepea oli 46 seltsis 2335 liiget. Aastaga enne seda wõrreldes näib liikmete arw ennem wähenenud kui tõusnud olewat. 1911 langes iga seltsi peale 55,2 liiget, 1912 aga ainult 50,7.

Kõnekoosolekute arw on alanenud. 1911 langes iga üksiku seltsi kohta 6,1, 1912 aga 4,3 kõnekoosolekut. Tõusnud on pidude arw: iga üksiku seltsi kohta 8,3 pidu. Lubasaamise pärast on seltsidel mõndagi kawatsust wagaks soowiks jäänud. Suuremat agarust tegewusel on wiimisel ajal „Walwaja“ Tallinnas näidanud.

Sissetulekuid oli seltsidel 1903 a. 44122 rubla, 1911 62239 rubla, warandust aga 1896 a. 5475 r., 1902 a. 79107 r., 1911 a. 126827 r., wiimasest summast tuleks 61042 r. wõlga maha arwata. — Karskusekirjandust laotati 1911 enamiste seltside kaudu 38813 eksemplari wälja.

Wiimsest Kesктоimekonna aruandest ilmub, et 1912 9 seltsil oli oma maja, 11 tarwitasid üürikorterit; 11 oli ainult kooskäimiseruum, 8 ei olnud asupaika. 25 seltsil olid teemajad, 23 seltsil raamatukogud, 18 seltsil lugemiselaud, 24 seltsil laulukoorid, 25 seltsil näiteseltskonnad, 12 seltsil muusikakoorid.

Wäike karsklaste hulk ei ole tänini joomisele jaksanud tõkkeid teha. Nagu sisemaal kaswab meilgi joomine.

Wiinatarwitamist meie kodumaa ühes ehk teises maa-nurgas selgitawad kubermangu wiina-arwustiku teated üksikute maakondade järele ja nimelt wiimase kolme aasta kohta:

1. Tartu linnas ja maakonnas.

1910. a. joodi 40-kraadilist wiina:

Linnas	58,938,8	pange	498,555	r. 80	k. eest.
maakonn.	43,294,3	"	365,144	" 12	" "

1911. a.

linnas	63,809,0	pange	539,715	r. 58	k. eest.
maakonn.	46,431,5	"	391,596	" 28	" "

1912. a.

linnas	68,869,9	pange	582,385	r. 22	k. eest.
maakonn.	49,699,7	"	419,217	" 30	" "

Kogu maakonnas ühes linnaga joodi wiina:

1910. a.	102,233,2	pange	863,699	r. 92	k. eest.
1911. "	110,235,4	"	931,311	" 86	" "
1912. "	118,569,6	"	1,001,602	" 52	" "

Seega on Tartu linn ja maakond 1912. a. enam kui miljoni rubla eest wiina ära joonud. Likörid, marjawiin, õlut jne. juure arvatud, võib oletada, et nende hind teise miljoni rubla välja teeb, nõnda et siin aastas kaks miljoni rubla maha joodakse.

Elanikkude arwuga võrreldes joodi iga isiku kohta:

1910. a.

Linnas . . .	1,041	pange	8	rubl. 80	kop. eest.
maakonnas .	0,259	"	2	" 18	" "
maak. ühes					
linnaga . .	0,405	"	3	" 95	" "

1911. a.

Linnas . . .	1,094	pange	9	rubl. 25	kop. eest.
maakonnas .	0,273	"	2	" 30	" "
maak. üheslin-					
naga . . .	0,408	"	4	" 08	" "

1912. a.

Linnas . . .	1,147	pange	9	rubl. 70	kop. eest.
maakonnas .	0,288	"	2	" 43	" "
maak. üheslin-					
naga . . .	0,510	"	4	" 31	" "

Nõnda joodakse Tartu maakonnas ühes linnaga aastas iga hinge kohta rohkem kui pool pange wiina ära ehk iga hinge kohta maksab rahwas 4 r. 31 k. wiinale „pearaha“.

2. Wõru linnas ja maakonnas joodi wiina:

1910. a.

Linnas	11,359,5	pange	95,868	r. 51 k. eest.
maakonn.	30,737,9	"	259,157	" 92 " "
maakonn.				
ü. linnaga	42,097,4	"	355,026	" 43 " "

1911. a.

Linnas	11,539,4	pange	97,436	r. 22 k. eest.
maakonn.	30,807,3	"	259,745	" 18 " "
maakonn.				
ü. linnaga	42,346,7	"	357,181	" 46 " "

1912. a.

Linnas	11,742,6	pange	99,147	r. 73 k. eest.
maakonn.	33,279,6	"	280,696	" 56 " "
maakonn.				
ü. linnaga	45,022,2	"	379,844	" 29 " "

Elanikkude arwuga wõrreldes joodi iga hinge kohta wiina:

1910. a.

Linnas . . .	2,417	pange	20 r. 39 kop. eest.
maakonnas .	0,281	"	2 " 36 " "
maak. üheslin-			
naga . . .	0,378	"	3 " 11 " "

1911. a.

Linnas . . .	2,379	pange	20 r. 08 kop. eest.
maakonnas .	0,276	"	2 " 33 " "
maak. üheslin-			
naga . . .	0,364	"	3 " 07 " "

1912. a.

Linnas . . .	2,345	pange	19 r. 83 kop. eest.
maakonnas .	0,293	"	2 " 47 " "
maak. üheslin-			
naga . . .	0,380	"	3 " 21 " "

Selle järele joodakse Wõru linnas iga hinge kohta aastas 2,345 pange wiina 19 r. 83 kop. eest. Arwame aga äratarwitatud wiina hinda ainult täisealiste peale, siis tõuseb Wõru mehe „wiinamaks“ kohutawale kõrgusele s. o. 59 r. 49 kop. peale.

3. Wiljandilinnas ja maakonnas joodi wiina:

1910. a.

Linnas	12,951	pange	109,747	r. 94	k. eest.
maakonn.	27,197,3	„	229,765	„ 78	„ „
maakonn.					
ü. linnaga	40,148,3	„	339,513	„ 72	„ „

1911. a.

Linnas	13,253,7	pange	112,343	r. 89	k. eest.
maakonn.	27,762	„	234,527	„ 65	„ „
maakonn.					
ü. linnaga	41,017,7	„	346,871	„ 54	„ „

1912. a.

Linnas	14,414,6	pange	122,094	r. 07	k. eest.
maakonn.	30,152	„	254,620	„ 55	„ „
maakonn.					
ü. linnaga	44,566	„	376,714	„ 62	„ „

Iga hinge kohta oli wiinatarwitus:

1910. a.

Linnas . . .	1,704	pange	14	r. 44	kop. eest.
maakonnas .	0,273	„	2	„ 30	„ „
maak. üheslin-					
naga . . .	0,374	„	3	„ 16	„ „

1911. a.

Linnas . . .	1,699	„	14	„ 40	„ „
maakonnas .	0,273	„	2	„ 31	„ „
maak. üheslin-					
naga . . .	0,375	„	3	„ 17	„ „

1912. a.

Linnas . . .	1,801	„	15	„ 26	„ „
maakonnas .	0,291	„	2	„ 46	„ „
maak. üheslin-					
naga . . .	0,400	„	3	„ 38,1	„ „

4. Pärnu linnas ja maakonnas joodi wiina:

1910. a.

Linnas	33,463,6	pange	282,047	r. 15 k. eest.
maakonn.	29,839,2	"	251,886	" 61 " "
maakonn.				
ü. linnaga	63,302,8	"	533,933	" 76 " "

1911. a.

Linnas	34,944,3	pange	294,469	r. 45 k. eest.
maakonn.	32,056,1	"	270,582	" 63 " "
maakonn.				
ü. linnaga	67,000,4	"	565,052	" 08 " "

1912. a.

Linnas	39,797,1	pange	335,288	r. 27 k. eest.
maakonn.	30,187,6	"	254,922	" 63 " "
maakonn.				
ü. linnaga	69,984,7	"	590,210	" 90 " "

Iga üksiku elaniku kohta oli wiinatarwitus:

1910 a.

Linnas . . .	1,779	pange	15 r. —	kop. eest.
maakonnas .	0,315	"	2 " 66	" "
maak. üheslin-				
naga . . .	0,558	"	4 " 71	" "

1911. a.

Linnas . . .	1,801	pange	15 r. 18	kop. eest.
maakonnas .	0,332	"	2 " 81	" "
maak. üheslin-				
naga . . .	0,578	"	4 " 88	" "

1912. a.

Linnas . . .	1,989	pange	16 " 76	" "
maakonnas .	0,307	"	2 " 59	" "
maak. üheslin-				
naga . . .	0,592	"	4 " 99	" "

Eelpool nimetatud maakondasid sellel alal wõrreldes joodakse Pärnu maakonnas kõige rohkem ja nimelt üga hinge kohta 2 r. 59 k. eest, siis Wõru maakonnas 2 r. 47 k., Wiljandi maakonnas 2 r. 46 k. ja Tartu maakonnas

2 r. 43 k. eest. Läbisegi joodakse Põhja-Liiwimaal iga hinge kohta aastas 0,47 pange wiina, s. o. ligikorda pool pange.

Wiinatarwitamise poolest seisab Wõru linn esimesel kohal, Pärnu linn teisel.

Üleüldse tarwitati Põhja-Liiwimaa linnades ühes Walga linnaga, kus eestlased elawad, kokku wiina:

1910. a.

136746 pange 1155411 rbl. 90 kop. eest.

1911. a.

145041,6 pange 1225518 rbl. 76 kop. eest.

1912. a.

157353,2 pange 1329127 rbl. 86 kop. eest.

Maakondades:

1910. a.

131068,7 pange 1105954 rbl. 42 kop. eest.

1911. a.

137056,9 pange 1156451 rbl. 75 kop. eest.

1912. a.

143308,9 pange 1209457 rbl. 04 kop. eest.

Maakondades ühes linnadega oli wiina tarwitus:

1910. a.

267814,7 pange 2261366 rbl. 33 kop. eest.

1911. a.

282098,5 pange 2381970 rbl. 51 kop. eest.

1912. a.

300672 pange 2538584 rbl. 90 kop. eest.

Igaaastane wiinatarwitus oli eelmisest aastast suurem ja nimelt linnades:

1910. a. 203,9 pange 1342 r. 47 kop. eest.

1911. a. 8295,6 " 70106 " 86 " "

1912. a. 12311,6 " 103609 " 10 " "

Maakondades :

1910. a.	7795,8	pange	65579	r. 41	kop. eest.
1911. a.	5988,2	"	50497	" 33	" "
1912. a.	6262,0	"	53005	" 29	" "

Maakondades ühes linnadega :

1910. a.	7999,7	pange	66921	r. 89	kop. eest.
1911. a.	14283,8	"	120604	" 18	" "
1912. a.	18573,5	"	156614	" 39	" "

Iga üksiku elaniku kohta joodi wiina linnades kokku :

1910. a.	1,306	pange	11	rbl. 04	kop. eest.
1911. a.	1,345	"	11	" 36	" "
1912. a.	1,418	"	11	" 97	" "

Maakondades kokku :

1910. a.	0,278	pange	2	rbl. 34	kop. eest.
1911. a.	0,286	"	2	" 41	" "
1912. a.	0,294	"	2	" 48	" "

Maakondades ühes linnadega :

1910. a.	0,466	pange	3	rbl. 93	kop. eest.
1911. a.	0,481	"	4	" 05	" "
1912. a.	0,502	"	4	" 24	" "

Saaremaa kohta puuduwad mul sarnased arwud. Saaremaal joodakse keskarwul iga aasta 163532 rbl. 09 kop. eest wiina.

Ka Eestimaa kohta puuduwad pikemad teated. Sealgi on wiinajoomine iga aasta järjest tõusmas peale Wirumaa. Wiina joodi

Harjumaal :

1910. a.	1808020	rbl.	75	kop. eest.
1911. a.	2073271	"	95	" "
1912. a.	2314382	"	20	" "

Wirumaal :

1910. a.	635834	rbl.	05	kop. eest.
1911. a.	563144	"	03	" "
1912. a.	626672	"	96	" "

Järwamaal:

1910. a.	128831 rbl.	06	kop.	eest.
1911. a.	135765	28	"	"
1912. a.	146075	73	"	"

Läänemaal:

1910. a.	185555 rbl.	13	kop.	eest.
1911. a.	207106	81	"	"
1912. a.	217169	81	"	"

Kogu Eestimaal joodi seega wiina:

1910. a.	2758240 rbl.	99	kop.	eest.
1911. a.	2979288	05	"	"
1912. a.	3304300	70	"	"

Eestlased tarwitasid Põhja-Liiwimaal ühes Saaremaaga ja Eestimaaga 1912. a. wiina 5816205 rbl. 12 k. wäärtuses. Et wiina tarwõtamine meie rahwa seas järjest tõuseb, wõib oletada, et see arw käesolewal aastal ligi 6¹/₂ miljoni rublani tõuseb. Kui sellele arwule weel õlle ja weinide eest wäljaantud summa juure arwame, wõiks see arw 12 miljoni rublani tõusta.

Müüdi 241 wiinapoes.

Kuude wiisi saab 1912 wiinajoomisest järgmise tabeli. Joodi:

Jaanuaril .	7,78	protsenti.	Juulil . .	7,55	protsenti.
Weebruari	7,18	"	Augustil .	8,35	"
Märtsil . .	8,33	"	Septembril	9,12	"
Aprillil . .	8,42	"	Oktobril .	9,06	"
Mail . . .	8,16	"	Noowembril	8,29	"
Juunil . . .	8,34	"	Detsembril	9,42	"

28. Soomemaa.

Wanu Rootsi õigusi kiidetakse. Mõnda õigust wõib kullaga üles kaaluda. Leidub aga ka niisuguseid, mis palju muret ja kurwastust sünnitanud. Otse õnnestust, hawitust ja surma tõi aga see õigus, mis Rootsi riigi maadele lubas wiina igal pool kodu walmistada. Sarnane õigus maksis Soomeski Rootsi ajal. See andis igale talukohale — mõisale muidugi ammu — woli kodu wiina põletada, mujale wedada ja müüa. Selle wastu

nõudis riik alamatelt maksu. Seda ei maksnud mitte ainult need, kes tõeste wiina põletasid, waid seda pidi iga maaomanik maksma, selle peale waatamata, kas maaomanik wiina põletas wõi ei. Iga maapidaja arwas siis oma kohuseks seda õigust tarwitada. Wiina walmistamiseks ei ehitanud taluperemees suuri wabrikuid ja kõrgeid korstnaid: seks puudus jõud ja tarwidus. Kõõgis pandi pada tulele, kanti muud tarwilikud riistad paja ligidale ja — wiinaköök oli walmis. Hilisemal ajal on nähtud, et mehed metsa lähewad, kahele poole teibad püsti lööwad, teiwastele malga panewad, malga külge paja riputawad, paja alla tule tee-
wad — ja wiinaköök teeb tööd, kuna mees ehk mehed ise juures wahti peawad, et keegi nende keeldud tööle wõõraks ei tule.

Igal Soome maaomanikul oli õigus kodu wiina walmistada. Seda walmistasid talupojad ja mõisnikud, õpetajad ja köstrid. Soome oli maaks saanud, mis wiina wõol as.

Rahwal ei olnud aega tööd teha, ei asju ajada — alkohol pidas nagu tangidega kinni. Waesus wahtis wärawast sisse, puudus pistis pea tuppa, nälg ootas parajat pilku lauda pääsemiseks — mehel ei olnud aega waenlasele wasta minna ega naesel julgust juure astuda. Külma werega laskis wiinaori kõik sündida. Alkoholi aur ei lubanud Soomele enam päikest paista. Aur uimastas meeste meeled, segas naeste arud, see aur ähwardas rahwast hukata, maad kõrbeks moondada, Soomet metsloomadele asemeks anda. Alkoholi auru sees ristiti lapsed, laulatati noorpaarisid, maeti surnuid, peeti pidusid. Alkoholi auru sees tõusti hommikul üles, mindi õhtul magama. Aur ei lasknud enam õiget wahet teha hea ja halwa wahel: ajalehtedes hakati ju harutama, kas ei peaks lehmadelegi söögi alla niisama wiina antama, nagu inimestele.

Hirmuga waatas Soome haritud seisus tulewikku. Mis pidi rahwast wiinaorjuses saama? Pärisorjusesse ei olnud Soome rahwas ennast iialgi annud, wiinaorjus oli aga tulnud ja rahwa oma iket pannud kandma. Kuid käed olid sell ajal rahwahariduse asjus seotud. Abi waenlase wasta wõis ainult walitsus saata. Nähes, et wiinatarwitamine iga hinge kohta ju umbes 30 toobi peale oli tõusnud, ei wõinud see enam wagusalt pealt waadata. Wiinawalmistamist ära keelda ei arwanud ta wõimalikuks, küll aga walmistamise aja pikkust määrata. Ainult näljaajal andis walitsus täieliku wiinapõletuse keelu wälja, muil aastatel määras ära, missugustel kuudel wiina wõib põletada ja

missugustel mitte. Muidugi oli niisugune ajamääramine poolik abinõu.

Joomine ei vähenenud. Uusi abinõusid otsis valitsus. Hirmust oodati abi. 1829 ilmus joodikute jaoks wali seadus. Jalad paku! esimene samm. Aastateks karistusemajasse parandamata joodik! teine samm. Aga niisama vähe kui kaakipanemine kuritegusid suutis kaotada, niisama vähe mõjus 1829. a. seadus. Wiin seisis igal sammul kiusatuseks teel ees ja meelitas pea meest uueste jooma.

Waheajal oli Ameerikas ja Inglismaal wõitlemine joomise wasta uuel alusel alanud. Karskus tehti selle wõitlemise lipukirjaks. Robert Baird püüdis Aamerika seemet Europasse istutada. Ühe riigivalitseja juurest sõitis ta teise juure ja katsus neid karskusetööle meelitada.

Wenemaalegi ulatas Baird oma teekonnaga. 1840 käis ta keiser Nikolai I. jutul. Keisrile meeldis aamerikalase ettepanek. Baird oli karskuseasja seletuseks raamatu kirjutanud. Selle pani Baird keisrile ette. Keiser andis kohe käsu: Karskuseraamat pandagu Wene ja Soome keelde ümber. Wene keeles ilmus raamat 10,000, Soome keeles 5000 eksemplaris. Need raamatud kadusid pea suure hulga sekka. Soomekeelses raamatus antakse nõuu keisrilt täielikku wiina keeluseadust paluda.

Juba enne Bairdi raamatu ilmumist olid soomlased ise wiina wasta wõitlema hakanud. Kuulus rahwaluule korjaja Eelias Lönnrot asutas Kajani linna parajuseseltsi. Usuelu ärataja H. Renqvist wõitles wägewate sõnadega joomise wasta. Enam kui Lönnroti parajuseselts mõjusid Renqvisti jutlused: mitmed wiinawennad jätsid joomise maha ja hakkasid joomise asemel jutlusi kuulamas käima. Helsingis tegi professor S. Baranowski wiina wasta tööd. Baranowski puutus ise vähe rahwa sügawate ridadega kokku, ega wõinud otsekohe neisse mõjuda. Ta oskas aga mõjumehi wõitlusele waimustada. Nende abil korjati suuremad summad kokku, lasti karskusekirjandust trükkida ja rahwa sekka laotada. Seltsi loomus puudus esiotsa karskusetöö tegemisel. Alles 1860 asutati Helsingisse „Parajuse Sõprade“ (Kohtuuden Ystävät) selts. Nagu nimest selgub, arwasid selleaegsed joomise wasta wõitlejad, et parajus sihile wiib. Kuid aastate jooksul pidid parajusemehed nägema, kui pisukesi tagajärgesid parajus awaldab. Karskuseliikumise uuel ajajärgul tehti täielik karskus lipukirjaks. Endine parajusesõprade selts jäeti seisma, aga ta muudeti 1884 „Karskuse

Sõpradeks" (Raittiuden Ystävät) ümber. Täielikku karskust taga nõudes on selts siiaajani agaralt karskusemõtet rahwa sekka laotanud.

Karskuseseltside asi ei wõi edeneda, kui inimesed puuduwad, kes ihust, hingest asja kasuks tööd teewad. Muidu jääb mõnigi suurte lootustega istutatud taim kõngu. Soome karskusetöö on „Karskuse Sõprade“ asutamisest saadik jõudsaste edenenud. Leidus inimesi, kes karskuseaate elutööks tegiwad. Soomes oli mõnda poega ja tütar, kes rahwa hea käekäigu kasuks walmis olid jõudu ohwerdama. Esimeste wõitlejate ridades seisab üks neiu ja üks kindral. Neiu Hilda Hellman astus wara juba waimustatud kõnedega karskuse kasuks wälja. Waikisid mehed, kõneles neiu. 1877 asutas ta Waasasse esimese karskuseseltsi. Selts nõudis liikmetelt täielikku karskust, laotas karskusekirjandust laiale, edendas karskusemõtet laste seas, awas karskuse-joogimajasid jne. Hilda Hellman Alba Hellmaniga ja Eduard Björkenheimiga koos peetakse kõige tähtsamateks Soome täieliku karskusemõtte elusse kutsujateks. Kindral A. Frey oli tihti joomise sünnitatud häda elawalt näha saanud. Ta mõistis, et see waenlane raskemaid haawu lööb kui wõõrsilt tulnud waenlane püssidega ja suurtükkidega. Ta ei arwanud oma kohuseks ainult sõja korral waenlase wasta minna, waid niisama kodumaal sala mahamurdwa waenlase wasta wõidelda ja karskuse kasuks mõjuda. Kindrali suust tulnud sõnad süütasid mõnegi korra enam kui siis, kui nad muu mehe suust oleks woolanud.

Soome karskuseliikumise edendajate seas seisawad tihti mees ja naine mõlemad ühes: abielupaar Granfelt ja Helenius-Seppälä.

Soome uuema karskuseliikumise hingeks wõime Dr. A. A. Granfelti nimetada. Sest ajast saadik, kui endised „Parajuse Sõbrad“ 1884 „Karskuse Sõpradeks“ ümber muudeti ja kogu karskusetöö uuele alusele rajati, on Dr. A. A. Granfelt suuremalt jaolt seda tööd juhatanud, kuni ta wanaduse pärast awalikult tegewuse-alalt taganes ja Helsingist maale Mäntyharjule asus wanadusepäiwi mööda saatma. Ameti poolest tohter, arwas A. A. Granfelt oma arstlikka teadmisi joomise kahju kättenäitamiseks ja karskuse kasu seletuseks õiete tarwitada. Granfelt ei hakanud tegelikuna arstina ametisse, ei ajanud suurt sissetulekut taga, waid pühendas kõike oma tegewust just karskuse edendamiseks. Tema tegi karskuse oma elutööks ja meie wõime tunnistada, et see töö rohkeste wilja on kannud.

Dr. A. A. Granfelt.

Karskuseliikumine on tema tegewuse ajal wägewaks teguriks kaswanud, kellega tahes ehk tahtmata alkoholisõbrad peawad rehkendama.

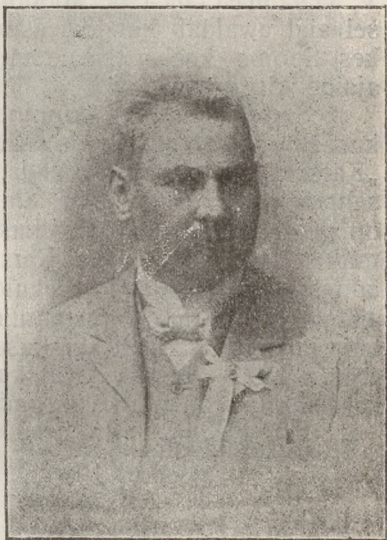
Mitte ainult Soomes ei ole Dr. A. A. Granfelt karskusemõtet õhutanud, waid Eesti karskuseliikuminegi peab tunnistama, et ta Soome karskuseisalt äratust on saanud. 1882 Soomes käies sain ma Dr. Granfeltiga ja tema prouaga tuttawaks. Sest ajast pääle jäin Dr. Granfeltiga kirjawahetusesse. Kui nüüd Dr. Granfelt 1884 elawamalt kui enne joomise wasta hakkas sõjapasunat puhuma, tuletas ta suguwendigi lõuna pool Soome lahte meele. Ta teadis, et nad niisamasuguses alkoholiorgjuses ägawad, nagu ta oma rahwas. Kõige selle pääle mõteldes kirjutas ta mulle ja soowis, et Eestiski alkoholile sõda kuulutataks. — Dr. Granfelti kõrwal nõuab weel tähelepanemist ta abiline karskuseliikumise juhatuses, õpetaja Elis Bergröth. Agarana kirjamehena oskas ta elawalt kirjutatud karskusekirjutusi rohkeste rahwa sekka saata lugijate südameid süüdates. Weel enam mõjusid ta karskusekõned ja jutlused. Sagedaste sõitis ta ühest paigast teise, igal pool kõnelejana awalikult platsi astudes ja karskuseasja õhutades.

Dr. A. A. Granfeltiga käsikäes on tema eluseltsiline Mandi Granfelt karskusetööd teinud. Kuna mees mehi silmis on pidanud ja nende seas karskusemõtet katsunud kaswatada, on proua tööalaks karskuseeemne külwamist laste seas walinud. Nime järele ei ole proua Mandi Granfelt Eesti lastelegi wõõras. Tema karskusemõtteid on nime all „Kolm kõnet lastele“ mitmes trükkis Eesti laste sekka saadetud, niisama tema raamat „Karskuse töös“.

Granfelti abielupaarist läheb mõnest tükist koguni ette abielupaar Helenius-Seppälä. Kuid tema astub hiljemine tegewusealale, kui esimesed põhjawaod ju aetud, aga selle eest kestab selle tegewus praegu alles edasi. Dr. Matti Helenius-Seppälä ei tõenda arstiteaduse abinõudega oma wäiteid, nagu Dr. A. A. Granfelt, küll aga arwustiku waral. Tema esineb nii hästi karskusekõnede teaduslikuna uurijana kui ka tegeliselt joomise wasta wõitlejana. Ta oskab hästi kõneleda ja see kõnelemine awab talle teed suure hulga südamesse. Ülikooli-ajal astus ta juba kõnepidajana üles. Oma mõtteid karskuseasja kohta on tema iseäranis selgeste raamatus „Alkoholiküsimus“ kirja pannud. See tema peateos on mitmesse keelde tõlgitud. Pääle selle on ta mõnda muud kirjatööd karskuse kohta awaldanud ja mitte ainult „Karskuse Sõprades“ waid maapäewalgi karskuseasja agaralt ajanud.

Maapäewal on ta üleüldise keeluseaduse kättesaamise eest wõidelnud. Karskuse Sõprades peab ta kaua aega kirja-toimetaja ametit. Sagedate reisimiste pärast kodumaal ja wäljamaal on teda „reisi-Heleniuseks“ ehk „maailma-Matiks“ hüüdma hakatud. Ime on tõeste, kuidas tema igalepoole pääseb. Pea wiibib ta wõõralmaal wõõramaa karskuseolusid uurides ja wõõralemaale Soome karskuseolude kohta aru andes, pea jälle peab ta kodumaal karskusest kõnesid. Ta rändab wäsimata ühest paigast teise, nii et näib, nagu ei oleks tal päriskodu olemaski. Isegi Aamerika pole tal tundmata.

Kõnepidamises wõidab Dr. M. Helenius - Seppälä tema proua Alli Trygg-Helenius - Seppälä ära, iseäranis kui ta oma emakeeles — Rootsi keeles — kõneleb. Kuula ta kõnet: ei muud kui tuli ja takud. Tuli süütab, takud plahwatawad põlema. Hakkab sarnane naesterahwas kõnelema, peab külm südagi kuumaksminema. Karskuse liikumine ei wõi enesele paremat eestkostjat soovida, kui proua Alli Trygg-Helenius - Seppälä. Soomlased ise tunnistawad, et neil kedagi tulisemat wõitlejat ja kõnepidajat karskusealal ei ole kui nimetatud proua. Nagu mees, nii ei lepi proua

Dr. Matti Helenius-Seppälä.

karskusetöö tegemisega üksi Soomes. Pea kogu Europa on ta tööala. Keeltes, kellest ta iganes jagu saab, püüab ta oma mõtteid laiale laotada. Meiegi linnades on ta käinud karskusekõnesid pidamas. Siiski on suur wahe ta kõnet tema emakeeles kuulda ja siis Saksa keeles. Teises keeles kaotab kõne palju oma mõjust.

Tema tugewus seisab weel karskuseõpetuses noorusele ja „lootuseliitude“ korraldamises. Ta oskab lastele karskuseasja nii armsaks teha, et lapsed warsti karskuse waimustatud poolehoidjaks saawad.

Muud wanemad töötegijad karskusealal langewad kõik koolimeeste kilda. Neist nimetaksime iseäranis pro-

fessor M. Soinist, kes maapäewal ja mujal karskuse kasuks agaralt tööd teinud. Teised koolimehed on K. Werkko, K. Heino, E. Yrjö-Koskinen ja W. Reiman, nüüd Reima, meie karskuseasja ajaja täieline nimekaim Soomes. Muidu tähendan veel, et nägelikult karskuse liikumist rohkest on edendanud professor R. Tigerstedt, T. Laitinen, W. Sucksdorff ja K. Reijo-Waara. Need teadusemehed on joomise kahju ja karskuse kasu teaduse seisukohalt katsunud seletada. Karskuseliikumist Soomes pärast Dr. Granfelti ametist lahkumist juhatasid Dr. V. Woionmaa, õpetajad M. Tarkkanen ja K. V. Hurmerinta ja kooliõpetaja E. Kunnas. Wiimasel ajal awaldab karskuseasjus agarust Dr. V. Hytönen, kes Soome keeles peale muu mõnusa karskuseliikumise ajaloo kirjutanud.

Soome karskuseliikumine koondub pääasjalikult „Karskuse Sõprade“ ümber, mis selle keskkohaks tuleb lugeda. „Karskuse Sõbrad“ on süda, mis kõigile muile karskuseseltsidele Soomes nagu elu sisse tahab ajada. Ligi 500 on neid seltsa, mis „Karskuse Sõpradelt“ juhatast ja korraldust saawad. Sest „Karskuse Sõprade“ ülesanne on kõnesid, kursusi, koosolekuid, pidusid jne. toime panna, ajalehti välja anda, raamatuid trükkida lasta ja välja laotada ja muud sarnast karskusetööd teha ja teisi seltsa selles töös aidata. Kuidas „Karskuse Sõprade“ liikmete arw on kaswanud, seda näitab järgmine tabel:

Liikmeid oli	1885	2,304
	1900	14,277
	1905	48,071
	1908	31,272

Nagu sest tabelist näha, on liikmete arw 1905 a. peale märksa vähenenud. See väiksem arw ei tunnista, nagu oleks karskuseliikumine Soomes tagurpidi läinud. Lugu on nimelt nii, et pääle 1905 „Karskuse Sõprade“ sarnaseid keskseltsisid veel muidki on asutatud. „Karskuse Sõprade“ kõrwal toimetawad veel keskkoha kombel Soome rootslaste karskuseliit ja Soome raudteelaste karskuseühisus. Kui kõigi nende liikmed kokku arwame, tõusis liikmete arw ülemal nimetatud ajal 64,000 peale.

1902—1908 on „Karskuse Sõbrad“ aastas läbistikku 31 raamatut (ülepea 1876 lehekülge) trükkida lasknud. Peale selle on rohket suusõnalist kihutusetööd tehtud. Keskwalisus on kõnepidajad ametisse seadnud, kes ühest kohast teise on sõitnud kõnesid pidama, siis veel mitme-

päewalisi ettelugemiste kursusi toime pannud. „Karskuse Sõprade“ poolt peeti 1908 3017 kõnet. Kõige aja ilmub karskuseajaleht.

Peale karskuse seltside töö tuleb veel Soome joomastreiki nimetada. Töölised katsusid esiti Kotkas

Prof. T. Laitinen.

streiki 1. mail 1898 korraldada, kuid suurema tagajärjeta. Seda nähes kutsus Dr. Reijo-Waara koosoleku Oulu kokku, kus otsuseks tehti joomastreiki alustada. Otsus anti ringkirjaga kõigile Soome tööliste seltsidele teada ja kutsuti kõiki osa võtma. Osawõtjad pidid auusõna andma aastajooksul mitte juua. Üleskutset pandi tähele ja peeti

igal pool sellekohaseid koosolekuid. Tagajärg oli, et 70,000 mitte seltside liiget töotuse andsid aasta otsa mitte juua.

Rohket rõhku on Soomes nooruse kasvatuse peale karskusewaimus pandud. Ainult siis võib karskusele paremat tulewikku loota, ainult siis võib rahwas paremine edeneda, kui juba noorust karskuses parema tulewiku tarwis kaswatatakse. Iseäranis tuleb sell põllul proua Alli Trygg-Helenius-Seppälä tööd nimetada, kes karskusekaswatust laste seas on korraldanud. Seda võetakse laste juures 10-aasta wanaduses ette ja jätkatakse umbes 15. aastani. Esimesena sammuna on karskusekoolid, teisena „lootuseliidud“. Lapsi katsutakse karskuses kaswatada, õpetada karskuseaadet armastama ja karskuseliikumist edendama. 1908 oli karskusekoolides ja „lootuseliitudes“ umbes 17,000 last. Nende tarwis on proua Alli Trygg-Helenius Seppälä iseäraliku õpetuseraamatu kirjutanud.

1906 asutati nooruse tarwis iseäralik keskkorraldus, mis „Soome Öppiwa Nooruse Karskuseliidu“ (Suomen Opiskelewan Nuorison Raittiusliitto) nime kannab. See katsub Soome kõrgemate koolide õppijaid karskusetöös ühendada. Siia kuuluwad üliõpilaste, gümnasiumide, seminaride, kaubakoolide ja muude sarnaste koolide õpilased. Sell liidul oli 1908. a. 69 kohalikku karskuse seltsi 7,222 hingega liikmeks.

Karskuseliikumise kasu ära nähes on Soome walitsus karskusetöö tegemiseks algusest saadik ju maakassast abiraha määranud. 1886—1889 anti aastas 3000 marka, 1889 a. 15,000 m., 1891 8500 m., 1892—1901 8000 m., 1902—1906 20,000 m., 1907 37,000 m., 1908 45,000 m. ja 1910 koguni 75,000 m. Walitsuse toetusel on karskuse kursusi kooliõpetajatele korraldatud. Weel 1913. pidasid Dr. M. Helenius Seppälä ja Dr. V. Hytönen ettelugemisi sarnastel kursustel.

Waewalt oleksid karskuseseltsid Soomes üksi nii suuri asju jaksanud korda saata, kui karskuseliikumisele seaduse andmine appi ei oleks tulnud. Nii pea kui esimene maapäew 1863 kokku tuli, ärkas tema liikmete hulgas kohe kange wõitlemine üleüldise wiinapõletamise wasta. Küll pandi teiselt poolt wasta, kuid wõit jäi wiina wasta wõitlejatele. Maapäewa heaks kiidetud eelnõu pandi 1865 seadusena maksma. Tema keelis koduse wiina walmistamise täieste ära, jättis aga wiinawabrikutele eluõiguse. Ei wõinud talupojad enam kodu wiina walmistada, wõisid wiinasõbrad wabrikutest ommeti

wiina saada. Wiinawabrikute nisu hakkas uue seadusega enam õitsema kui enne. Siiski katsus maapäew wiinawabrikute tegewusele piirisid panna. Wiinawabrik wõis wiina müüa, kuid ainult edasimüüjatele ja neilegi 50 liitrit korraga. Edasimüüjad jaotatakse kolme jakku: suurt wiisi müüjad, väikest wiisi müüjad ja klaasi wiisi müüjad. Suurt wiisi ei lubatud maal sugugi müüa ja linnades wõis kogukond müümist keelda. Niisama väikest wiisi müümist, see on: vähemalt 2 liitrit korraga. Ka rüübu ehk klaasi kaupa müümisele wõib kogukond piirisid panna. Saadud õigust oskasid Soome kogukonnad mitmes kohas hästi tarwitada: maakihelkonnad jäid wiina müümisekohtadest koguni wabaks ja isegi mõni linn, nagu Tampere, on klaasi kaupa müümise koguni ära keelnud. Karskus ja keelud üheskoos on korda saatnud, et wiina tarvitamine 6—8 korda väiksemaks on jäänud, kui see umbes 100 aasta eest oli.

Ölle kohta said 1883 kogukonnad õiguse müümist oma piirides keelda. 450 kogukonnast ei tarwitanud ainult 15 seda õigust. 1903 pandi linnades õllepoodisid sadade kaupa kinni; kuid suuremates linnades, nagu Helsingis, on neid mõnda weel järele.

Kõige suurem Soome karskuseliikumise wõit on

Alli Trygg-Helenius-Seppälä.

18. oktobr. 1907 maapäewal suure hääleenamusega wastu wõetud keeluseadus. Uus seadus määras: ei saa valmistada, edasi saata, tagawaras pidada ega Soome sisse tuua jookisid, mis enam kui kaks protsenti alkoholi sisaldawad, olgu siis teaduslikuks, tehniliseks ehk arstlikuks otstarbeks. Selle seaduse tegemisega astus Soome kõigi riikide etteotsa, sest sarnast walju alkoholi keeluseadust ei olnud wanas mailmas mujal olemas. Üleüldiselt hõiskas Soome rahwas selle seaduse tegemise pärast ja lootis sest maale kõige suuremat tulu. Kuid maapäewa ja rahwa rõõm oli enneaeagne. Soome senat waatas teise silmaga karskuse peale kui rahwas. Tema andis keeluseaduse kohta otsuse, et see maale ei kõlba ja seda seega tagasi tuleb lükata. Senati

wastuseismise pärast langes uus seadus wette. Weel teisi korda tegi maapäew sarnase otsuse, aga teisestki otsusest pole paremat saanud. Tahtmist on Soome rahwal küll olnud täielikku karskust kätte saada, aga kui nõu teoktegemisest asja pole saanud, ei wõi rahwas selle wasta parata. Seda tahtmist peame aga täiel mõõdul auustama!

Keskaja alguses oli joomine Lapimaal tundmata halbtus. Wiina wõidukäiguga Europasse muutus lugu. Wiin sai 1600 aastate algusel kodanikuõigused. Aja jooksul kaswis wiina wägi ja wõimus. 18 aastasaja lõpul kardeti juba, et laplased wiimseni wiinaohwriks langewad ja wiin nende sugu niisama häwitab nagu palju indianlaste hõimkonde Ameerikas. Laplane kaotas wiina nähes nagu mõistuse peast, ja oli wiina saades kõik walmis käest ära andma. Wiinamüüjad katsusid wiimse üdi wälja imeda.

Wiina esimesel ilmumisel astus Wene walitsus oma laplaste kaitseks wälja: Keegi ei tohtinud Lapimaale wiina wiia. Niisamasuguse seaduse andis hiljemalt Rootsi walitsus oma Lapimaa jaoks. Uued mehed pääsiwad Rootsis riigi tüürile ja — wiinawiiamise keeld Rootsi Lapimaale kadus. Rootsi- ja Soome-Lapimaal wõisid laplased juua nii palju kui tahtsid. Küll tõstsid õpetajad riigiwalitsuse ees mõnda korda wiina wasta häält, kuid nad kaebasid häda ainult kurtidele kõrwadele. Alles 1838 pani Soome walitsus õpetajate kaebtust joomise kohta tähele wiina wiimist täieste ära keeldes. 1842 ulatati see keeld muidegi wägi jookide kohta. Seda wiisi saadi keeluseadus, mis rahwale palju kasu tõi.

Enam kasu tõi karskuse edenemisele õpetaja Laestadius, sündinud 1800. 1839 sündis Laestadius uueste: endisest maailma lapsest sai Jumala laps, kes oma elu jumalariigi wäljalaotamisele ja rahwa õndsaks saamisele pühendas. Nähes, kudas joomine surmakihwti rahwa wähestesse ridadesse külwas, hakkas tema kõigest wäest joomise wasta jutlustes wihakarikaid wälja walama, julgelt nagu Ristija Johannes igaleühele wasta astudes. Jutlustel nähti mõju olemat. Ligidalt ja kaugelt woolas inimesi kokku jutlusi kuulma, aga nad ei kuulnud ainult, waid peaaegu igaüks sündis uueste nagu Laestadius enne. Laplased ja soomlased, kes Laestadiuse jutlust iganes kuulsid, katsusid elu igapidi Piibli alusele seada. Laestadiuse ettepanekul tekkis 1844 esimene Lapi karskuseselts. Enam

kui karskus mõjus ommeti Laestadiuse isik ja jutlus: kümne aasta jooksul oli Lapimaa joomise wandest wabaks saanud. Pärast Laestadiuse surma 1861 hakkas usuliikumine pikkamisi wähenema ja sellega ühes karskusepidamine. Rootsi poolt katsuti salaja jälle wiina laplaste sekka laiale laotada. Salajane wiinamüük on Lapimaal edenemisele palju kahju teinud, aga joomine ei ole ommeti kaugelt nii hirmsaks kaswanud kui enne.

29. Kanada.

Kanada t loetakse maailma karskemate maade hulka. Wara tungis karskuseliikumine sinna Ühisriikidest. Nende suurtel karskuseühisustel elab palju liikmeid Kanadas ja need on sinna kohalikka ühisuste osakonde asutanud.

Walje seadusi joomise wasta tarwitas Kanada tungiwalt. Nagu Ühisriikides niitis „tuliwesi“ indianlasi nagu loogu maha. Rahaahned kaupmehed meelitasid igalpool neid hukatusele. Mõni suguwõsa suri alkoholi kätte. Seda wiletsust nähes hakkas waimulik seisus indianlastele alkoholi müümisekeeldu nõudma. Esiotsa ei pannud walitsus nõuet tähele.

Kui Kanada maakonnad 1867 üheks liiduks ühtusid, algas üleüldine wõitlemine joomise wasta. Järgmisel aastal pidasid karsklased aru, mida keeluseaduse kättesaamiseks teha. Kutsuti suur karsklaste kongres Torontosse 1869 kokku. Pika nõuupidamise peale tekkis üleüldine karskusekorraldus kogu maa jaoks: „Kanada Karskuseliit.“ Ta tegi peaülesandeks keeluseadust kätte saada. Sihile arwas ta jõudwat karskeid mehi maa wolinikkudeks saates. Asi edenes. Palju palwekirju anti walitsusele keeluseaduse pärast. Kommisjon määrati asja läbi kaaluma. See andis hääle karskuse kasuks. 1875 saadi uus keeluseadus, kuid ainult loodemaadele.

Sellega ei leppinud karsklased, waid nõudsid seadust kogu maale. 1878 saadi kogukondlik keeluseadus kätte.

Uue seaduse järele wõis neljas osa iga kogukonna hääleõigusega liikmetest joogipaikade kinnipaneku keeldu paluda. Palwe saadetakse kubernerile, kes asja hääleandmisele wõtab. Hääleandmise päewal peetakse kõik joogi-paigad kinni. Soowib enamus joomakohtade kinnipanekut, peab walitsus seda tingimata kolmeks aastaks täitma. Siis küsitakse uueste rahwa arwamist.

Uue seaduse saamise järele katsusid karsklased seda kohe täide saata. New-Brunswicki linnas algas esimene wõitlemine. Karsklased wõitsid. Teised kogukonnad ruttasid järele. Lühikese aja jooksul maksis keeld enamaste kõigis rannamaakondades. Wiimaks astus peamaakond Ontario teiste järele. Seal ei edenenud asi nii hästi. Ametnikud ei täitnud kohusi; joogipaigad kauplesid edasi. Rahwas hakkas kahtlema ega uskunud enam keeluseaduse jõuu sisse. Wiinamehed tegid seda agaramalt tööd asja nii kaugele ajades, et uus seadus kogu Ontarios maksimise kaotas.

Karsklased mõistsid, et ainult kogu maal maksew üleüldine seadus parandust wõib tuua. 1898 jõuti nii kaugele, et rahwas karskuse kohta otsust pidi andma. Keeluseaduse poolt andis 264,552 hinge häält, wasta 178,477 häält. Ehk küll suur enamus saadi, kardeti otsust esitsa täita.

Seda enam hoogu sai kogukondade keeluseaduse wõitlemine. Praegu walitseb Edwardi saarel, kus 105,000 elanikku, täielik keeluseadus. Nova Scotias, kus $\frac{1}{2}$ miljoni asunikku, lubawad ainult kaks kogukonda alkoholi müüa. Ontarios tarwitawad 350 kogukonda keeluseadust, 500 aga mitte.

Keeluseaduse tulu ei esine igalpool ühesugusena. Kus kogukond suure maailmaga elawas läbikäimises, seal ei ole uus seadus kõiki lootusi täitnud. Õnneks ei leidu palju niisuguseid kogukonde; kõigite tuleb Kanada keeluseadust suureks õnnistuseks pidada. Möödaläinud aastasaja keskpaigal arwati Kanada maailma kõige suuremate joomisemaade hulka. Alkoholi tarwitati seal enam kui 10 liitrit hinge kohta. Praegu juuakse ainult 3 liitrit. Jõukus ja hea käekäik edeneb, kuritööd on poole wähenenud.

Kanada karsklaste eesmärgiks jääb üleüldine keeluseadus. Seks katsuwad nad wõimalikult palju karsklasi parlamenti saada. Karsklased asutasid 1890 koguni poliitilise karskuse - erakonna. Walimistel osawa kokkuleppimise abil on see teistelt erakondadelt mõnda toetust karskuseasjale saanud. Keeluseaduse kõige agaram asjaajaja on ajalehe toimetaja Bulmer Halifaxist.

30. Kesk- ja Lõuna-Aamerika.

Ekwatori kuumus ja sagedaste kahjulik kliima lõpetab pea igaühe elupäiwi, kes joomisele ennast ohwriks annab. Wõrdlemisi ongi Kesk- ja Lõuna-Aamerika asu-

nikud kui ka algasujad karskelt elanud. Europlaste joomise peale on nad niisama waadanud nagu mujal hiinlaste oopiumi tarvitamise peale waadatakse.

Kõige rohkem juuakse Mexikos. Ju wanast ajast tarwitab rahwas „pulk“ nimelist jooki. Pulka walmistatakse agawe taimest mahlast. Nagu tuttau, teeb Mexiko rahwas agawest riideid, paberit, riistu j. n. e. Kõige enam peab rahwas taimest sellepärast lugu, et mahlast joowastawat jooki saab. Taim annab umbes kolm kuud iga päew mitu liitrit mahla. See on kirnupiima nagu. Pannakse mahl käärima, teeb ta joobnuks. Karskusetööd nähakse Mexikos weel koguni pisut.

* Enam leiab karskus edenemist Perust ja Brasiliast. Perus tekkis möödaläinud aastasaja lõpul mitu karskuseseltsi. Riigiwalitsus edendab omalt poolt karskust ja katsub seaduseandmise teel alkoholismuse wasta wõidelda. Kaubaminister Dr. Matto kutse peale katsuti iseralisel kongressil karskuse asja õhutada.

Brasiliast waatab riigiwalitsus lahkelt alles idudes olewa karskuse peale. Siin on karskuseliikumise elusse kutsunud sakslased, keda muidu ikka alkoholikultura kandjateks hüütakse. 1902 asutas S. Paolos sakslane J. Wetter esimese karskuseseltsi. Linna tähtsamatest meestest hoiab hulk seltsi poole. Head abi asja edendamiseks andis Bunge raamat „Alkoholi küsimusest.“

31. Aasia.

Wanal ajal käis misjon, ühes käes Piibel, teises mõök. Uuemat ajal astub misjon küll ainult Piibliga paganate sekka, kuid tema kannul kõnnib surm alkoholi näol. Kuhu misjonärid lähewad ewangeliumi kuulutama, sinna ruttawad kaupmehed wiinawaatidega järele, hukatust maa pärisrahwa sekka külwates.

Endises karskes Indias laotasid inglased maa ärawõtmise järele joomakombeid laiale. Küll juurdusid need wisalt, aga nad juurdusid. Astusid ka misjonärid sagedaste hukatuse külwajatele wasta, naersid need ja jätsid manitsused tähelepanemata.

Uueaegne karskuseliikumine jõudis otsaga pea Aasiasse. 1838 ei leidunud Inglise India sõjawäest ainust rügementi ilma karskuseseltsita. Liikmete arw tõusis 150—300 peale. Kõiki tähtsamatesse linnadesse, aga muja-legi, tekkisid karskuseseltsid. Zeilonis wõidi karsklaste

kihutusetööd silmanähtawalt tähele panna. Seltside asutamiseest saadik toodi alkoholi poole vähem sisse kui enne. Sõjawäe toidupoodidest keeldi sõjameestele alkoholi müümast.

Hollandlasedki on oma asumaades kaswawale alkoholismusele püüdnud tõkkeid teha. Sunda saartel, kus palju riisi- ja palmiwiina walmistatakse, tuleb nii hästi europlaste kui pärisrahwa joomahimuga wõidelda. Igale suuremale saarele on karskuseseltsid tekkinud. Borneos teeb üks karskuseselts ainult maa pärisrahwa keskel tööd.

Hiinamaal on europlaste kaudu joomine maad wõtnud. Hiinas weel ei wõi seda nii hirmsaks nimetada kui oopiumi tarwitamist. See rõhub nagu luupainaja maad. Küll on selle eemale tõrjumiseks katseid tehtud, aga asjata. Oopium on inglaste lüpsilehm. Wägisi on nad tänini sundinud hiinlasi India asumaadelt toodud oopiumi maale wasta wõtma. Hiina walitsus on oopiumi sisseweo wasta pannud, sõdasidki oopiumi pärast pidanud, kuid wõit on alati inglastele jäänud. Hiinlased pidid wärawad oopiumi uputusele awama. Paremtulewik nähakse Hiinale wiimaks koitwat. Uus Hiina walitsus seisab kõigest jõuust oopiumi sisseweo wasta. Lootuse järele annab Inglise walitsus järele, et hiinlastele enam kihwti kaela ei saadeta. Wähemalt on Inglise parlament häält tõstnud niisuguse rahwa mürgitamise wasta. Oopiumi tarwitajaid loetakse Hiinamaal miljonisid. Ühed arwawad nende hulka ainult paari, teised koguni 80 miljoni peale.

Oopiumi tagajärjed on niisama kurwad kui alkoholil. Ta mõjub rutemine kui alkohol ja häwitab seega inimese keha kiiremine. Ta on hädaohtlikum kui alkohol. Alkoholist joobnud läheb metsliseks, oopiumist joobnud jääb rahulikuks ega häwita arwustamiseks mõistust. Wäiksel mõõdul ei tee ta wiga, waid näib ennem ergutawat. Warsti aga ilmub wäsimus ja peawalu. Pikemal tarwitamisel sünnitab see häda. Wõimata on oopiumi tarwitamist maha jätta. Ilma temata tunneb tarwitaja piina ja tarwitades niisama. Ülepea läheb oopiumi tarwitaja laisaks, hooletumaks, petlikuks j. n. e.

Europa haridusele mõõdaläinud aastasaja keskpaigu wärawad awanud Jaapani maa pidi hariduse warjuküljed peale kauba wõtma. Wiina hakati sisse wedama ja õlut Europa wiisi pruulima; muidu tunti õlut ammu seal. Peale selle walmistasid jaapanlased wanast ajast saadik riisist oma rahwuselist jooki saged, mis 2—50 protsenti alkoholi sisaldab. Europa eesmärgi järele tehes antakse

karskuseliikumisele maad. 1875 asutati „Jaapani rahwuseline liit alkoholismuse wasta wõitlemiseks.“ Sell on 90 kohalikkude osakonda 10,000 liikmega. Kümme aastat hiljemine tekkis naestekarskusekorraldus, kellel 3000 liiget. Selle osakondadest töötab 72 Jaapanis ja 5 väljaspool Jaapani. Lastegi seas tehakse karskusetööd.

Peale selle leidub veel hulk täiskarsklasi, kes korraldusesse ei puutu. Misjonärid katsuwad agaralt karskust laiale laotada; nimelt awaldab päästewägi suurt tegewust.

Seaduseandmine wõitleb Jaapanis juba alkoholismuse wasta. Waimustatud karskusemees Sho Nemoto on riigipäewale ette pannud noorust seaduseandmise teel alkoholi wasta kaitsta.

Armeniasse ilmub wiimsel ajal karskuseliikumine. Ristirahwa seas on joomine laiale lagunenud. Ei jooda ainult marjawiina, waid ka põletatud wiina. Karskuseliikumine on siin tööd tegewate misjonäride toodud. Esimene täiskarskuseselts asutati 1900 Tabrisesse. Paari aastaga sai ta 220 liiget. Mitmesse linna asutas ta haruseltsa. Ta liikmed ulatawad kihutusetööga üle maa, koguni Kaukasusesse. Seltsid panewad rõhku nooruse peale. Töö näikse edenewat.

32. Afrika.

Enne kristlaste ilmumist Afrikas palju ei joodud, olgu siis Madagaskaris. Seal walmistab rahwas kääriwat jooki ühe puu mahlast. Esimene kristlik walitseja laskis kõik need puud maha raiuda, kellest seda mahla saadi. Sellega lõppes Madagaskari joomine, vähemalt nii kauaks, kuni inglased ja prantslased alkoholiga ilmusid. Siis kaswis joomine veel suuremaks. Naiskuningas Ranawalona III. katsus alkoholi saarele toomisele tõkkeid panna, aga inglased ja prantslased arwasid oma õiguseks alkoholi saarele tuua. Wägewate wastu ei jaksanud nõrk walitseja panna.

Karskuseliikumine ulatab ainult Afrika lõunapoolsesse osasse. Töötégijatest on siin Goodtemplari korraldusel osa. See leiab Inglise asumaades rohkeste poolehoidjaid, näituseks Kapi- ja buuride maal. Teised karskuseettewõtted ei ole niipalju laiale lagunenud.

Transwaali wabariik hoidis omal ajal karskuseliikumise poole. Endine wabariigi esimees Paul Krüger oli lapsepõlwest saadik karsklane. 1896 pani ta seaduse ette, mis walju nuhtlust ähwardades ära keelas kafferlastele

alkoholi andmast. Seadus wõeti wasta ja hakkas 1897. maksma. Tema tagajärge wõib suurepäraliseks nimetada.

Paul Krüger.

Kongo riigis ja Madagaskari saarel on Prantsuse Siniseristi liikmed hoolsast tööd teinud. Kongo neegrite seas oli 1901 28 seltsi 1511 liikmega.

Kuid karskusekihutusetöö kahaneb alkoholi uputuse ees, kellega europlased musta maa üle ujutawad, tilgaks kokku. Afrika põhjapoolsel rannal saadawad prantslased nii hästi oma sugurahwast kui ka iseenesest karskeid muhamedlasi alkoholiga hukka. Ida- ja läänepoolsel randadel

püüawad mitmed Europa rahwad enestele kahtlast kuulsust pärisrahwale haridust wiinapudelitega wiia ja kogu maa-osa korra järele mürgitada. Senni kui hariduse nimel töötawad europlased seda häda ära ei tunne, mis nad rahwaste mürgitamisega oma kaela saadawad, ja senni kui alkoholi sissewedu ülepea ära ei keelda, käib kogu hariduse toomine haridusewastalist rada.

33. Australia.

Waewalt said europlased Australiaga tuttawaks, kui alkoholi laened selle randa hakkasid uhtuma. 1788 wiidi inglaste esimesesse asutusesse wanga ja joodikuid. Nende hulka kaswatati pärast ühte lugu. Esimese kiriku ehitamise maksu maksti osalt rummiga. Kuberner Blyth kirjutas 1807, et põllumehed ägawad raskete wõlgade all, iseäranis sellepärast, et oma saadusi joomakauba wasta wahetawad. Küll paluti joomise häwituse wasta abi, aga asjata.

Alles Aamerikas tekkinud karskuseliikumine walmistas Australias pinda wõitlemisele joomise wasta. 1836 asutati Uude-Seelandi karskuseühisus. Karsklane D. Wheeler rändas mööda maad karskust pidama kihutades. Sand-

wichi saarte kuningas Kaahumanu III andis seaduse, mis alkoholi maale toomise ära keelis, olgu siis arstirohuks ja tehniliseks tarwituseks.

1838 algas karskuseliikumine Australia mannermaal. Inglise karsklane W. Rowe asutas kuberneril abil Sydneyse Australia esimese karskuseseltsi, kes algusest saadik iga alkoholise joogi wasta wõitleb. Järgmistel aastatel tekkis weel mitu uut seltsi teistesse linnadesse. Siis aga tõusis kulla kuumus ja see neelis kõik karskusepüüded ära.

1880 algas uus karskuseliikumine. Uueste hakati karskuseseltsi asutama. Karsklaste asi edenes.

Uues-Seelandis saadi 1881, Queenslandis 1885, Uues-Lõuna-Walesis 1905 ja Victorias 1906 keeluseadus kätte. Mõnes kohas maksab seadus, mis pühapäiwiti joogikohad sulub ja ära keelab noorematele kui 16 aastat jookisid müümast. Keeluseaduseta asumaad tarwitawad seda.

Suuremad karskuseühisused on: Rehabitlaste karskuseselts 25,000 liikmega, karskusepojad ja tütreid 19,000 liikmega ja Goodtemplarid 20,000 liikmega.

Neiu Mary Leawitt tõi Australiasse „Maailma naestekarskuseliidu“, mis tubliste edeneb. Agarat tööd nooruse keskel teewad mitmed karskuseühisused. Kirikud edendawad karskuseasja tubliste.

34. Götebori korraldus.

Koguni isewiisi arwasid Götebori mehed karskust wõiwat edendada ja elujärge parandada. Siin joodi 1860 aastatel palju ja rahwas ägas kehwuse käes. Ajalehetoi-metaja S. A. Hedlund oli mõne korra asjast kirjutanud, ilma et parandamiseks sündsast abinõuu oleks teadnud ette panna. Karskuseseltsi esimees konsul O. Ekman kaebas suure joomise ja wähese osawõtmise üle karskusest. Adwokat Philipsoniga ja tohter Heymaniga üheskoos tegid Hedlund ja Ekman otsuseks komisjoni asutada Göteboris walitsewa häda põhjuste uurimiseks ja abinõuude wäljaarwamiseks põhjusi kõrwale saata. Komisjon uuris olusid. Otsus: joomine on süüdlane! Tema sünnitab waesust, häda, wiletsust. Edasi uurides, mida joomise vähendamiseks teha, jõudsid mehed otsusele: alkoholi ei tohi enam kõrtsmikud müüa, waid müügiõigus jäägu seltsile, auusatele ja lugupeetud inimestele, kes alkoholimüügist muud kasu ei saa kui kapitali intressa. Järelejäänud kasu lan-

gegu linnawalitsuse heaks. See tohib seda ainult kasulikkude asjade edendamiseks ja töörahwa heaks tarvitada. Selts kohustab ennast ainult suuri, puhtaid joogimajasid pidama ja ühtlasi toitu müüma. Seltsi poolt amettesse pandud müüjad saavad ainult toitude, kohwi j. n. e. eest saadud kasust osa, mitte aga wiina kasust. Wõlgu ei tohi müüjad anda.

1865 tekkis Göteborgi esimene niisugune selts. Müümise tagajärjega oldi rahul. Pea astusid mitmed linnad Göteborgi jälgedesse. Praegu on korraldus üle Rootsi, Norra ja Soome laiale lagunenud. Natuke parandust tõi uus korraldus küll karskuseasjale, kuid loodetud tulu jäi tulemata. Küll kiideti korraldust, kuid kiidu peale vaatamata pole ta jõudnud joomist kaotada. Rõhku pannakse tihti selle nähtuse peale, et saadud kasu üksikutele kogukondadele langeb ja seega häid ettevõtteid edendab. Göteborgi korralduse juhid kuulutasid alguses tõeste, suur joodud wiina eest enamaste töörahwa taskust tulnud kasu mingu abiandmise ja kasulikkude ettevõtmiste näol töölistele jälle tagasi. Esiotsa täideti seda nõudmist Göteborgis ja mujal. Aga mitmed kogukonnad unustasid ettevõtte sihi, wiina eest saadud kasu tühjaks jäänud kassa täitmiseks võttes.

Korralduse küsimus on kogu kirjanduse elusse kutsunud. Ühed kiidawad, teised laidawad. Kiitjate esimeses reas seisab Rootsi wangikodade direktor Wieselgren. Laitjate etteotsa tõuseb Joosep Malins, kes omal ajal Rootsi sõitis kuulust korraldust oma silmaga vaatama. Rootsis eneses on karsklane O. Petersen korralduse wasta wälja astunud.

Kiitjad põhjendawad kiitust:

- 1) Alkoholisõprade arw on kahanenud.
- 2) Linnades on alkoholi tarwitus rahwa arwu kaswamise peale vaatamata kahanenud. Stokholmis oli 1878 a. 153528 elanikku; wiina joodi 4077590 liitrit, seega 26 liitrit hinge kohta. 1888 tarwitasid 221,549 elanikku ainult 3,450,121 liitrit wiina, seega 15 liitrit hinge kohta.
- 3) Joobnud peaga tehtud kuritegude arw on wähenenud. Göteborgis karistati 1856 a. 33424 elanikust joomise pärast 2658 hinge, siis 7,95 %, 1873 a. 56909 elanikust ainult 1827 hinge, siis 3,21 %.
- 4) Seltsid tarwitawad oma wiinamüümise õigust ainult osalt.

5) Seltsid panewad joogikohad enamaste warem kinni kui seaduse järele tarwilik. Ainult sööjate jaoks peetakse ruumid kauemine lahti.

6) Seltsid on mitmes kohas lugemisetubasid ja karskusekohwimajasid asutanud.

Wastased toowad ette:

1) Joomise ja kuritegude kahanemine on mitme teguri ühine tagajärg.

2) Warane ruumide kinnipanek kaotab tähtsuse seega, et iga roogade soowiga ka alkoholi wõib saada.

3) Sagedaste kiidetud ruumide puhtus ja lõbusus kui ka roogade odawus on ainult abinõuiks alkoholi tarwitamise edendamiseks.

4) Lugemisetubasid ei ole sugugi tarwis joomamajadega ühendada.

5) Õllejoomisele ei pane Götebori korraldus milgi kombel piiriseid.

Nii kahaneb korralduse kättesaadud samm paremusele, karskuse edendamisele. Korraldus ei jaksa karsklasi luua ega joomist kammitsas pidada, niisama wähe kui parajus. Korraldus jääb poolikuks, puuduliseks abinõuiks sihi kättesaamises.

Selle puuduse kõrwalesaatmisekski otsiti abinõusid.

Stokholmi arsti Dr. Iwan Bratti ettepanekul seadis Götebori linn 1. okt. 1912. a. wägijookide kojuwii-mise ülestähendus-süsteemi sisse. Iga isik, kes wägijookisid tahab koju wiia, muretseb enesele sellekohase lubatähe, mida joodikutele ei anta ega isikutele, kellele terwishoiuwalitsus selle iseäranis kahjulikuks peab. Lubatähte wõib ainult selle omanik tarwitada, kelle ostumäär alati üles tähendatakse. Läheb see arstiwalitsuse arwates üle lubatud piiride, siis keelatakse teatud isikul alkoholi saamine ära, samuti neil kordadel, kui lubatähte kurjasti tarwitatud.

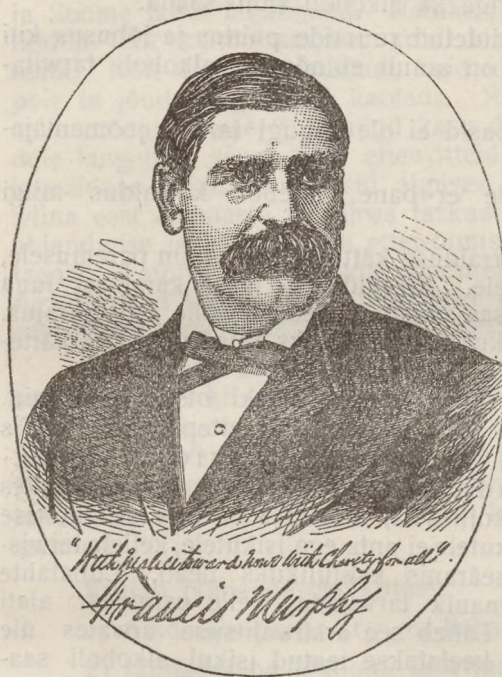
Selle joomist raskendawa korralduse mõju on sõrdelemisi hea olnud: Kodune joomine on Göteboris ühe aastaga 54% wõrra wähenenud, sees joomine wähenes üle terve kolmandiku.

Asjast on teised Rootsi linnad eeskujul wõtnud. Stockholm tahab sellekohaseid tshekkiseid tarwitusele wõtta, mida alkoholitarwitaja monopoliühisusele wägijookide wastu annab. Ühtlasi tahetakse keeld maksma panna, et üle 8 liitri kahes kuus kellelegi wägijookisid anda ei tohi.

Mõtte algataja Dr. Bratt on asjast sedawõrd waimustatud, et ta arstiameti maha jättis ja ise monopoliühisuse direktori koha wastu wõttis.

35. Sinilindiliikumine.

Mõned karskuseseltside liikmed kannawad rinnas sinist linti. Esimest korda wõttis selle märgiks Aamerikas 1877 Francis Murphy. Ta oli noorena suur joodik, aga

Francis Murphy.

raputas ennast joomise kütkest lahti ja sai karskuse waimustatud apostliks. Ta asutas Sinilindi ühisuse, mis ruttu rohkeste wälja lagunes. 1880 lõpul oli Sinilindil 3 miljoni poolehoidjat.

Inglismaale toodi Sinilindi liikumine 1878. a. Murphy ise sõitis Inglismaale liikumist edendama. Konwerentsil 1883 teatati, et Briti maadest 363 Sinilindi ühisust 696,855 liikmega leidub.

Rootsimaale tõi O. Eklund selle liikumise

1885. Asja edendamiseks hakkas ta Sinilindi nimelist kuukirja wälja andma. Liikumine leidis palju poolehoidjaid. Dr. Wredlind asutas ühe seltsi teise järele. 1885 ilmus riigipäewal 5 sinilindi meest. Esiotsa töötasid seltsid igaüks oma ette, pärast ühendati aga kõik ühise toimekonna alla, kellel 80,000 liiget olewat.

Norras töötab Sinilint 1882 aastast. Esiotsa juhatas liikumist konsul Urdahl. Nüüd on Norras Sinilindil 5000 liiget.

Taanimaale jõudis liikumine 1890. Juhataja on L. Andersen. Liikmeid 2500.

Sinilindi liikumine rajab igalpool usulisele alusele. Liikmed peawad usulu kalliks ja püüawad seda edendada.

36. Sininerist.

Siniseristi asutas õpetaja L. Rochat Helwetsias 1877. Inglisemaalt saadud nähtuste järele katsus ta kodumaal joomisewasta

wõitlemiselsti rajada. Selts tah-
tis esiotsa kangete
jookide wõõriti
tarwitamise wasta
wõidelda, unustas
aga eesmärgi ja
muutus aega
mööda joodikute
päästeseltsiks.

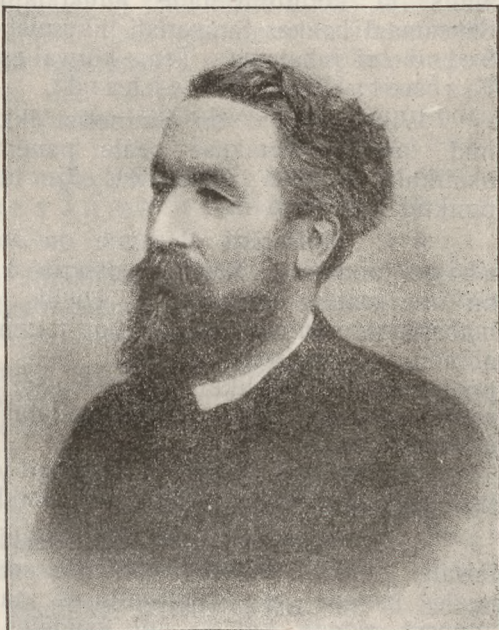
Seda wiisi said
selles liikmed nagu
haigete põetaja-
teks, kes alkoholi-
lismuse ohwrid
lähewad päästma.
Punanerist pääs-
tab haawatuid, Si-
nine joodikuid.
Seltsi märk ongi
sellepärast sinine
rist walgel wäljal.

Wäiksest ette-
wõttest kaswas
suur ühisus, kes

ennast muissegi maisse wälja laotas. Ühisus muutus rahwa-
waheliseks, nimeks wõttes „Siniseristi parajuse-
liit“ (Bund der Mässigkeitsvereine des Blauen Kreuzes).

Siniseristi eesmärk on parajust kätte saada. Kui see
wahel ka täiskarskusest kõneleb, ei julge see marjawiina
joomise wasta wõitlemist alustada, olgu siis et joomine
üle parajuse tõuseb. Siniseristi liikmed kaswatawad wiina-
marju, walmistawad wiina ja toowad wiina lauale.

Rochat omameelistega soowitab täielikku karskust 1)
joodikutele, kes paranemist soowiwad, 2) neile, kes hõlp-

A. Bovet.

salt liig palju joowad, 3) häile inimestele, kes teistele tahawad eluga ja nõuuga eesmärgiks olla.

Et Sininerist karskuse ja parajuse asjus kindlat seisukohta ei oska wõtta, on ta töö iseäranis Prantsusemaal palju takistust tunda saanud. Palju Siniseristi meeste tehtud hoolast tööd on asjata raisatud. Prantsuse wiinamail ei ole ta midagi wõinud korda saata.

Rochat leidis poolehoidjaid Prantsuse keelse rahwa hulgast. Saksa keelsele rahwale asutas Siniseristi esimese kohaliku osakonna õpetaja A. Bovet. Ta tööd auustades andis ta kodulinn talle auukodaniku auunime 1898. Saksamaal hakkas Siniseristi liikumist endine päalik Kno-belsdorf juhatama. Tema kõrwal esinewad weel õpetajad Fischer, Hahn ja Gebhardt.

Wiimasel ajal on Sininerist ikka enam rõhku hakanud täieliku karskuse peale panema, ühtlasi rohkem usulikuks seltsiks muutudes. Ta tähtsamad põhjuskirja punktid kuuluwad nii:

§ 1. Siniseristi ülesanne on Jumala ja ta sõna abiga joomise ja kõrtsielu ohwrite kallal tööd teha. Elu on aru saama õpetanud, et täielik joowastawate jookide mahajätmine Jumala abiga kõige parem ja kindlam tegeline abinõu on joodikuid päästa. Selts nõuab liikmetelt ja poolehoidjatelt täielikku joowastawate jookide mahajätmist, wälja arwatud pühal õhtusöömaajal käimine ja tohtri ettekirjutused.

Ommetigi ei mõista ta käärinud jookide parajat tarwitust seltsi kuuluwate isikute seas hukka.

§ 2. Peale selle ajab selts üleüldist sihti taga joowastawate jookide wõõrititarwitamise wasta wõidelda, kirju laiale laotada ja ajakirjanduses aate kasuks töötada, kõnesid pidada kui ka, nii kaugele kui ta põhjusemõtted ja warandusline seisukord salliwad, niisugustele isikutele ja seltsidele abiks olla, kes liigjoomise wasta wõitlewad.

§ 3. Selts tahab poliitiliselt ja kiriklikult kellegi poole hoidmata olla.

§ 4. Siniseristil on poolehoidjaid ja tegewliikmeid. Poolehoidja peab vähemalt 16 aastat wana olema ja töötuse andma, tegew liige enne vähemalt 3 kuud ustaw poolehoidja olema ja töötuse andma joowastawaid jookisid mitte juua.

Saksamaa Sininerist seletab oma ülesannet järgmisi: „Sininerist ei ole lahkusk, nagu paljud arwawad,

waid selts, kes joomise ja kõrtsielu ohwrite päästmist ja walitsewate joomakommete ja nende tagajärgede wasta wõitlemist oma ülesandeks teinud ja kiriklikult ja poliitiliselt kellegi poole ei hoia. Seltsi töö käib seega meie päiwi ikka tõsisemateks ja kohutawamateks minewate joomise tagajärgede wasta, nagu seda teised seltsidki teewad. Sininerist läheb ses tükis teistest seltsidest lahku, et ta töö täielikult usulisel alusel, pühakirja põhjal seisab, ja et ta mitte joodikute wälimise päästmisega ja joomise mahajätmisega rahule ei jää, waid neid tahab põhjalikule südame ümberpöörmisele, Jeesuse juure wiimisele saata. Sininerist ei taha mitte ainult luua maa-pealseid õnnelikka inimesi, häid perekonna isasid, ustawaid ja kõlblikka töötajaid igas ametis, waid päästetud hingesid nii kaugele wiia, et nad korra rahulikult wõiwad pea surmawoodile panna kindlas lootuses, el igawene õndsus nende pärandus on. Sininerist tunnistab tõesti arapäästetud hingeiks seda, kes isiklikus eluosasaamises Jumalaga leesuse Kristuse läbi seisab.

Ülepea tungib Jumalasõna kuulutamine karskusetöö seltsis sagedaste koguni eemale; karskus jääb enam kõrwaliseks asjaks, esimeseks inimese saatmine leesuse juure.

Siniseristi liikmete waimustus joodikuid päästa nõuab täielikku tähelepanemist. Nad käiwad joodikute juures, õpetawad neid, annawad head nõuu, wõtawad eneste juure mõneks ajaks asuma. Iseäranis kuulsaks on Zürichi kingsepp Bosshardt saanud. Suure waimustuse pärast joodikuid parandada sai ta joodikute paranduse maja Ellikonni juhatajaks. Kuulus karsklane prof. A. Forel saanud omal ajal Bosshardilt palju äratust.

Et Sininerist joodikuid püüab päästa, on ta liikmete seas palju endisi joodikuid.

1882	oli	852	liiget,	neist	parandatud	joodikuid	334.
1892	"	6,790	"	"	"	"	2,798
1902	"	17,048	"	"	"	"	6,010
1905	"	19,414	"	"	"	"	6,648

Seda puhku arwatakse Siniseristil Helwetsias umbes 26,874 liiget olewat. Saksamaal tõusis nende arw 1911 a. 48,000 peale. Nende hulka ei loeta 12,000 hinge, kes „Kirikliku Siniseristi“ nime kannawad.

Rahwastewahelise Siniseristi kõrwal on weel iseseiswalt methodistide Siniseristi seltsid tekkinud. Igal metho-

disti kogukonnal on oma iseäraline toimekond joomise wasta wõitlemise edendamiseks. Pühapäewakoolid seletawad karskuse kasu. Neljas pühapäew nowembrikuus on iga aasta ja igal pool karskusele pühendatud. Sell pühapäewal peetakse karskuse-jutlusi, kõnesid jne. Nagu rahwastewaheline Sininerist on methodisti koguduste Siniserist Wenemaalegi tunginud.

37. Rahwastewaheline alkoholiwastaste liit.

Pärast alkoholikongressi Zürichis 1887 hakkas prof. A. Florel 3—4 üliõpilasega karskuseasjus ühiseid läbirääkimisi pidama. Mõne nõuupidamise järele asutas üks neist awaliku ühisuse Zürichis 1890. Põhjuskirjad määrasid, et ükski liige ei tohi alkoholisi jookisid juua, ühtlasi niisuguste ainete wasta nagu oopium, äther, morfium jne. wõideldes. Nimeks wõttis uus ühisus „Rahwastewaheline ühisus joomakommete wasta.“

Prof. Aschaffenburg.

Enne tähendati, et 1889 Saksamaale „Alkoholi wastaste liit“ asutati. See ei saanud küll palju liikmeid, aga on tähtis selle poolest, et temast palju ülikooli-õpetajaid osa wõtsid. Tugewamaks saada püüdes ühendas wiimaste liit ennast Helwetsia ühisusega. 1895 määrati peakomite asupaigaks Basel. Helwetsia ja Saksa seltsid olid mõlemad waremalt igaüks oma kuukirja toimetanud. Nüüd tegid nad otsuseks oma ametlikuks häälekandjaks „Internationale Mo-

natsschrift zur Bekämpfung der Trinksitten“ teha. Baseli kohalik selts toimetab oma ajakirja edasi.

Suure liikmete hulgaga ei wõi see ühisus hoobelda; neid loetakse ainult 2500. Aga karskuseliikumist teaduse abil edendab ta tubliste. Sadatuhandete kaupa saadab ta Saksa ja Prantsuse keeli lendlehti wälja, teaduse uuemaid resultatisid alkoholiküsimuste alal seletades. Tähtsamate uurijate töid on see omal kulul trükkida lasknud.

Prof. A. Foreli õhutusel asutati 1896 „Saksa keeleala arstide liit“, kelle esimeheks esimeheks õhutaja ise sai. Pärastpoolne juhataja prof. Aschaffenburg oskas liidule rohkest teadusemehi appi kutsuda.

Dr. Hugo Hoppe.

Alkoholi wastaste-liit ja karskusekongressid on omalt poolt kaasa õhutanud, et mitmed õpetlased alkoholi mõju sügavamalt hakkasid uurima ja küsimuse selgituseks tähtsad tooted ilmusid. Nii äratas Dr. Hugo Hoppe 1899 a. raamat „Tõeasjad alkoholi kohta (Die Tatsachen über den Alkohol)“ suurt tähelepanemist. See sai Saksa karsklastele tarwilikuks käsiraamatuks. Selsamal mõõdul rikastas Saksa karskusekirjandust Dr. A. Delbrücki „Hygiene des Alkoholismus“.

38. Rekabitlaste wennastus.

Rekabitlaste wennastust loetakse kõige wanemaks töötawatest karskuse edendajatest. See asutati 1835 Inglismaal. Kohe alguses keelas see kõigi wägewate jookide joomise ära. Seega on see ühisus kõige wanem täieliku karskuse taganõudja. Karskuse ja eneseaitamise ühisus üheskoos olles nõuab ta liikmetelt iga nädal haiguse ja matuse abimaksusid. Haiguse ja surma korral peab ta

hella hoolt kõigi liikmete ja nende omaste eest. Et ühisus kinnituseseltsi iseloomu kannab, leidub ta põhjuskirjadest määrus: liikmeks saab täiskarskusepidaja, terve, 50 aastat noorem isik.

Rekabitlaste kombed tuletawad goodtemplarite omi meele. Meeste-, naesterahwaste ja laste jaoks on ise osakonnad. Nemad on kõige warem naesterahwa tähtsust karskusetöös tunnud.

Peamaa on Inglisemaa, kus neil 140,000 täisealist ja 115,000 alaealist liiget, Shotimaal esimesi 50,000, wiimseid 38,000. Muidu on ühisus weel igasse maailma osasse laiale lagunenud.

Ülepea arwatakse ühisusel pool miljoni liiget olewat ja umbes 20 miljoni warandust. Nii suure summaga wõib mõndagi kasulikku korda saata. Peatühisuse esimees on John Philipson Inglisemaal. Abiandmisega on rekabitlased kehwestele ringkondadele palju kasu saanud.

39. Rahwastewahelised karskusekongressid.

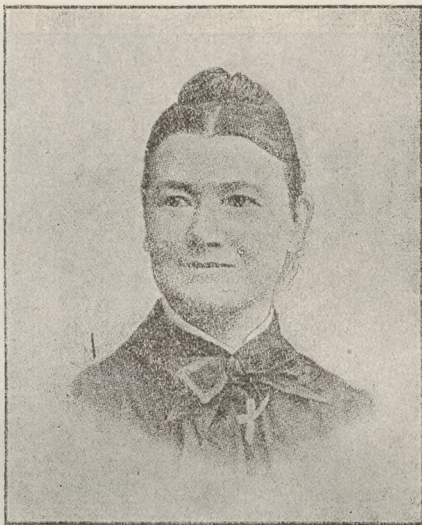
Karskuseliikumise õhutamiseks peeti ammu tarwilikuks rahwastewahelisi karskusekongressa. Esiotsa ei tahtnud nende kokkusaamine edeneda. Wäsimata hoolt kandes sai neuu Charlotte Gray asja nii kaugele, et esimene kongress Antwerpenis 1885 ära peeti. Teise kongressi kutsus professor A. Forel 1887 Zürichi. Sellele kongressile saatsid iga maa karskuseseltsid oma esitajad. Niisugune esitajate saatmine sai sest saadik wiisiks.

Kolmas kongress oli 1890 Kristianias. Sellest wõtsid Soome esitajad osa. Dr. A. A. Granfelt tuli Europa alkoholiwastaste liidu asutamise ettepanekuga. Peale selle nõudis ta rahwastewahelise ajakirja väljaandmist karskuseliikumise aruandjaks ja teadusliku uurimise edendajaks. Määrati toimekond ettepanekut läbikaaluma. Sinna waliti professor Florel, õpetaja Sørensen, koolitaja Wagener Taanimaalt ja kirjanik Fielden Thorp Inglisemaalt. Otsustati ajakirja väljaanda. See hakkaski ilmuma pea nime all: „Internationale Monatsschrift zur Erforschung des Alkoholismus und Bekämpfung der Trink-sitten“. Teaduslikkudest karskuselehtedest teenib see kõige suuremat tähelepanemist. Lehe peatoimetaja oli esmalt koolimees Wagener, pärast Dr. Blocher. Kaastööliste hulka kuuluwad Europa tähtsamad karsklased. Esimesel

ajal esinesid alalistena kaastöolistena meie poolt J. Tilk ja M. J. Eisen.

Hiljem peeti karskusekongressa Haagis 1893, Baselis 1895, Brüsselis 1897, Parisis 1899, Wienis 1901, Bremenis 1903, Budapestis 1905, Stokholmis 1907, Londonis 1909, Haagis 1911, Milanos 1913. Igal kongressil walitakse rahwastewaheline toimekond, kelle hooleks antakse tulewat kongressi ette walmistada. Iga osawõtja maksab kuludeks umbes 2 rbl. Maa ja linnad, kus kongress peetud, on ainelist abi annud. Wiimsil kongressidel on 2000 kuni 3000 osawõtjat olnud.

Kongresside protokollid on rikas allikas karskuseliikumise ajaloole. Neist saadakse teateid karskuse edenemise, karskuseseaduste ja uue-
mate uurimiste kohta alkoholiküsimuses. Kõne-
pidajad on tähtsamad karsklased ja teaduse-
mehed, nagu: Bunge, F. Kraepelin, Le-
grain, Ridge, Vander-
velde, Laitinen, J. Berg-
man, Wallis, Forel, Kas-
sowitz, Gruber jne. Mõnel kongressil on poolteist sada kõnet peetud ja aruannet antud.

Charlotte Gray.

Kongressidest wõtawad parajusemehedki osa. Sellest ei ole takistust, waid ennem kasu. Oma seisukohta kaitstes on parajusemehed oma põhjused nõrkust üles tunnis-
tanud. Läbiraakimistel on täiskarsklastele wõit jäänud.

1911 peeti Dresdenis suur terwishoiu näitus ära, mida ülepea suuremaks Saksa näituseks arwatakse. Nimetatud näitusel olid karskusele ja alkoholile omad osakonnad määratud, mis ühe kui teise mõju waatajatele katsusid seletada, kelle seas harwad karskust igakülgselt oskasid hinnata. Näitusel pidas professor Gumprecht karskuse kohta kõnet. Kõnes arwas õpetlane karsklasteks weel neidki, kes päewas kaks pudelit õlut joowad.

40. Rahwastewaheline karskusetoimekind Lausannes.

Baseli kongressil 1895 kõneldi parema läbikäimise ja mõtete wahetamise tarwidusest rahwastewaheliste karskuseühisuste wahel. Budapesti kongressil 1905 nõudis ungarlane Dr. Stein maailma-karskuse kirjatoimetuse asutamist. Stokholmi kongressil 1907 wõeti nõuiks rahwastewahelist toimekonda alkoholi tõrjumiseks (Internationales Bureau zur Bekämpfung des Alkoholismus)

asutada. Asupaigaks määrati Lausanne, kus selle juhatus Dr. R. Herod' hooliks anti.

Toimekind annab alkoholiküsimustes teateid üksikutele inimestele, seltsidele, ametikohtadele. Toimekonnalt on pea kõik riigid teateid palunud. Tähtsamatele Prantsuse, Saksa, Inglise, Italia ja Hispania keeli lehtedele saadab toimekind teateid kõigist tähtsamatest juhtumistest ja nähtustest karskusealalt. Tihti peab toimekind ajalehtede mitmesuguseid teateid õiendama, mis alkoholimehed alkoholi kasuks wälja laotawad.

Dr. R. Herod.

Rahwastewaheliste karskusekongresside walmistusetöödest ja tuttawaks tegemisest wõtab toimekind korralikult osa. Wiimse karskusekongressi tööde kohta saatis toimekind kirjutusi suurtesse lehtedesse.

Tähtsaks tööks tuleb alkoholiküsimuse ja karskusedenemise kohta käiwa kirjanduse kogumist nimetada. Toimekonnale tuleb umbes 125 karskuselehte, 12 keeli. Raamatukogust leidub 600 köidet ja arhiwist 5000—6000

raamatukest ja ajalehekirjutust. Kõik on hästi korraldatud, nii et tarwitatawat kirjutust hõlpsalt wõib leida.

Mitmed riigid saadawad oma ametlikud aruanded toimekonnale. Mõne aja eest toimetati adress Rootsi walitsusele palwega, et Rootsi walitsus rahwastewahelise institudi alkoholiküsimuse uurimiseks asutaks.

Toimekonna juhataja Dr. Herod on hulga suurte karskuselehtede kaastööline. Sagedatel reisidel puutub ta tihti tähtsamate karskusemeestega kokku.

41. Naiste karskusetöö.

Naesed on ju esialgu karskusetööst osa wõtnud. Aamerikas panid nad „ristisõja“ joomise wasta toime.

Oh io riigis walitses seadus, kelle järele joodiku naene kõrtsmiku käest, kelle kõrtsis mees ennast täis joonud, kahjutasumist wõis nõuda. Selle seaduse põhjal mõisteti Springfieldis 1872 kaks kõrtsmikku trahwi maksma. Kohtu harutusel astus proua E. Stevart õnnetutele naistele appi. Kohtukäik äratas tähelepanemist. Stevart katsus ka muid naesterahwaid joomise wastu wõitlema kutsuda, aga esiotsa tagajärjeta.

Kord ilmus üks Dr. Levis karskusekõnet pidama. Kõne waimustas naesterahwaid. Nad wõtsid nõuuks wõitlemist wägewate kõrtsmikkude wasta alustada. Juhatajaks waliti proua Thompson, endise kubeneri tütar.

Kõige pealt kirjutati palwekirjad aptekritele, kõrtsmikkudele ja muile joogipaikade peremeestele. Nähes, et neid tähele ei pandud, astusid naesterahwad paari wiisi kokku ja rändasid pikas reas läbi linna kõrtsist kõrtsi. Õpetajad olid naeste poolt ja lasksid naeste rändamise ajal läbi linna kirikukelli helistada.

Kõrtsmikud wõtsid naesterahwad auupaklikult wasta. Kui naesed teisel päewal rändamist parwes läbi linna kordasid, leidsid nad ukseid igalpool lukus. Nad ei hoolinud sellest, waid kordasid igapäew oma käiku, kunni üks kõrtsmik teise järele pidi lubama kõrtsi jäädawalt kinni panna. Üks kõrtsmik andis kõige oma alkoholi naesterahwastele. Hulga rahwa ees walati see uulitsale maha, kuna sinna juure kirikukelli löödi. Aptekrid pidid lubama ainult tohtrikirja peale alkoholi müüa.

Rahwas hoidis naeste poole. Kõrtsid jäid kinni. Aga wastased ei uinunud. Üks wiina-wabrikant lubas 5000 dollarit sellele, kes naeste wastahakkamise lõpetab. Asjata.

Katsus mõni mees joomakohta awada, kohe olid naesed platsis ega jäänud enne rahule, kui neile järele antud.

Uus liikumine lagunes üle Ohio laiale. Peaaegu igalpool pandi joogipaigad kinni. Ohiost laotas ristsõda ennast muisse riikidesse. Eesotsas seisis suuremat sugu naesterahwad, kõrgemate ametnikkude, kontoristide ja õpetajate

naesed ja tütreid. See nähtus seletab ettevõttele lahkett wastatulemist. Peale selle käiakse Ühisriikides naesterahwastega wiisakamalt ümber kui Europas. Harukorral said ristsõja ettevõtjad halbu sõnu kuulda. Ühes kohas wõeti naesterahwaid küll kinni, päästeti aga kohe jälle lahti.

Sarnane silmapilklik liikumine ei wõinud püsiwat mõju awaldada. Küll pidasid kõrtsmikud mõni aeg kõrtsid ja trahterid kinni, kui aga waimustus wähenes ega enam tarwitsetud „ümberpiiramist“ karta, awati joogipaigad jälle. Naesterahwad said wiimaks aru, et ristsõdadega kindlat kätte ei saada, waid et seks paremat korraldust tarwis. Seda wiisi tekkis „Maailma Naiste Kristlik Karskuseühisus“ (Worlds Women Christian Temperance Union). Märjiks määrati walge lint, puhutuse ja rahu eeskuju.

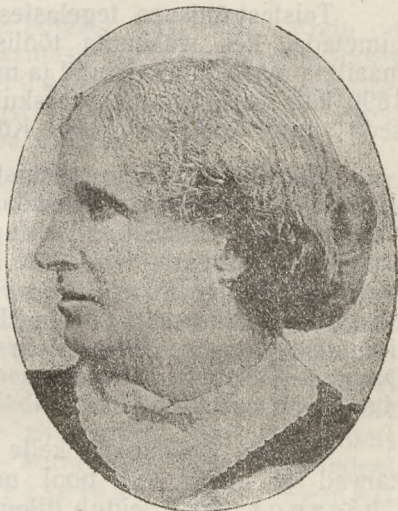
Frances Willard.

Esiotsa tehti ühisuse eesmärgiks ainult kodumaal tööd. Aega mööda saadi aru, et kaugemalegi tuleb ulatada. Enne öeldi: Jumala, kodu ja isamaa eest! Nüüd aga Jumala, kodu ja iga maa eest! Töö laiendamise mõtte üleswõtja oli 1883 neiu Frances Willard. Eeskawa laiendamise järele hakati warsti karskuse-jüngrid igalepoole maailma wälja saatma. Esimene sarnane õhutaja ja kõnepidaja oli proua Mary Leawitt.

Praegu on see maailma kõige suurem naisühisus. 40 riigis kuulub sinna 500.000 liiget. Walgelindi ühisesi tabame Kongo rannalt, India põletawa päikese alt, maailma mere saartelt, pimedast põhjast. Isegi Hiina suure müüri taha on see aade pääsenud.

Ühisuse eeskawa on suur. Mis paha, halbtust, häda, wiletsust maailmast leida, selle kaotamiseks tahawad walgelindi naesed tööd teha. Palju armastust, usku ja lootust nõuab sarnane töö.

Tähtsamaks sennistest Walgelindi ühisuse ettewõtetest tuleb suurt palwekirja maailma riikide walitsejatele nimetada. Selle alt leidub tõsine Paabeli keelte segadus: 50 keeles on ta alla kirjutatud ja allakirjutajad on maailma otstest pärit. Ses palutakse alkoholi ja oopiumi kaupade täieste lõpetada. Palwekirja anti esimees Clevelandile muile walitsejatele edasi saatmiseks.

Mary Hunt.

Tegelikult on naisteühisus sellega kõige rohkemine korda saanud, et alkoholi kahjuliku mõju seletust koolides õpetamiseks püüab teha. Ühiseriikides antakse kõigis koolides karskuseõpetust sundlikul wiisil. Selle kättesaamist on iseäranis proua Mary Hunt edendanud. Juba tema isa näitas karskuseliikumises suurt agarust üles. Joomise häwitust nähes hakkas tütar mõni aasta pärast mehele minekut karskuseaate laialelaotajaks. Tundes, et elu siis wõib paraneda, kui noorust karskuses kaswatatakse, hakkas ta kõigest jõuust peale käima, et karskuseõpetus koolides sundlikuks saaks. Tema püüd õnnestas. Tarwilikka õperaamatuid kirjutas ta osalt ise, osalt laskis oma juhatuse järele teisi kirjutada.

Naisühisuse hingeks oli peaaegu algusest saadik neiu Willard. See haruldane naesterahwas sündis 28. septembril 1839 New-Yorgis, õppis Evanstones, käis ennast Europas

edasi harimas ja sai tagasi tulles Evanstonesse estetika professoriks. Ristisõjast võttis ta warsti elawalt osa. Selle läbi pörkas ta aga ülikooli walitsusega kokku. See nõudis kas ristisõjast lahkumist või professuri mahapanemist. Ehk ta küll jõukas ei olnud, otsustas ta professorist lahkuda ja elu karskuse kasuks pühendada. Kunni jaanuari 1897 oli ta ühisuse juhataja. Ei oleks ta elu ja tegewust täieste ühisusele ohwerdanud, ei oleks ühisus iialgi nii suureks kaswanud. 20000 kirja ja kirjutust rändasid aasta jooksul südika naesterahwa käest maailma. Iga aasta sõitis ta 20000 penikoormat.

Teistest ühisuse tegelastest tuleks proua Mary Leavitti nimetada, kes wäsimata töölisena 25 aasta jooksul kõik maailma maad läbi reisinud ja mõnda korda Europas käinud. 1890 käis ta Kristianias karskuse-kongressil ja warsti peale seda suurel kooli-kongressil Köbenhavnis.

Ühisriikidest lagunes naiskihutusetöö kõige pealt Inglismaale ja Kanadasse. Kanadas juhtis liikumist Laetitia Youmans. Esimesi seltsa Inglismaal asutasid Margaret Lucas ja Margaret Parker. Nende järele hakkas Inglise-maal lady Henry Somerset Frances Willardi osa esitama. Saksamaal astus neiu Ottilie Hoffmann naiste karskuse liikumise etteotsa, Norras neiu Ida Wedel-Jarlsberg, Daanis Elisabeth Selmer, Soomes Alli Trygg-Helenius-Seppälä.

Ühisuse keskkoh, kelle alla 56 maad maailmas käiwad ja enam kui pool miljoni liiget kuulub, seisab Chicagos. Sealt leidub ütle mata suur, tore ühisuse maja „Woomans Temple“.

Esiotsa hoidis ühisus ennast politikast eemale. Aega mööda pidi ta mõnegi elu-küsimuse kohta seletust andma. Kõige enam sundis keeluseadus naesterahwaid kindla poliitilise erakonna külge liituma. 1884 tehti otsus, et kõik naesterahwad keeluseaduse erakonna liikmeks astuwad. Mõnes kohas ei oldud selle otsusega rahul. Tagajärg oli, et paljud ühisusest lahkusid ja mitte-poliitilise naeste kristliku karskuseseltsi asutasid. Uue ühisuse juhatus võttis Ellen Foster enese peale.

Lõhe ei teinud wanale ühisusele suurt kahju. Liikmete arw tõuseb ühte lugu ja ühisus leiab ikka enam lugu-pidamist. Nimelt püüawad ühisuse liikmed riikide juhtivate ringkondade ja walitsejate kohta mõju awaldada.

42. Rahwastewahelised karskusekorraldused.

Alkohol esineb iga rahwa waenlasena. Sellepärast ei tule ühel ega teisel ta wasta wõitlusesse astuda, waid igal rahwal. Karskusetöö saab seega rahwastewahelise iseloomu. Mida rohkem jõudusid koos, seda hõlpsamine edeneb töö. Rahwad ühel meelel wõiwad ühisel jõul suuri asju korda saata. See teadmine on põhjust annud ühisusi asutada, mis kogu maailma oma tegewuse alaks teewad. Üks sarnane on

Goodtemplarite wennastus.

Selle harusid tabatakse kõigest maailmast. Kodu on Ühisriigis. Kewadel 1851 asutasid nooredmehed väikses Utika linnas „Jeeriko rüütlite“ nimelise ühisuse. Selle siht oli liikmetele lõbust ajawiidet muretseda. Lõbud aga said enestele tihti weidra loomu.

Tõsisematele noortele meestele ei meeldinud see. Leverett Coon ajas asja nii kaugele, et ühisus 1851 uuele alusele rajati ja ühisusele uus nimi anti The Order of Good Templars = Heade Templirüütlite Wennastus. Juhatajaks waliti Backus, kes tegewust märksa oskas laiendada. Kahe nädala jooksul asutati 8 looshi (osakonda). 1852. a. alguses tekkis Cooni tegewusel neljasteistkümnes loosh, nimega Excelsior. Sell ajal taheti ühisusele keskkohta põhjendada. Kokku kutsutud seltside esitajate keskel tekkis mõtete lahkuminek. Excelsior lahkus koosolekult ja asutas uue korralduse The Independent Order of Good Templars = Iseseisaw Heade Templi Rüütlite Wennastus. Wiimane korraldus on kõige tähtsamat rahwastewahelist tööd teinud.

Uus ühisus kaswas ruttu. Esimesel aastal asutati suur loosh (kesktoimekond). Waewalt keegi muu on oma pitsari nii sügawalt ühisuse korraldusesse waotanud kui 1853 walitud esimees, methodistide jutlustaja Dr. D. W. Bristol. Tema walmistas ühisusele suurema osa põhjuskirju, mis tänapäewani weel maksawad. Seltsi juhtmõte on: täiskarskus üksikule, täiskeeluseadus riigile! Ei mingisugust wahet liikmete keskel seisuse, sugu, rahwuse ega uskude poolest. Ühisus tahab väljaspool politika ja usu raja töötada.

1875 tõusis looshide arw 11,850 ja liikmete arw 735,000 peale. Selle järele tuli seisak. Tülid tõusid ja nende mõjul hakkas liikmete arw wähenema.

Lõhe tekkis neegrite pärast. Nendega ei tahetud muude liikmete wiisi ümber käia. Pandi ette nende jaoks iseäralikku osakonda asutada. Otsus tehti, et tarbekorral neegrid wasta jäägu wõtmata. See pahandas inglasi. Nad lahkusid Aamerika korraldusest ja asutasid oma Inglise ühisuse. Aamerika ühisust jäi päalik Hickmann juhatajaks, Inglise ühisus määras aga Joosep Malinsi juhatajaks.

Lõhe goodtemplarite korralduses kestis kümmeaastat. Malinsi põhjusemõtete alusel ühinesid mõlemad ühisused Saratogas 1887. Selle kasuks tegi ka selleaegne Aamerika goodtemplarite ühisuse kirjatöömaja John Finch tööd. Ühtesulamise järele sai Finch korralduse juhatajaks, suri aga pea. Järgmistest tublimatest juhatajatest nimetagu W. Turnbull ja indiandlaste sugu Dr. Oronhyathea, Mann ja J. Malins. Praegu seisab ülem juhatus rootslase Eduard Wawrinsky käes.

Ühtesulamise järele kaswas goodtemplarite arv jõudsalt. 1910 oli 75 suur looshi, 12692 kohalikku looshi ja 682016 liiget. Enam kui Ühisriikidest leitakse liikmeid Inglismaalt ja Rootsist.

Inglismaale jõudis liikumine 1868. Peamehena esines seal J. Malins. Norra wõttis korralduse 1877 wasta; juhatajaks sai köster Torjus Hanssen. Rootsis töötab ta 1879 aastast saadik E. Wawrinsky, J. Bergmani ja O. Eklundi juhatusel.

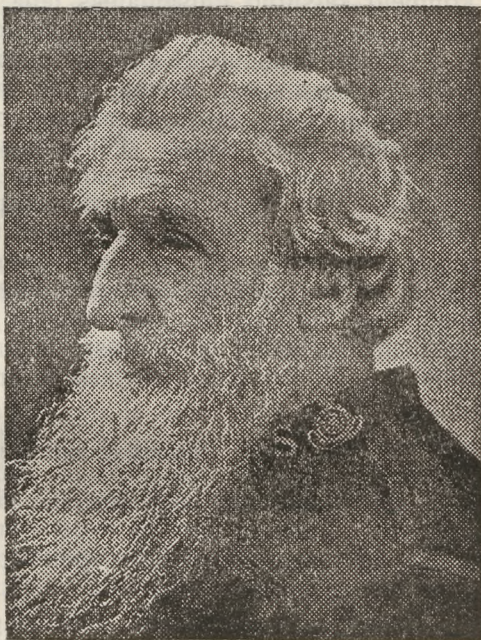
Teistesse riikidesse asus korraldus hiljem. Soome jõudis ta 1883, millal Kaarle Werkko „Suomen Raittiuden lehes“ goodtemplari liikumist südamest soovitas. Siit ei ole liikumine palju poolehoidmist leidnud.

Ülepea lähewad goodtemplarite ühisuse põhjuseadused muistkarskuseseltside põhjuseadustest kaugelt lahku. Koosolekud on kinnised. Neisse ei pääse muidu kui tunnistusesõna nimetusel. Koosolekust ei saa awalikult kõnelda. Nende salaja iseloom teeb, et paljud neid poliitiliste kihutuse kohtadena kardawad. Nende salaja pitsar ei lase neid meie poole pääseda.

Wennastuse liikmed ise seletawad: üksi salaja koosolek ühendab liikmeid ligemalt. Awalikul koosolekul ei pääse wennastus ja sõprus iial nii wõidule. Salakoosolekule läheb joodik hea meelega, joomisest wabaks saada püüdes. Seal antakse talle wennakätt, kinnitatakse ja hoiatatakse ilma et ühiskond awalikult näeks.

Teine goodtemplarite iseäralsus on, et kõike iseäraliku rituali ehk pidukommete järele toimetatakse. Ritual jagab koosolekud algamise kommetesse, uute liikmete wasta-

wõtmisesse, wõõrsil käimisesse ja lõpukommetesse. Liikmeteks soowijad peawad eestoas ootama, kunni korrapidaja waatama tuleb. See kirjutab nimed üles, läheb, ilmub need esimehele ja liikmetele. Need waliwad. Soowitakse uut liiget wasta wõtta, antakse talle walged puukuulid, wastasel korral mustad. Wastawõetud wennale panewad wanad liikmed küsimisi ette. Kui küsijad seletawad, et wõõras tõeste tahab liikmeks heita, saadetakse kassahoidja kohe maksu wasta wõtma. Siis algab wastawõtmine. Korrapidaja juhatusel astuwad uued liikmed käsikäes saali, kuna wennad ja õed neid marssiga teretawad. Esimehe ees annawad uued liikmed karskusetöötuse. Selle peale wiiakse uued liikmed abiesimehe ette. See loeb kõik keeldud joogid ette, küsides: Kas lubate seda töötust pidada? — Weel wiiakse uued liikmed kahe ametniku ette: üks õnnistab, teine teretab õnne soowides. Wiimaks seletab esimees weel ühisuse kombeid.

W. Booth.

Karskusetöötust anti waremalt piibli ees. Ei nõutud õiete muud kui tunnistust, et Jumala sisse ustakse. Aja jooksul on usuasi pahandust sünnitanud mõnesuguste usutunnistajate wahel. Indlasi ja hiinlasi näituseks pahandas nähtus, et töötuse andmisel piiblit tarwitati ja mitte nende püha kirja. Aega mööda lepitati nurisejaid. Katsuti asja nii ajada, et iga nurin kaoks.

Ühisuse sisemine elu tuletab omast kohast nagu sõjawäge meele. Igähele on oma koht määratud; liikmed ja ametmehed kannawad peale selle iseäralikka auu ja liikme

märkisid (regalisi). Neid on mõnesuguseid ja kantakse ikka kaelas. Märgita liikmel puudub hääleõigus.

Korraldus on kolmejärguline: loosh, suur loosh ja rahwawaheline suur loosh. Tegewuses on kõik liikmed ühesugused, looshides kõigil ühesugune õigus, suurlooshis ja rahwawaheliles looshis muutub aga lugu. Kui ka goodtemplarite ühisust laidetakse, on ta ommeti osanud enam liikmeid enese külge tõmmata kui muud karskuseseltsid.

Rootsis, Norras ja Taanis on wiimsel ajal ühisuse kombeid katsutud lihtsamateks teha. Rootsis asutati 1896 Ver d a n d i korraldus, kes iseäranis töörahwa seas tegew on.

Mõnes tükis tuletab goodtemplarite tegewust W. Boothi Päästesõjawägi meelde, kes küll karskust otsekohe lipukirjaks ei tee, siiski tegewuses palju rõhku karskusedendamise peale paneb. Ühes huwitawas kõnes soovitas W. Booth joomise tagajärgede suure näituse asutamist, pilkamisi seda joodikute eneste näitusele wiimisega ühendada käskides. Näituse elawamaks tegemiseks pani Booth niisamas pilgates ette joodikuid alkoholiga joota, et mõju parem silma paistaks, wiimaks weel kohtumõistjaid kohe joodikute kurjategude seletamiseks ametisse seadida ja nuhtlemiseks kaaki tegewusesse määrata. Niisugust näitust tunnistas W. Booth kõige tarwilikumaks ja kasulikumaks.

43. Nooruse karskusetöö.

19. aastasada nimetatakse tihti laste aastasajaks. Enne ei pandud laste arenemist ja õnne palju tähele. 19. aastasada tahtis õpetada, et lapsepõlwel suur tähendus edaspidise elu kohta on.

Karsklased käisid ses tükis ajaga käsi käes. Enam kui muud kaswatajad püüdsid nad just nooruse peale ehitada. Inimesi peab enne joomahädaohust päästetama kui nad joomise ohwriks langewad.

Aamerika-Ühisriikides asutati 1844 iseäraline karskuseselts. 1839 hakati esimest nooruse karskuselehte wälja andma. Uut hoogu sai liikumine aastasaja wiimsel weerandil, mill naeste karskusetöö edenes. Naeste ülesanne on olnud karskuseõpetust lastele anda. Mõned goodtemplarid tegid agaralt nooruse keskel tööd, hiljemine muud karskuseseltsid.

Iseäranis nõuawad tähelepanemist õppiwa nooruse karskusekorraldused. Need kõlbawad paremine kui muud „maa lootust“ karskeks kaswatama. Nooruseseltsid peawad

tawaliseste korra nädalis koosolekuid. Need ei kesta üle tunni. Lastele antakse selle aja jooksul kas korraliku õpetust alkoholiküsimuses ehk peetakse neile kõne karskuseasjus. Palju rõhku pannakse udupiltide ja muude sarnaste piltide näitamise peale. Ülepea katsutakse koosolekut võimalikult huwitavaks teha. Noorusele jaetakse alkoholi-küsimuse selgitamiseks Inglisemaal aastas 4 miljoni raamatukest ja lehekest. Kooliõpetajaid ja osawaid kõnemehi saadetakse mujalegi koolidesse, kus korralik karskuseõpetus puudub, kõnedega lastele seda küsimust arutama.

Kudas lastele kõnet peetakse, seletab järgmine näitus: „Alkohol on kihwt, mis peaaajule ja erkudele kahju teeb. Joobnud mees waarub käies, sest taaju on alkoholi mõjul nõrgendatud. Ta on peaaegu niisamasugusel halwal järjel kui oleks ta täieste ajudeta. Ta ergud ei jaksa enam soon-tele tarwilikka käskusid anda. Ta ajud on nagu ööpimeduses; ta ei wõi käskusid täita ega anda. Alkoholi wiis on ajusid ja erkusid tuimaks ja tõnsiks teha.

Kui inimene wähegi õlut, marjawiina ehk joowastawaid jookisid joob, mõjub alkohol, et liig palju werd päha woolab. Siis saab inimene rõõmsaks. Joob ta rohkem, kaotab ta mõistuse. Ta räägib palju ja lollilt; tihti saab ta asjata kurwaks, hakkab käreitsema ja riidlema. Mees on paha naese ja laste wasta ja teeb palju halbu tegusid, mida ta muidu ei teeks, kui ta ajusid ööpimedus ei peidaks.

Mõni mees peab wangitornis lepitama kurjatööd, mida ta ei oleks teinud, kui alkohol ta ajusid ei oleks mürgitanud.

Ajud, mis sagedaest alkoholi tarwitamisest wiga saanud, lähewad terwetest ajudest palju lahku; nad kisuwad endid kokku ja muutuwad kõwaks. Inimene ei wõi enam selgelt mõtelda ja kaldub enam kurja kui hea poole.

Alkohol on ajude ja erkude mürk.

Ka tubakas teeb ergud lõdwaks ja ajud tõnsiks. Poisid, kes suitsetawad, jääwad koolis teistest maha, sest et nad suitsetamise pärast hästi ei jaksa õppida. Kes tar-gaks tahab saada, sell peawad head ajud olema. Selle-pärast ei tohi ajusid alkoholiga ega tubakaga kihwtitada.“

Niisuguses mõttes peetakse lastele karskusekõnesid.

Õppiwa nooruse karskusetöö algas Ühisriikides 1890 aastate algusel. 1892. asutati „Üliõplaste Keelu-seaduseliit.“ Liit katsub liikmetele politilist kaswa-tust anda, et nad pärastises elus keeluseaduse kasuks wõiksid töötada. Kõik liidu haruseltsid peawad karskuse-

kursusi. Peale selle panewad nad wõidukõnepidamisi toime. 1910 olnud liidul 158 kohalikku seltsi 4,598 liikmega.

Britannias asutati nooruse karskuseliituseid warem kui Aamerikas. Seal olnud 1830 üks karskuselts nooruse jaoks. Ka leidus wanemate inimeste karskuseseltsidest osakonde nooruse jaoks. 1836 hakati nooruse karskuselehte välja andma. Meie päiwil arwatakse nooruse karskuseühisuste liikmete arwu peaaegu 4 miljoni hinge peale. Enam kui 80,000 hinge annawad neile karskuseõpetust, enamaste ilma maksuta. Inglisemaal on lastekarskuseõpetus kõige kõrgemale järele arenenud. Aameriklased selle wasta püüawad asja nii kaugele ajada, et karskuse õpetuse andmine koolides sundlikuks saaks.

Belgias asutati esimene laste karskuseühisus 1866. Esiotsa töötas see agaralt. Laste ja nooruse karskusetööd tehakse seal enamaste koolides. 1887 kutsus koolijuhataja Robyns Limburi maakonna rahwakoolide inspektorid koosolekule, kus ta ette pani täiskarskuseühisusi koolidesse asutada. Ettepanek wõeti wasta. 1892 olid pea kõik Limburi rahwakoolilapsed karskuseühisuste liikmed. Ettewõtte leidis üleüldist heakskiitmist. 1892 määras Belgia hariduseminister karskuseõpetuse kõiki koolidesse õpeaineks. Seda wiisi on Belgia nooruse karskusesõjawägi üle sajatuhande tõusnud. Kõrgemate koolide nooruse hulgas ei ole karskusetöö nõnda palju edenenud. Öppiwa nooruse liit asutati 1903. 1910 olnud sel 750 liiget.

Prantsuse koolidesse on wiimisel ajal hulk karskuseühisusi asutatud. Halb külg on neil see, et suurem jagu neist ainult parajuse poole hoiab.

Helwetsia koolide õpilased asutasid eneste keskel karskuse seltsi 1890. Üliõplastel töötab 1893 aastast saadik selts „Libertas“ protestantlaste seas, katoliklaste seas aga „Katoliku Üliõplasteliit.“ Karskusemeelsed üliõplased armastawad kunsti, aga ka käsitööd. Mitmest üliõplasteseltsist leidub seltsi oma liikmete walmistatud majariistu. Zürichi karskete üliõplaste seltsimaja tunnistab, et üliõplased ühel ajal head õppijad, puusepad ja kunstitöötajad wõiwad olla. 1892 asutati lootuseliidu sarnane laste karskuseselts. Ülepea tõuseb täiskarskete noorte hulk 10,000 hinge peale.

Esimene lootuseliit asutati Hollandis 1862. 1896 ühinesid maa lootuseliidud üheks seltsiks. 1894 asutati üliõplaste karskuseselts, mis aga wähe poolehoidjaid leidis. Ainult seminariõppijad on tublid karsklased. Nende ühisus annab oma karskuselehe välja.

Austrias tarwitawad lapsed rohkeste wägewaid jookisid. Kord kuulati 338,154 last üle. Ainult $7\frac{1}{2}$ protsenti poissa ei joonud õlut. Karskusel on siis suur tööala. Mõned lootuseliidud on asutatud. 1902 töötab Austrias üliõplaste karskuseselts, hiljemine astus sellele weel teisi tööle appi. Wieneri akademialine karskuseühisus on katsunud koolilaste seas karskusetööd teha. Wana seadus keelab aga koolilapsi mingisugusesse seltsi astumast ja seltsa nende keskele asutamast. Karskuseseltside palwe peale waatamata ei ole walitsus seda kitsendust kaotanud.

Ungaris seisab laste karskusetöö niisama madalal järjel. Ungari karskuseühisus katsus koolides kõnesid pidada. Aga seltside asjus maksab Ungaris niisamasugune keeld nagu Austrias. Ainult mõne seltsi karskusekoosolekutel käimist on minister lubanud.

Saksamaal asutas Osnabrücki õpetaja Seling 1840 aastatel laste karskuseühisuse. 1848 aasta tegi sellele liikumisele otsa. Wiimsil aastatel on see uueste elusse ärganud, aga ei weel kaugele jõudnud. Esimene koolilaste karskuseselts asutati Nürnbergis 1901. Hiljem ühendati kõik sarnased seltsid Germania nimelise liidu liikmeks. Mõne aja pärast tekkis weel uusi liitusid. Üliõplased on 2 liitu asutanud, niisama tütarlastekooliõppijad oma karskuseliidu ja Poola kooliõppijad jälle oma.

1910 öeldi Germania ühisusel 750, karskete tütarlastekooliliidul 150, Saksa karskete üliõplaste liidul 117 ja katoliku akademiasel karskuseühisusel 300 liiget olnud olewat. Saksa koolides õppijate arwu peale waadates on see hulk koguni väike. Peale selle on Saksa kõrgemates õpeasutustes õppijate elu toores. Üliõplased armastawad joomist, wehklemist ja muud sellesarnast. Saksa üliõplased arwawad auuasjaks duellil saadud armisid ja tühendatud õllepudelite ridasid.

Soomes tehakse lootuseliidu tööd seitsaadik, kui Hilda Helman esimese täieliku karskuseseltsi asutas. Üliõplased rajasid 1886 oma karskuseseltsi. Wenemaal ei lubata lapsi seltsidest osa wõtta ega wõi sellepärast karskuseseltsisid ega lootuseliitu asutada. Karskuseõpetust ainult on lastele katsutud mõnes kohas anda. Proua H. Pöld pani õpetusele Eestis aluse, kuid ootamata takistused määrasid tööle piiri. Üliõplased on küll hulga seltsa asutanud, kuid karskuseseltsi asutamine käib neil üle jõuu. Tartu „Eesti Üliõplaste Selts“ on joomise wasta hakanud wõitlema, kuid ei ole wõinud kõiki liikmeid joomisest wõõrutada,

ehk küll osa liikmete hulgas karskuseliikumine maad võtnud. —

Rootsis on karskusetööd ju 1890 saadik tehtud. Hulk seltsa töötavad laste osakondadega. Rootsi õppiwa nooruse karskuseliit asutati 1896. Kolme aasta eest oli tal 11,000 liiget. —

Professor Johan Bergman pidas ju mõnda aega nõuu kehvalede karskete üliõplastele abi anda edasiõppimiseks ja muidki üliõplasi karskusele võita. Bergman arwas, et need noored mehed, kes edespidi riigi kõrgemateks ametnikkudeks saavad, joomise orjad ei tohi olla. Bergman pani nõuu jõukamatele ringkondadele ette ja leidis selle täitmiseks toetust. Nii asutas ta Upsalas „Karskuse-sõprade üliõplaskodu“ (Nykterhetswännernas Studenthem). Ses kodus leiawad enam kui 20 noort meest väikse maksu eest ülespidamist. Peale selle muretsetakse usinatele waestele karsketele üliõplastele täieste waba õppimine ülespidamisega üheskoos. Ainus tingimine on, et noormees mõnda aega eluga karskust peab awaldanud olema.

Norras leiduwad hulgal karskuseseltsidel niisama lasteosakonnad. Õppiwa nooruse liit asutati 1904. Mõne aja eest luges ta 700 hinge liikmeteks.

Taani õppiwa nooruseliit asutati 1903. Temal on 700 liiget.

Rahwastewahelisel alkoholikongressil Stokholmis 1907 wõeti nõuuks rahwastewaheline toimekond asutada ühenduse ülewalpdamiseks kõigi maade õppiwa nooruse karskusekorraldustega. Toimekond asub Zürichis. See annab mitmes ajakirjas teateid nooresoo liikumise kohta.

Nooresoo karskusetöö sõprade soow on ammu olnud koolidesse sundlikku karskuseõpetust saada. Mary Hunti hoolekandmisel sünnib seda Aamerikas mitmel pool. Norras antakse 1896 peale sundlikku karskuseõpetust riigikoolides, Rootsis aga 1892. a. peale. Soomes määrati, et 1910 a. peale rahwakoolides looduseeaduse tundidel karskuseõpetust antagu. Niisama kirjutati ette koolitajate jaoks seminaris alkoholikursusi pidada. Muis koolides kästi wõimlemise tundides karskust õpetada.

Põhjamaist on Taanimaa karskuseõpetamises kõige kaugemale maha jäänud, Kesk-Europas Belgia teistest ette läinud. Rahwakoolides antakse enamaste igas klassis tund nädalas karskuseõpetust. Prantsuse- ja Saksamaal kästakse karskuseõpetust anda, aga iseäralikka tunda ei ole selle tarbeks määratud.

44. Tegelikud ettevõtted.

Karsklased ei ole nägeliku tööga leppinud, waid aegsaste katsunud oma aateid tegelikult täide saata. Ju karskuseliikumise algusel awati Inglisemaal karskusejoogimajasid. Seda wiisi taheti tunnistada, et kõrtsid ja ülepea alkoholijoogimajad sugugi tingimata tarwidus ei ole, waid et nende asemele wäga hästi paremad karskusejoogimajad wõiwad astuda.

Inglisemaal uuendatakse ju mitu aastat joogimajade korraldust. Linnadest leidub mõnesuguseid karskusejoogimajasid. Katsutakse rahwa kõigi ringkondade eest hoolt kanda. Asutatakse töörahwa jaoks lihtsaid teemajasid, kust odawa hinna eest sööki ja jooki wõib saada, keskmiste ringkondade jaoks nendekohaseid asutusi ja suurte meeste jaoks toredaid karskuse-wõõrastemajasid.

Kõige suuremaks karskuse-wõõrastemajaks tuleb 1879 Londonis awatud „West Central Hotel“ arwata. Hiljem suurendati seda ja seati uue aja maitse järele sisse. Hotel ei anna alkoholi-wõõrastemajadele miski tükis järele. Hinnad on ommeti mõõdukad. Ettevõtte tasub ennast hästi ära. Tuhanded leiawad seal igal aastal peawarju ja ülespidamist

Wiimaste aastate jooksul on palju karskusewõõrastemajasid, trahterisi, klubisid, seltsimajasid ja muid sarnaseid asutusi muiski mais awatud. Neist ei saa mingisuguseid alkoholi jookisid. Rahwa poolt leiawad need ettevõtted rohkeste poolehoidmist.

Põhjamaad on suurest osast Kesk-Europast ja Lõuna-Europast ette jõudnud, kus wõõrastemajades ja trahterites tawaliselt alles joomasund maksab. Ei anta muidu süüa, kui alkoholist jooki ei tellita ehk nõutakse wastasel korral söögi eest palju kõrgemat hinda. Põhjamaade karskusewõõrastemajades ei wõi niisugune inetu sundus küsimusessegi tulla. Kesk-Europas on ammu kõlwanu sunduse wasta häält tõstetud, aga tänini kasina tagajärjega.

Wenemaal on teemajasid ja nendega ühendatud söögi-majasid rohkeste asutatud. Neid leidub niihästi maalt kui linnadest. Kõik need on alama rahwa jaoks määratud, et alamat rahwast kõrtsidest eemal hoida. Esiotsa asutasid neid karskusekuratoriumid, pärast eraetewõtjad. Kuratoriumide poolt on Eestiski mõni sarnane asutus elusse kutsutud. Suurt osawõtmist ei ole nad ommeti leidnud. Wist ei ole neid osatud õigele alusele rajada. Wenelaste seas selle wasta on teemajade külgetõmbamise jõud suurem,

seda enam, et wenelased teed juua mõnda korda enam armastawad kui eestlased.

Kaugemale rahwateemajadest ei ole suures riigis ega meil jõutud. Karskusewõrastemajad, trahterid ja muud sarnased asutused näewad elusse astumisest alles magusat und. Seltside einelaudadelt woolab enamaste igal pool veel alkohol. Alkohol peab hulga seltsimajade müürisid ikka alles lagunemise eest hoidma. Mitmel pool mõistetakse suuri alkoholiallikaid küll waimustusega hukka, aga kodusele alkoholiallikale pigistatakse silmad kinni.

Uuemat ajal on haigemajasid asutatud, kust alkohol täieste wälja tõrjutud. Tohtrid ei tarwita arstimiseks alkoholi sugugi. Niisugune arstimiseviis ei ole mitte ainult joodikute paranduseasutustes tarwitusele wõetud, waid üleüldisteski haigemajades. Ei wõi ommeti veel sarnaste haigemajade arwu suureks nimetada.

Teist wiisi karskuseaadet teoks teha katsuwad mõnesugused elukinnituse seltsid. Need on karsklaste jaoks iseäralikud osakonnad odawamate maksudega awanud. Kõige tähtsam neist, kes ühtlasi selle ettevõttega algust tegi, on „United Kingdom Temperance and General Provident Institution.“

Nägemised õpetawad, et karsklaste keskmine iga pikem on kui mittekarasklaste iga. Wanaste nimetati karsklaste pikemat iga ennemuistseks jutuks, kuid omakasu püüdwad kaupmehed on ammu aru kätte saanud, et see ennemuistne jutt „tõsi“ on. Elukinnituseseltside tabelite järgmised arwud tunnistawad selle wäite õigeks. 1866—1885 oli oodatud surnute arw karsklaste osakonnas 3384, ei tõusnud ommeti suuremaks kui 2408, seega 71,15%. Mittekarsklaste osakonnas oodati sellesama aja sees 5431 suremist. Tõe pärast suri 5284 hinge, seega 97,29%.

Inglisemaa järele on mitmed muud maad elukinnitamise asjus sammunud, näituseks Rootsi. Wenemaa elukinnituseseltsid ei pane tänini karskuse peale veel iseäranis rõhku. Küll näewad nad ära, et karsklaste seas surewus palju wähem, aga maksu alandust karsklastele ei ole nad veel lubanud. Wähe karsklasi on Wenemaal elu kinnitanud.

45. Joomine ja seaduseandmine.

Karskusetööle ei ole ükskõik, missugusel järjel joomine ja joomaseadused seisawad. Karskusetöö edeneb suurel määdul seal, kus joomisele tõkkeid osatakse panna. Kõige

karskemate hulka langewad need maad, kus joomisele kõige enam takistust tehtud ja alkohol rahwa igapäewasest elust eemale tõrjutud.

Ühe ehk teise maa karskusetöö jõudu ja suurust mõõdetakse selle järele, kui suur neis mais karsklaste arw. Karskusetöö tugewus ripub sest, kui palju karskusekirjandust trükitakse ja loetakse, karskusekõnesid peetakse, karskuseõpetust antakse j. n. e. Karsklasi leidub kainuse poole hoidjatega kokku sedapuhku

Inglisemaal.	7,000,000	15,1	%	kogu rahvast
Norras	235,000	9,8	"	"
Rootsis	500,000	9,1	"	"
Taanis	172,916	6,4	"	"
Helwetsias	75,000	2,1	"	"
Hollandis ja Belgias	82,000	1,5	"	"
Soomes	30,000	1,0	"	"
Saksas	216,000	0,4	"	"
Prantsusemaal	100,000	0,3	"	"

Kui ainult täiskarsklaste arwu tähele pannakse, muutub pilt. Madalmaad jääwad Soomest maha. Täiskarsklasi leidub Madalmailt ainult 0,3%, Soomest selle wasta 0,9%.

Ühe ja teise maa karskust arwustatakse tawaliseste selle järele, kui suur seal puhta alkoholi tarwitus. Tõsi on, nagu tihti väidetakse, et Prantsusemaal palju vähem joobnuid silmatakse kui Skandinawias, ehk küll esimeses palju enam alkoholi tarwitatakse, kuid see ei tunnista weel, nagu oleks Prantsusemaa karskem ehk niisama karsk kui Skandinawia. On ju alkoholi tarwitamisel muidki tagajärgi kui joobnuks jäämine. Mõni inimene on alkoholiga oma terwise, laste kehalise ja waimlise arenemise j. n. e. rikkunud, ilma et kunagi joobnud peaga oleks tuigerdanud. Teadus ei tee enam suurt wahet paraja ja liia alkoholitarwitamise wahel. Sellepärast arwatakse reeglik, et mida enam alkoholi tarwitatakse, seda enam selle kahjulikku tagajärge nähakse, hoolimata sellest, tarwitatakse seda väiksel ehk suurel määdul.

Alkoholi juuakse:

	wiina	õlut	marjawiina	puhast alkoholi
Prantsusemaal	8,95 l.	25,4 l.	112,2 l.	16,7 l.
Belgias	8,90 "	208,0 "	4,3 "	13,20 "
Helwetsias	4,95 "	68,0 "	74,0 "	12,62 "
Taanimaal	14,06 "	97,4 "	1,7 "	11,10 "

	viina	olut	marjaviina	puhast alkoholi
Hispanias	2,89 l.	1,3 l.	103,0 l.	10,11 l.
Saksamaal	8,68 "	122,6 "	6,2 "	9,86 "
Italias	1,13 "	0,6 "	90,5 "	9,64 "
Austria-Ungaris	10,30 "	4,5 "	14,7 "	8,42 "
Inglisemaal	4,83 "	144,0 "	1,8 "	8,36 "
Ühisriikides	2,76 "	68,4 "	1,81 "	6,26 "
Rootsis	8,04 "	33,4 "	0,7 "	5,43 "
Wenemaal	9,40 "	5,1 "	3,7 "	5,2 "
Norras	2,80 "	20,3 "	2,5 "	2,39 "
Soomes	1,80 "	4,9 "	0,6 "	1,2 "

Inglisemaal, Norras, Rootsis, Taanis ja Helwetsias on karsklasi rohkem kui Soomes, aga ommeti on alkoholitarvitamine Soomes vähem kui nimetatud mais. Huwitaw on wahe Rootsi ja Soome wahel. Mõlemal maal on karsklasi ühewõrra. Ommeti tarwitatakse Rootsis alkoholi poole rohkem kui Norras. Olgu siiski nimetatud, et Norras alkoholi rohkem on saada kui Rootsis.

Sellega ei taheta ommeti karskusetöö kasu wäheseks tunnistada. Iseäralikkudel kordadel wõib see alkoholi tarwitust paljugi vähendada, nagu wiimsel ajal Saksa ja Taanimaal nähtud. Kuid wabatahtliku joomise mahajätmise kaudu kätte saadud karskus wõib pea kaduda, nagu liri olud tunnistawad. Karskusetöö peab seaduseandmisele teed walmistama.

Joomaseadusi hakati ju kõige waremal ajal andma. Jookide walmistusele ja müümisele määrati kindlad piirid ja peale selle weel wõeti maksu jookide pealt, et nende hind kallimaks tõuseks. Mõne korra saatsid niisugused ettewõtted palju kasu. Kuid wanal ajal oli koguni raske joomiseeadusi kätte saada. Wanaaja ülem joowastaw jook oli marjawiin ja selle walmistamine seisis põlluharimisega lähedas ühenduses.

Keskaegki ei toonud ses tükis palju paranemist. Põhjamail sai sel ajal õlu üleüldiseks joowastawaks joogiks ja selle walmistamine koduseks tööstuseks. Wabrikud tekkisid alles uuemal ajal. Kodune õllewalmistamine ei wõinud muidugi üleüldise järelewaatamise alla käia.

Uuemal ajal wõttis wiinapõletamine wõimust. Esiotsa hakkasid talupojad meie maal niisama nagu Soomes ja Rootsis wiina ajama. Pea ommeti kiskusid meil mõisnikud selle õiguse eneste kätte, kuna see õigus Soomes ja Rootsis mõõdaläinud aastasajani talupoegadele jäi. Enamaste igal

pool, ka meil nõudsid rikkad kaupmehedki enestele wiinapõletuse õiguse.

Et kunni 16 aastasaja alguseni vähä suurtes wabrikutes wiina põletati, suuremalt osalt aga väiksel wiisil majades, ei wõinud riik walmistust küllalt silmas pidada. Iga walmistusepaik esines ühtlasi kõrtsina, kust soowijad niipalju wiina said kui tahtsid.

Joomise häwitawat mõju nähes katsuti sellele piirisd panna. Kirikukõrtside arwu vähendati. Põletamise aja pikkust lühendati. Peale selle pandi joogid maksu alla. Õlle ja marjawiina maks on nii wanast ajast kui ajaloolisi teateid olemas. Wiina maksu nimetatakse esimese korra Põhja-Saksamaal 1595, Baieris 1527, Austrias 1523, Prantsusemaal 1559, Inglisemaal 1660, Rootsis 1538 j. n. e.

Suur muutus tuli alkoholiwalmistusele 19. aastasajal neil mail, kus õlu ja wiin tawalisteks jookideks saanud. Wabrikud wõitsid koduse tööstuse täieste ära. Õlle ja wiinawalmistuseks hakati auru tarwitama. Väiksed alkoholiwalmistajad ei jaksanud enam wabrikutega wõidelda; nad pidid oma töökojad sulguma. Seaduseandjad ei hoolinudki palju kodustest alkoholiwalmistajatest. Et walmistust paremine silmas pidada, püüdsid nad hoolt kanda, et ainult wabrikud alkoholi muretseksid.

Meie maal, Rootsis, Norras ja Helwetsias muutus wiinapõletamine just seaduse sunnil wabrikute ülesandeks, õllewalmistamine iseenesest. Sest endine üleüldine jook õlu jäi 16. ja 17. aastasajal aruldaseks joogiks. Kõrged maksud ja waljud eeskirjad kui ka laiale lagunew wiin tõrjusid õlle koguni kõrwale. Muutust tõi alles 19. aastasaja keskpool, mill Baieri õlu moodi pääsis ja õlle walmistamiseks suuremad wabrikud tekkisid.

19. aastasaja algusel algas Inglisemaal wõitlemine koduse wiinapõletamise wasta. 1811—1813 häwitati seal umbes 20.000 sala-wiinapõletuse kohta. Mõned kestsid ommeti edasi. Weel 1861 kaotati Inglisemaal 111 ja lirimaal koguni 1589 niisugust hukatuseallikat. Meie ajal on Inglisemaal wiinapõletamine ainult suurte wabrikute käes. Õlut selle wasta walmistatakse vähemateski õlleköökidest.

Teine maa, kus joowastawate jookide tööstus wara ju wabrikute hooleks jäi, on Taanimaa. 1700 aastate lõpu-poollel lõppes seal ju kodune wiinapõletus ja 1840 aastatel sattus õllegi pruulimine suurte wabrikute kätte. Rootsis keeldi kodune põletamine 1855. Õllewalmistus wabrikutes algas seal sellsamal ajal kui mujal Skandinawias.

Saksas on olud mitmesugused; Põhja Saksas meie olude sarnased, lõune pool tuletawad nad meie endiseid olusid meele. Wiinawalmistust peetakse seal põllutöö abinõuks. Wiimse 30 aasta jooksul oli Baieris ja Würtembergis umbes 10.000, Baadenis aga enam kui 25.000 wiinakööki. Mõned neist on õige väiksed. Sell põhjusel ei wõi ülewaatajad neid alati silmas pidada, waid käiwad neid arukorral waatamas, et neile maksu suurust ära määrata. Tagajärg see, et omanik suurema wõidu saamiseks wõimalikult palju katsub alkoholi walmistada. Niisugust kiusatust ei ole seal, kus maksu põletatud wiina mõõdu järele maksetakse. 1908 oli Saksamaal ülepea 67.257 wiinakööki. Kesk- ja Lõuna-Saksamaal walmistatakse palju marjawiinagi. Niisuguseid walmistajaid on umbes 60.000.

Õlu on Saksamaal rahwusline jook. Ju Rooma walitsuse ajal jõid sakslased tubliste õlut. Hansa kaupmeeste wäljawiidud kaup oli suuremalt jaolt õlu. Uue aja algusel tuli seisatus. Uut hoogu sai õllewalmistus 18 aastasaja lõpul. Praegu leidub Saksamaalt 11.414 õllekööki, kus 110.000 hinge tööd teewad.

Hollandis oli wiinapõletamine wabrikutes ju 17 aastasajal linnalaste elatuseandja. Koduseid wiinaköökisid tunti ainult maa lõunepool osas. Need on nüüd ju häwinud.

Belgias põletati ammu juba wiina wabrikutes. Nii sama pruuliti õlut wabrikutes. Belgiast leidub enam kui 3000 wabrikut. Belgiat nimetatakse õlle „klassiliseks“ maaks.

Helwetsias põletati wiina väikestes köökides 1886-ni, mill riigis wiinamonopol hakkas maksma. Nüüd leidub Helwetsias üle 600 wiinawabriku. Õllewalmistaminegi sünnib wabrikutes, marjawiinawalmistus selle wasta taludes. 1905 öeldi Helwetsias 65.274 põllumeest marjawiina walmistawat. Ülepea oli Helwetsias sell ajal 100.000 joowastawate jookide paika, kus 320.000 hinge tööd tegid, siis $\frac{1}{6}$ Helwetsia töowõimulisest wäest.

Austrias esinewad niisamasugused olud kui Saksamaal. Joomaseadused on väga kirjud, ühes maakonnas ühesugused, teises teisesugused. Mõisnikkudel on wiinawabrikute ja kõrtsipidamise eesõigused. Sakslaste maakondades on wiinawalmistus waba põllutöö haru, slaawlaste maal aga mõisnikkude eesõigus.

Ungaris on maakonde, kus joowastawate jookide walmistamine rahwa igapäewasesse elusse kuulub. Hiljuti ilmutati, et Ungaris umbes 4 miljoni hinge, seega wiies osa maa rahwast peredest on, kes alkoholi walmistamisega

ja müümisega tegemist teewad. Õlut pruulitakse suurtes wabrikutes. Iga wabrik walmistab läbisegi aastas 1½ miljoni liitrit õlut. Wiinawalmistust selle wasta loetakse koduseks tööstuseks. Ungaris öeldakse 30.000 wiinakööki olevat. Marjawiina selle wasta walmistatakse 443.825 majanduses.

Wenemaal wõisid talupojadki 16 ja 17 aastasajal wiina põletada, hiljem sai õigus rikaste eesõiguseks.

Rumenias ja Serbias põletatakse meie päwil veel kodu wiina, kui neis mais ka wiinawabrikuid leidub. Õlut walmistatakse wabrikutes. Marjawiinawalmistus on suur. Mõlemal maal langeb 2% põllumaast wiinapuude alla.

Türgimaal puuduwad suured wabrikud, kui seal ka wiina põletatakse. Õlut ei tuntud 19 aastasaja alguseni sugugi. Siis aga töid Saksa kaupmehed õlle Türgimaalegi.

Kreekas, Italias, Hispanias ja Portugalis on õlu ja wiin wõrdlemisi aruldased. Selle wasta walmistatakse Prantsusemaal kõiksuguseid joowastawaid jookseid, isegi absinti. Waremalt arwati, et õlu ja wiin marjawiina maale iialgi walitsejaks ei tungi. Prantsusemaa aga näitab, et marjawiin on wiina, õlle ja koguni absindigi seltsiline. 19 aastasaja keskpoleel pääsid õlu ja wiin Prantsusemaal wõidule. Marjawiina maakondades, iseäranis lõunes, on absint hingemaad pärimas. Marseilles joodakse rohkem absinti kui kusagil mujal maailmas. 1885 tarwitati 5.777.300 liitrit absinti, 1892 juba 12.967.000 liitrit. Õlleköökidis leidub Prantsusemaal ligi 3000.

Kõige üleüldisem joowastaw jook Prantsusemaal on ommeti marjawiin. Wiinapuude harijaid on enam kui 1½ miljoni. Joowastawate jookide walmistusega ja müümisega teeb praegu kolmas osa maarahwast tegemist.

Aamerika Ühisriikides walmistawad ammu ju suured wabrikud õlut ja wiina. Ainult puuwilja jookseid walmistatakse koduse tööstusena.

Selge on, et kui joowastawate jookidega igapäewases elus tegemist, seaduseandmine alkoholi sünnitatud häwitust palju ei wõi takistada. Wõimata alkoholi walmistust ja müümist hoolsalt silmas pidada, kui see walmistus peaaegu igas talus wiisiks saanud. Rahwas, kes alkoholi aurus elab ja sureb, ei näe hõlpsalt selle aine kahjulikkust. Tarwis palju tööd, enne kui rahwas õpib joomisele piirisd panema. Niisugust walgustuse tööd on nimetatud mail alles wähe tehtud. Mõnes kohas katsutakse ju wiinale ja õllele piirisd panna. Marjawiina wasta ei juleta veel wõitlusesse astuda.

Italias nähakse seaduseandmine joomise asjus edendawat. 1910 peeti Milanos karskusekongress. Kongressil nõuti karskuseseadusi Italiale. Professor L e r b o g l i o wõttis asja maapäewal ette. Maapäew toetas ettepanekut. Maapäewa heaks kiidetud seaduse järele võib ainult isearaliku komisjoni loaga wiinakauplust awada. Marjawiina ja õllemüügi kohte ei tohi rohkem olla kui üks 500 hinge kohta.

Rumenias saadi 1908 uus seadus, kelle walmistusel Skandinawiat ja Soomemaad eeskujuks wõeti. Alkoholimüümine on Götebori korraldusele rajatud. Kogukonnad wõiwad joowastawate jookide müümiseks luba anda ja müügikohte kinni panna. Jalonnitsi maakonnas on mõned kogukonnad wiinamüügi kohad koguni ära kaotanud. Nagu näha, puudub linnadel täielik keeluõigus. Ommeti katsutakse neiski wiinamüümist vähendada. Uue määruse järele võib ainult 100 pere kohta üks wiinamüügikoht olla. Marjawiina selle wasta võib wabalt müüa. Uue määruse tagajärg on sellepärast olnud, et wiinatarwitamine väheneb, õlle ja marjawiina joomine kaswab. 1907—1908 joodi wiina 18.295.000 liitrit, 1908—1909 12.883.000 liitrit. Rumenlased ei hooli ommeti õlle ja marjawiina joomise kaswamisest ühtigi. Nad on wiina „süütumate“ jookide wasta wahetanud.

Austrias ja Ungaris on alkoholimüük niisama waba nagu muude elutarwituste kaup. Toidukaupade poodides müüakse õlut, wiina ja marjawiina niisama nagu muid aineid. Ainult karistusi liiajoomise eest on katsutud kõwendada, kuid niisugune ettewõtte ei mõju palju.

Helwetsias selle wasta hakkas absindi keeld 1910. a. maksma. See wõit on karsklasi taga kihutanud rohkem püüdma. Ju 1899 nõudis kirjanik C. Hilty kogukondade keeluseaduse õigust. Nõue lükati tagasi. Absindi keelu kättesaamise järele uuendatakse endist nõuet.

Saksamaal on ju paarkümmend aastat wiinamüük rajatud. Müügiõigust annawad walitsusekohad „tarwiduse järele“. 1909 tõsteti wiina kroonumaksu. Näib, et wiina tarwitamine sest saadik vähenenud. Saksamaal joodi wiina hinge kohta:

1901	4,3 liitrit	1906	3,8 liitrit
1902	4,2 „	1907	4 „
1903	4 „	1908	3,8 „
1904	4 „	1909	4,2 „
1905	3,7 „	1910	2,8 „

1907—1909 tarwitas iga hing 4 liitrit wiina; 1910 kahanes see arw enam kui kolmanda osa. Kas wiinajoomine tõeste väheneb, on iseküsimus. Sotsialistid arwawad vähene-mist boikoti tagajärjeks. Nad panid Leipzigis 1909 wiina boikoti alla, et riik wiinamaksu abil sõjawäge ei suurendaks.

Hollandis lahutati wiinamüük 1884 muude ainete müügist. Sell korral määrati, et iga 200 hinge kohta tohib üks wiinakauplus olla. Joogikaupluste arw vähenes, aga ei joomine, ehk koguni väiksel määdul. Wiimsel ajal nõutakse kogukondadele keeluõigust.

Kõige enam on karskuse-seaduseandmine Europa põhjamais ja Inglise keelt kõnelewa rahwa seas arenenud. Ei ime, seal tehakse kõige agaramalt karskusetöid. Ise-äralik ommeti, et neil mail joowastawatele jookidele piiri-panemine rahwa üleüldisest arwamisest ripub. Kesk-Europas püüab walitsus joomisele tõkkeid teha, põhjamaail ja Inglise keelt kõnelejate keskel on see aga rahwaasjaks saanud.

Ammu juba on Põhja-Aamerika Ühisriikides üleüldine rahwa hääleandmine siin ja seal enesele keeluseaduse muretsenud. 1911 walitses keeluseadus järgmistes riikides: Maines, Kansases, North Dakotas, Alabamas, Georgias, Oklahoonas, North Carolinas, Missisippis ja Tennesseees. Kolmes esimeses on seadus ju mitu kümmend aastat maksnud. Kuues wiimses pandi see 1908—1909 maksma. Nende riikide rahwa arw tõuseb 12 miljoni peale.

Hulgas Ühisriikide mais walitseb kohaline keeluõigus. See tähendab: riigis võib iga koht määrata, kas ta joomisekohte eneses sallib ehk ei ja kui palju. 1910 maksis kogukondline keeluõigus kõigis Ühisriikides peale Pennsylvania, New-Jersey, Utah ja Wyomingi. Väljaspool koha-likku keeluõigust elab riikide rahvast nüüd weel kümnes osas. Esimene kohalik keeluõigus hakkas Georgias 1832 maksma. 1836 tunnistati sama põhjusemõte Indianas kasu-likuks.

Ülepea peab tunnistama, et suurema jao riikide koha-lised kogukonnad joomisele agaralt piirisid panewad ja mitmed kohad koguni „k u i w a k s“ jätawad, nagu aamerik-lased ise ütlewad. 1910 oli:

Arkansases	75	kohalikust	kogukonnast	63	kuiwa.
Floridas	47	„	„	35	„
Idahos	23	„	„	15	„
Indianas	92	„	„	70	„
Jovas	99	„	„	60	„

Kentuckis	119	kohalikust	kogukonnast	98	kuiwa.
Lousianas	59	"	"	33	"
Marylandis	23	"	"	10	"
Ohios	88	"	"	62	"
Oregonis	34	"	"	23	"
S. Carolinas	42	"	"	36	"
Texases	245	"	"	161	"
Virginias	100	"	"	80	"
West Virginias	55	"	"	37	"

Muis riikides ei ole olud nii head, siiski on mõned kohad neist „kuiwiks“ tehtud.

Jälle mõnes kohas ei ole alkoholimüük küll täielikult keeldud, kuid sellele on mõnesuguseid kitsendusi määratud. Näituseks peavad kõrtsmikud tihti oma wõõraste eest wastama. Sugulased ja tööandjad wõiwad kõrtsmikult kirjalikult nõuda, et see kellegile nimetatud isikule ei tohi joowastawaid jookisid anda. Annab kõrtsmik 12 kuu jooksul ommeti isikule alkoholi, peab ta 20—100 dollari trahwi maksuma. New Hampshires maksab seadus, et kui keegi pereisa joobnud peaga kurja teinud ja wangi sattunud, wangi naene ja lapsed abiraha saawad sellelt kõrtsmikult, kelle kõrtsis mees enese täis joonud. Nebraskas walitseb määrus, et kõrtsmik joodiku peret igal juhtumisel peab elatama, kui joodik joomise pärast naesest ja lastest hoolt ei kanna. Ja need määrused ei ole surnud kirjataheks jäänud.

Keeluseadus Ühisriikides on korda saatnud, et mitmel pool kohalik keeluõigus üleüldiseks õiguseks saanud. Kus aga kõrtsid ja muud joomapaigad kadunud, on igal pool elu paremale järjele pääsnud. Tõsi on, mõnes niisuguses kohas on joodud alkoholi mõõd kaswanud. Mitmed arwawad, et rahwas ei ole kainemaks saanud. Lugu on palju enam nii, et joodikute joomine kaswab, nagu seda Wene-maalgi näeme. Wiimsel ajal, mill keeluõigus Ameerikas enam laiale lagunenud, wäheneb üleüldine joodud alkoholi mõõt.

Joowastawaid jookisid joodi:

1907	134,031,066	galloni
1908	119,703,594	"
1909	114,693,578	"

Sissetulekudki joowastawatest jookidest on wähenenud.

Saadi:	1907	215,904,720	dollari
	1908	199,966,423	"
	1909	192,324,445	"

Ülepea peab tunnistama, et karskuse-seaduseandmise poolest Ühisriigid Europa maist kaugele ette jõudnud.

Üht sealiste olude warjupoolt tuleb veel nimetada. Kohaliku keeluõiguse tagajärjel kinnipandud joogipaigad on järelejäänud joogipaikadele hea lõikuse muretsenud. Skandinawias jaetakse monopoliks tehtud alkoholist saadud wõit kogukondade wahel ära. Niisugune püüe puudub Ühisriikides. Kohtades, kus keeluseadus ei maksa, maksab priiuse-seadus: igaüks, kes määratud maksu maksab, wõib joomakoha awada. Küll peawad kõrtsmikud ja joomakaupmehed kunni 1000 dollarini aastas maksu maksma, kuid oodatud kasu karskusele ei tule. Joowastawate jookide müüjate nisu õitseb ainult paremini.

Peale Ühisriikide walitseb kohaline keeluõigus veel Kanadas, Australias, Lõuna-Afrikas, Färsaaril ja Islandis.

Kapmaal anti 1891 seadus, et uute joogipaikade awamiseõigust ei anta, kui kohalikud asunikud häälte enamusega seda ei luba. Wanu müügiõigusi ei uuendata, kui kaks kolmandikku walijatest wasta seisawad.

Transwaalis maksab täieline kohaline keeluõigus 1902 aastast.

Färsaarlastel soowisid enestele keeluõigust ju 1872. Taani walitsus ei lubanud. 1905 andsid 6000 färsaarlast Taani maapäewale kirja palwega, et iga kogukond ise wõiks joomise kohta otsust anda. 1907 said nad selle õiguse. Islandis maksab õigus 1912 aastast.

Norra wõib 1894-st peale hääleõigusega määrata, kus põletatud jookisid tohib müüa. 1892 said Soome kogukonnad õiguse kangete jookide müümist keelda, aga et häälte andmisel suuremaa pidajatel suur hääleenamus, kaotab seadus palju oma tähtsust. Rootsis wõiwad ainult maa-kogukonnad wiinamüümist keelda. Teistest maha jäänud on Taani. Nüüd katsutakse sealgi kogukondade-keeluõigust kätte saada.

Inglisemaal ei ole kogukondade-keeluõiguse poolest kaugele päästüd. 1904 taheti senni kättesaadud õigusi vähendada. Asjata. Pea selle järele määrati, et joomakohtade arw rahwahulgast rippugu. See määrus kuulutas umbes 30,000 müügikohale lõppu. 1900 said kogukonnad õiguse uute joogikohtade awamise kohta ise otsust teha. Alles 1923 wõiwad kogukonnad määrata, kas joogikohte jätta ehk kinni panna. Määrab häälteenus kinnipanemise, pannaksegi nad kinni. 1923 saab Inglisemaa siis täieliku kogukondade-keeluõiguse.

Tähelepanemisewääriliseks püüdeks joowastawatele jookidele seaduse abil piiri panna tuleb Helwetsia absindi keeldu arwata. See hakkas 1910 maksma. Niisamasugune keeld saadi Austrias ja Italia püüab sedasama. Neil mail ei ole absindi joomine suuremalt laiale lagunenud, nagu Lääne-Helwetsias. 1906 kirjutati, et Genfis iga hing absinti 4½ liitrit aastas jõi. Prantsusemaal, Hollandis ja Belgias sünnitab absint ka palju pahandust. Sealgi on katsutud müümist keelda, kuid tänini asjata.

Lõpusõna.

Karskuseliikumise peale weel korra tagasi waadates näeme selle alguse kaugele hämarasse ennemuistsesse aega tagasi ulatawat. Mõnesugused põhjused, mitmesugused ilma- waated kihutasid inimesi waremal ja hilisemal ajal siin ja seal taga alkoholile waenukinnast kätte wiskama. Hommikumaal astus usk tihti wihasena waenlasena alkoholi wasta temas takistust edenemisele silmates, ja asketisest elust õndsusele tulu lootes. Teisi jälle sundis ligimestele hea eesmärgi andmine alkoholile selga pööрма, kolmandaid koguni iludusetunne karskuselipu all sõdima, kartes, et joomine inimesi neljajalgse sarnasiks teeb. Kultura wilja mädanemise puhul seganes iludusemõiste, joomisele teed awades. Karskuselipu käes kandmine tegi ju wanal ajal igal pool oma wäge tugewaks ja elujõuliseks.

Aastasadade jooksul arenes ristirahwa seas usuline põhjusemõte, et joomine ja prassimine patt, aga selle põhjusemõtte paljas kuulutus ei jõudnud seda pattu wähenendada. Kõigi joomise hukkamõistmistest ja patu hurjutamise peale waatamata esitab alkohol peremehe osa, parajusejutlust oma tegudega naeruwääriliseks tehes. Wanem aeg arwas ülepea parajusepidamisega ammu igatsetud sihile jõudwat ja õnneaja algawat, kuid elu awaldas, et siht saja aastagi pärast niisama kaugel lehwis kui parajusekuulutuse algusel. Sajakordsed parajusekatsed pidid warem, hiljem täieliku pankrotiga oma töötuserikkaid ettevõtteid lõpetama: lubatud mäe asemele sünnitasid nad surnud hiirepoja. Ainult ajaloo tundmise puudusega võib ikka uuesti korduwait parajusepidamise katseid ja kutseid mõõdukale alkoholi tarwitamisele seletada.

Joomise hirmust häwitust ja parajuse haledat pankrotti nähes tõstis uus aeg täieliku karskuselipu püsti ja waata — nihkub. Tähele tuleb panna, et igast alkoholisest joogist kohe ei taganetud. Esiti loodeti ju põletatud wiina joomise mahajätmisega sihile pääsewat, arwates, et õlu ja marjawiin palju paha ei sünnita. Unustati ommeti, et keskajal ainult õlut ja marjawiina joodi ja joomise tagajärjed selgeste küllalt ilmusid. Halwad nähtused õlle ja marjawiina jookjate keskel sundisid pea igale alkoholisele joogile sõda kuulutama ja sest saadik on karskuseliikumine alles õigele rajale astunud, ennast ühtlasi teaduse peale toetades.

Uued põhjused, teised sõjariistad kui wanaste on meieaegne karskus päewakorradele toonud, ilma endisi põhjuseid kolikambrisse heitmata, teadust oma juhatajaks ja õpetajaks määrates. Ja kuule: füsioloogid ja psühholoogid tõendawad: alkohol on kihwt, mis waatamata tarvitamise kombe ja paljuse peale tervele inimesele millalgi kasu ei too, küll aga kahju. Tõuterwendajad tunnistawad: rahwas kaewab enesele hauda, edendab Kalewi sammul kidunemist, silmapilkist alkoholi rõõmu tulewaste põlwede õnnelikust käekäigust paremaks pidades. Rahwamajanduse uurijad räägiwad: ainult tugewad, terwed ja karsked wõiwad sotsiaalses heitlemises ja rahwaste majanduslikes wõitlemises alla jäämata edeneda, ainult karsked töölised wõiwad heale käekäigule pääseda. Teadusemeeste tõendusi kinnitawad arwurikaste selgesilmaliste isikute kogemused, et karskus inimese rõõmu ei vähenda ega et inimene ülepea joowastawaid jookisid ei tarwita, waid ilma alkoholita just tõttugewam ja elurõõmsam on.

Kui ka Aamerikas ju 1826 ja Europas 1880 aastast saadik täieliku karskuse lipp lehwima pandi, ei wõi me siimaale siiski veel suurtest wõitudest kiidelda. Küll on miljoni kaupa joodikuid hukatuseorust wälja kisatud, kuid mõne korra näib wõit ommeti alkoholi kätte jääwat: joomine kaswab kõige karskusetöö peale waatamata. 1896 kirjutab professor Nydahl: „Arwustik näitab, et joowastawate jookide joomine jäädawalt kaswab suuremas osas mais. Meelt muljuw näha, et mõned karskuseasjale wõidetud isikud uueste joomisele anduwad. Meelt muljuw näha, kudas kõrtsid jalaaset saawad sealgi, kus enne keeluseadus walitsenud.“

Tulgu ka wahel tagurpidimineku ajad, mäest alla weerawat karskuselawini ei jaksa ohjad hoida, mäed maha mul-

juda ega tagurlased tappa. Kus karskus iganes mäele jõudes lipu lehwima pannud, seal esinewad igal pool alkoholi wõidujooksule tuntawad tõkked. Ühisriigid, Skandinawia ja Soome kõnelewad ses tükis selget keelt: wiimasil aastatel joodud alkoholi on hingede peale jaetud mitme wõrra vähemaks jäänud, kui ka mitte igal maal samal mõõdul. Maal, kus karskuseliikumine alles lapsekingades kõnnib, tõstab alkohol pead, ähwardades maad ja rahwast uputada ja seda ähwardamist kaswamisega kinnitada kat-sudes. Siiski kollitamine ei kohuta meid. Ajalugu õpetab, et kui head ettewõtet kas sada korda sulutud, tuhat takis-tust teele tehtud ja pealt näha wastased jäädawalt hõis-kama jõudnud, hiljem, warem aeg heale asjale ommeti wõidu annab. Kannatamisest, hool-sast wõitlemisest wiib teesihile. Ristiusk wõitles 300 aastat, wahel nagu kooljakuube kandes, kuid wiimaks pidi paganus ommeti ta alla wanduma, ise põrmuks pude-nedes. Esitab karskus meil ka praegu alles põlatud waese-lapse osa ega pääse weel toanurgast suurte sekka, — aeg annab arutust! Ju mõnest waesest lapsest on kunik saanud, mõni endiste põlwede ilus unenägu tõeks muu-tunud.

Karskus on ka Eesti rahwa sool. Soola siis, enne kui mädanemine põlised tammed purustab ja tõrud häwitab, enne kui ajalugu kidumisele wasta jookswale rahwale kõue häälega surmaotsust kuulutab!

Nimede juhataja.

- A**arestad, S. 66.
 Abraham a Santa Clara 39.
 Absint 70.
 Adalbert 23.
 Adams, J. 51.
 Ailianus 7.
 Aleksander Suur 9.
 Aleksei, M. 80.
 Ameti-ühiskonnad 28, 29.
 Anaharsis 9.
 Andersen, L. 147.
 Appleton, J. 52.
 Arndt, J. 39.
 Aschaffenburg, G. 151.
 Asmussen, G. 61.
 Athenaius 7.

Backus 159.
 Baird, R. 60, 62, 66, 127.
 Baranowski, S. 127.
 Beecher, L. 49.
 Bergman J. 64, 153, 160, 166.
 Bergroth, E. 130.
 Bergström, O. 63.
 Berzelius, J. J. 63.
 Bianquis, J. 75.
 Blocher, H. 70, 71, 152.
 Blume, H. 61.
 Bonifacius 23.
 Borodin, D. N. 98.
 Booth, W. 58, 161, 162.
 Bovet, A. 147, 148.
 Bosshardt, J. 147.
 Brahmanismus 3.

 Bratt, J. 146, 146.
 Bristol, D. 159.
 Buddha 3, 4.
 Bulmer 138.
 Bunge, G. 69, 153.

Caesar 7.
 Cato 7, 9.
 Chierici, L. 72.
 Clark, B. J. 49.
 Colerus 39.
 Combe, A. 58.
 Coon, L. E. 159.
 Cokern, G. 41.
 Cromvell, O. 40.

Darvin, C. 58.
 Davidaitis, K. J. 82.
 Dazynska-Golinska, S. 76.
 Delavan 74.
 Delbrück, A. 151.
 Demosthenes 8.
 Diedrichstein, S. 36.
 Dionysius 6.
 Dombrowski, A. 99.
 Dow, N. 52, 53.

Ela 11.
 Eisen, M. J. 111, 112, 153.
 Eklund, O. 146, 160.
 Ekman 143.
 Eltzholtz, C. 67.
 Eluvesi 32.
 Essealased 10.

- Farrar**, F. W. 58.
Fischer, G. 148.
Foster, G. 158.
Forbes, H. 56.
Forel, A. 69, 76, 150, 151, 152, 153.
Franklin, B. 44, 45.
Franziskus 30.
Friedrich Suur 43.
Friedrich Wilhelm 48, 60.
Frey, A. 128.
Freyberg, G. 98.
Fox, G. 42.
Frölich, R. 76.

Gebhardt, E. 60.
Geschwind 69.
Girgensohn, 108.
Gladstone, W. 58, 59.
Gough, J. B. 52.
Granfelt, A. A. 112, 128, 129, 130, 152.
Granfelt, M. 131.
Gray, C. 152, 153.
Grenzstein, A. 114.
Grigorjew 86, 97, 98.
Gustawson, A. 59.
Gruber 153.
Gustaw Waasa 37.

Habakuk 11.
Hahn, H. 148.
Hanssen, T. 65, 160.
Hanson, J. 67.
Hawkins, J. 57.
Hedlund, S. A. 143.
Helenius-Seppälä, M. 100, 130, 131, 134.
Hellman, A. 128.
Hellman, H. 128, 165.
Henning 108.
Hercod, R. 154, 155.
Hermas 18.
Heyman 143.
Hickman, J. J. 160.

Hilty, C. 174.
Hippokrates 8.
Hoffmann, O. 158.
Hoppe, H. 151.
Hufeland, C. W. 47, 48.
Hunt, Mary 157, 166.
Hupel 104.
Hurmerinta, K. V. 132.
Huss, M. 63.
Hytönen, V. 132, 134.

Järw, J. 113, 114.
Ibn Fotslan 79.
Jeesaja 11.
Iwan III. 80.
Iwan Hirmus 80.
Jakob I. 40.
Jeesus 14 j. e.
Jeffersen, T. 44, 45.
Johannes Ristija 13.
Joosop 4, 11.
Juhan III. 33.

Kaahumanu III. 143.
Kaehlbrandt, K. L. 107.
Kalewipoeg 100.
Kant, I. 48.
Karl IX. 103.
Karl XI. 38.
Karl XII. 43.
Kassowitz, J. 76, 77, 153.
Kettler 110.
Kloster, A. 65.
Knobelsdorf, C. 148.
Knox, J. 36, 56.
Kraepelin, E. 61, 153.
Kreutzwald, F. R. 109, 110.
Krüger 141, 142.
Kunnas, E. 132.

Laestadius, L. 136, 137.
Laitinen, T. 152, 133, 153.
Lang, O. 69.

Leavitt, M. 143, 156, 158.
Legrain, M. 75, 75, 153.
Lerboglio 174.
Linné, K. 42.
Livesey, I. 57.
Locke, I. 40.
Lönrot, E. 127.
Lutherus, 34.
Lykurgus 7.

Madison, I. 51.
Malins, J. 144, 160.
Maltswet, J. 111.
Manning, H. 58.
Mann, D. 160.
Mannteuffel, P. 108.
Markus Aurelius 10.
Masaryk 78.
Mathew, T. 55, 56.
Mattias, Kasimir 82.
Matto 139.
Minucius, F. 19.
Montesquieu 43.
Moses 12.
Muhammed 23, 27.
Munken, A. 98.
Murphy, F. 146.

Naabel 11.
Nasirid 12.
Neumann, M. 114.
Nikolai I. 127.
Nikon 80.
Nissen, O. 65.
Nishegorodtsew 94, 95.

Olearius 81, 104.
Oronhyatekha 160.
Othman 26.

Parker, T. 58.
Paulus 17, 18.
Peltsatsar 6.
Pelusiumi jook. 6.
Penn, W. 42.
Penhadad 11.

Petersen, O. 144.
Petri, O. 36.
Philipson, I. 143.
Pindar 1.
Plato 8.
Plinius 7, 10.
Ploompuu, L. 115.
Polikarpus 18.
Pöld, H. 115, 117, 165.
Predkaln, Dr. 99.
Promachus 9.
Pythagoras 8.

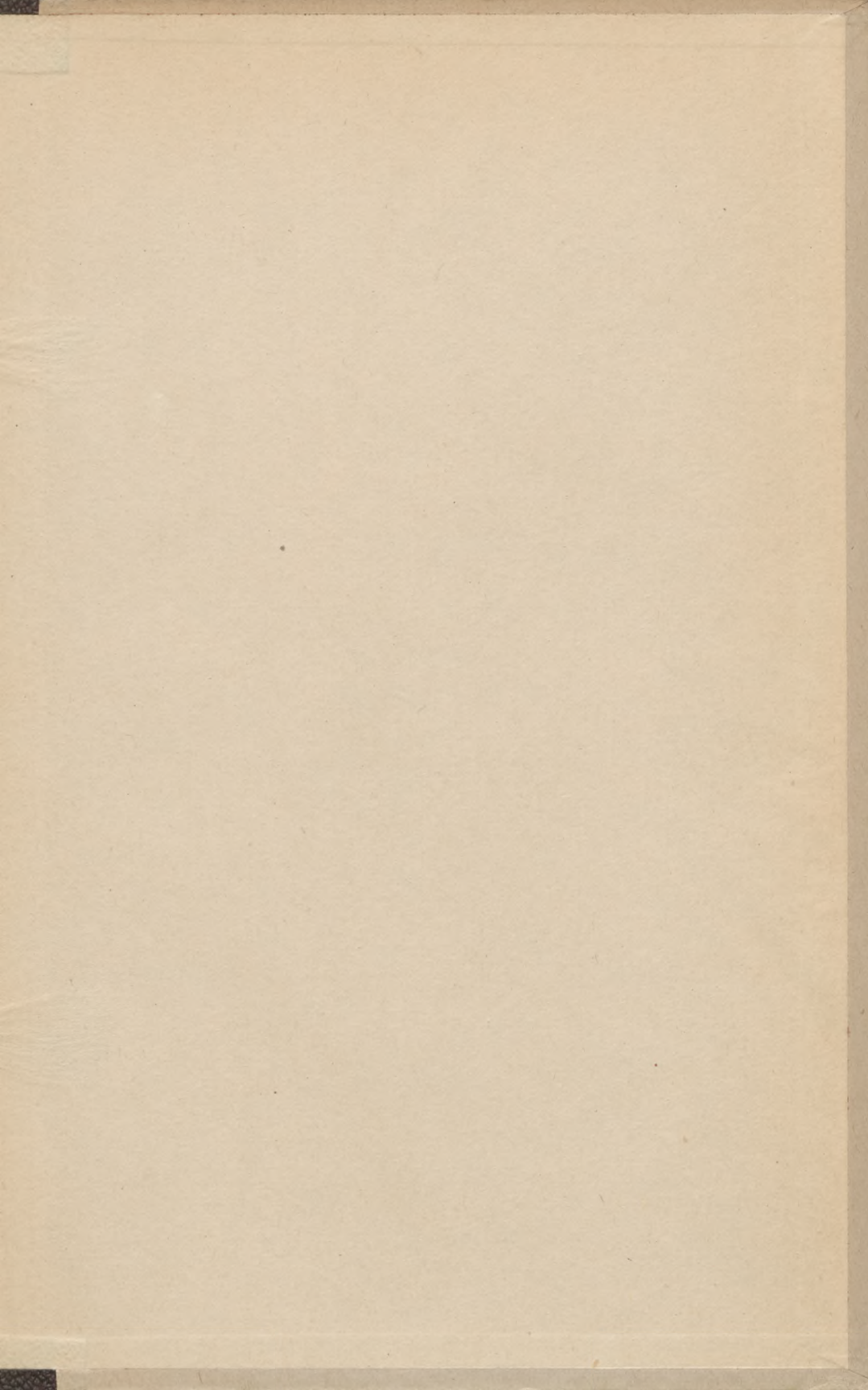
Rambaud 75.
Ramu 68.
Ranavalona 141.
Rasmussen, S. 67.
Rebane, A. 99.
Reijo-Vaara, K. 132, 133.
Reima, W. 132.
Reiman, W. 114, 115.
Rekabi selts 13.
Renqwist, H. 127.
Retzius, A. 164.
Richardson, B. W. 57.
Robinson, S. 57.
Robyns, F. A. 164.
Rochat, G. 69, 73.
Rochat, L. 73, 147.
Rousseau, I. 42.
Rove, W. 143.
Rush, B. 45, 46.
Russow, B. 101.

Saalomon 11.
Sakellarios 73.
Saturnianus 19.
Scharrelmann, H. 61.
Schrack, M. 38.
Schmidt, A. Dr. 100.
Schupp, P. 39.
Schwartz, G. 110.
Seling 165.
Selmer E. 158.
Selmer. I. U. 67,

- Seneca 9, 10.
 Sengbusch, J. 100.
 Shakespeare, W. 40.
 Sho Nemoto 141.
 Siirak 11.
 Soininen, M. 132.
 Somerset, H. 59, 158,
 Spurgeon, H. C. 58.
 Stein 154.
 Steinward, E. 155.
 Sucksdorff, W. 132.
 Suominen, K. 100.
 Swedberg, A. 38.
 Syversen, O. 67.
 Sörensen, T. 67
- T**aawet 11.
 Tacius 21.
 Tarkkanen, M. 132.
 Tatianus 19.
 Temple, F. 58.
 Therapeutid 10.
 Tertullianus 20.
 Thompson, 155.
 Tigerstedt, R. 132.
 Tilk, J. 112, 114, 153.
 Tolstoi, L. 96, 97.
 Torp, F. 152.
 Tönnisson, J. 115, 116.
 Trikongarius 9.
 Trygg-Helenius, A. 100, 131, 135,
 158.
- Tshelöishew, M. D. 96.
 Turnbull, W. 160.
- U**rdahl, S. 146.
- Y**rjö-Koskinen, E. 132.
 Youmans, L. 158.
- W**agener, C. 67. 152.
 Wanderwelde, E. 72, 153.
 Wawrinsky, E. 160.
 Wassili III. 80.
 Vedseät, K. 65.
 Werkko, K. 132.
 Wesley, J. 42.
 Weston, A. 57.
 Wheeler 18, 36.
 Wetter, J. 139;
 Wieselgren, P. 62, 63. 144.
 Willanowa 32.
 Willard, F. 156.
 Virchow, R. 61.
 Witte, S. 89.
 Wladimir Suur 79.
 Wlassak, R. 76.
 Wredlind, E. W. 146.
 Voionmaa, W. 132.
- X**enofon 5.
 Xenopol 74.
 Xenokrates 9.
- Z**inzendorf 42.
 Zoroaster ehk Zarathustra 5.

Tähtsamad trükiwead.

- Lehek. 61 loe Virchow asemel **Virchow**.
 Lehek. 62 loe Pietari asemel **Peeter**.
 Lehek. 63 loe Maunu asemel **Magnus**.

Hind 85 kop.